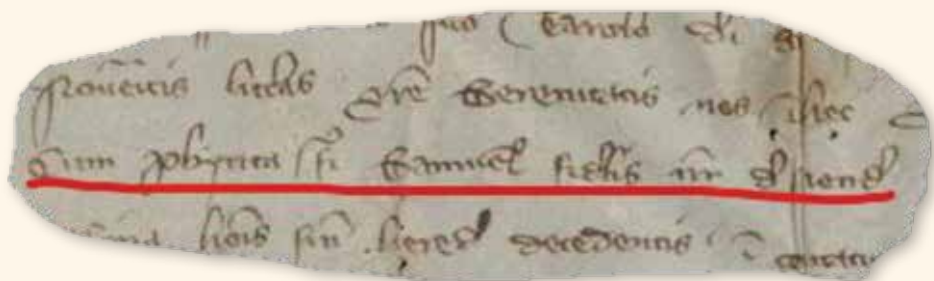
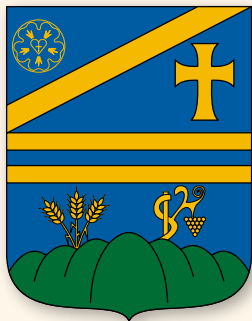

MENDEI KISOKOS

III. A HELY ÉS A NÉV KÖTELEZ

A Mende-i és a Nyárasapáti család a XIV–XV. században

*Mende község és Nyárasapát jelenlegi címere,
alatta Mende nevének első előfordulása 1324-ben (vö. Mellékletek M4.4.)
„Phynta fili[us] Samuel[is] fidelis noster d[e] Mend[e] – Sámuel fia: Phynta, mendei hívünk”*

Készült

Mende Község Önkormányzatát támogatásban részesítő programban
foglaltak megvalósítására

Projekt megnevezése: Helyi humán fejlesztések Mendén

Projektazonosító: TOP_PLUSZ-3.1.3-23-PT1-2024-00033

A projekt a Széchenyi Terv Plusz program keretében valósul meg

Európai Unió támogatás segítségével.

Impresszum:

Mendei kisokos III. A hely és a név kötelez

A Mende-i és a Nyárasapáti család a XIV–XV. században

Kiadja: Mende Község Önkormányzata, 2235 Mende, Fő utca 14.

A kiadásért felel: Kaszanyi József polgármester

Szerző: Balogh Gábor helytörténeti kutató

Nyomdai előkészítés és kivitelezés: SK. Marketing Kft.

2230 Gyömrő, Eskü utca 15/a.

Tartalomjegyzék

SZÖVEGBELI ÁBRA	4
SZÖVEGBELI TÁBLÁZATOK	4
TÉRKÉPEK	5
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	6
BEVEZETÉS	7
<i>A füzet témái</i>	7
<i>Személynévadási szokások és átírási módzatok</i>	7
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	9
I. A MENDE HELYNÉV NYOMÁBAN	10
1. A HELYNÉV ELŐZMÉNYEI, JELENTÉSEI ÉS ÉRTELMEZÉSEI	10
1.1. <i>Mende ógörög nyelvi megközelítése</i>	10
1.2. <i>Mende latin nyelvi megközelítése</i>	11
1.3. <i>Mende francia nyelvi megközelítése</i>	12
2. A MAGYARORSZÁGI MENDÉK NYELVI ÉS NÉVTANI MEGKÖZELÍTÉSE	12
2.1. <i>Mende róti nyelvi megközelítése</i>	12
2.1.1. <i>Mende nem azonos Medne-vel</i>	13
2.1.2. <i>A Mende helynév olvasatai délszláv területen</i>	13
2.2. <i>A Pest vármegyei Mende helynév eredete és első birtokosai</i>	14
2.2.1. <i>A mende szó eredete</i>	14
2.2.2. <i>Helynévváltozatok</i>	15
2.2.3. <i>A Mendék birtokosai</i>	16
3. A FALUNK TELEPÜLÉSRÉSZEI ÉS NEVEI	17
3.1. <i>Apáti – Szentistván puszta (Pusztaszentistván) helynév</i>	17
3.1.1. <i>Apáti helynév eredete és jelentése</i>	17
3.1.2. <i>Apáti további sorsa</i>	18
3.1.3. <i>A Szentistván helynév eredete és jelentése</i>	18
3.2. <i>A Bille helynév</i>	19
3.2.1. <i>A Bille szó eredete</i>	19
3.2.2. <i>Bille helynév és változatai az oklevelekben</i>	20
3.2.3. <i>A Pest vármegyei Bille előfordulása a XIV–XV. században</i>	21
3.2.4. <i>A Bille szó jelentése</i>	22
II. NOBLESSE OBLIGE	24
<i>A nemesi identitás</i>	24
<i>Az ősiség törvénye</i>	24
<i>Két eset: vagyongyarapítás és vagyonvesztés</i>	25
4. A MENDE-I/MENDA-I CSALÁDOK	26
4.1. <i>A Pest vármegyei Mende-i/Menda-i család és tagjai</i>	27
4.1.1. <i>Egyszer fent, aztán</i>	28
4.1.2. <i>A hatalmaskodás és háttere</i>	29
4.2. <i>A Bács vármegyei Mendei család</i>	30
4.2.1. <i>A Mendei család tagjai</i>	30
5. A NYÁRASAPÁTI CSALÁD	32
5.1. <i>A Nyárasapáti család előtörténete</i>	32
5.1.1. <i>A személynév előzményei</i>	33
<i>Helynévi előzmények</i>	33
<i>Családnévtörténeti előzmények</i>	33
5.1.2. <i>A Nyárasapáti család tagjai</i>	36
5.1.3. <i>Személyes és rokoni kapcsolatok</i>	36
5.2. <i>A Nyárasapáti család genealógiája</i>	37
5.2.1. <i>A Nyárasapátiak családfája</i>	37
5.2.2. <i>Rokoni szálak az Uporiakkal és a Ruszkai Dobó családdal</i>	39
5.3. <i>Birtokgyarapodás határvitákkal</i>	42
5.3.1. <i>Nyárasapáti határviták</i>	42
5.3.2. <i>Mende birtokosai</i>	44
5.3.3. <i>A „gordiuszi csomó” átvágása: a viták lezárulnak</i>	44

MELLÉKLETEK	45
M1. A FŐSZÖVEG FONTOSABB HELY- ÉS SZEMÉLYNEVEI	46
M1.1. <i>A fontosabb helynevek eredeti és átírt formái</i>	46
M1.2. <i>A főszöveg fontosabb személyneveinek eredeti és átírt formái</i>	48
M2. A NYÁRASAPÁTIK ÉS AZ UPORIAK RELEVÁNS OKLEVELEI	50
M2.1. <i>A Nyárasapátiak releváns oklevelei</i>	50
M2.2. <i>Az Uporiai releváns oklevelei</i>	55
M3. MENDE BIRTOK RELEVÁNS OKLEVELEI	56
M3.1. <i>Az 1300-as évek</i>	56
M3.2. <i>Az 1400-as évek</i>	56
M3.3. <i>Az 1500-as évek</i>	57
M4. EGYES OKLEVELEK SZÖVEGEI	58
M4.1. <i>Finta, Menda és Mendus személynevek</i>	58
M4.1.1. <i>Finta és Menda női név 1141–1146 között</i>	58
M4.1.2. <i>Finta férfinév 1355-ben</i>	58
M4.1.3. <i>Mendus férfi személynév 1146-ban</i>	59
M4.2. <i>Meden/Medeu személynév</i>	59
M4.3. <i>Menda helynév előfordulása 1321-ben</i>	60
M4.4. <i>Mende helynév első előfordulása származási helyként 1324-ben</i>	61
IRODALOMJEGYZÉK	63
FELHASZNÁLT IRODALOM	63
<i>Oklevelek, regeszták</i>	63
<i>Oklevéljelzetek</i>	63
<i>Forráskiadványok és kézikönyvek</i>	64
<i>Nyelvkönyvek, szótárak, lexikonok</i>	66
<i>Könyvek, folyóiratok</i>	67
<i>Egyéb irodalom</i>	68
INTERNET-HOZZÁFÉRÉSEK	70

Szövegbeli ábra

1. ÁBRA NYÁRASAPÁTI SEBESTYÉN LESZÁRMAZOTTJAI	38
---	----

Szövegbeli táblázatok

1. TÁBLÁZAT A MEND- SZÓTŐ TOLDALÉKAI AZ ÓKORBAN	11
2. TÁBLÁZAT A BÁCSKAI MENDE AZ OKLEVELEKBEN	13
3. TÁBLÁZAT MENDE ELSŐ IDENTIFIKÁLÓ OKLEVÉLJEGYZÉKE	14
4. TÁBLÁZAT BILLE HELYNÉV ELSŐ ELŐFORDULÁSAI	20
5. TÁBLÁZAT A PEST VÁRMEGYEI BILLE ÉS VÁLTOZATAINAK ELSŐ ELŐFORDULÁSAI AZ OKLEVELEKBEN	21
6. TÁBLÁZAT A NYÁRASAPÁTI CSALÁD ROKONI ÉS EGYÉB KAPCSOLATAI JÁNOSHIDA ÜGYÉBEN	25
7. TÁBLÁZAT SAMUEL FIA: FINTA BIRTOKAINAK ALAKULÁSA	28
8. TÁBLÁZAT A BÁCSKAI MENDEI CSALÁD	31
9. TÁBLÁZAT AZ UPORIAK CSALÁDFÁJA (RÉSZLET)	40
10. TÁBLÁZAT UPORI IMRE LESZÁRMAZOTTJAI (RÉSZLET)	41

Térképek

1. TÉRKÉP A PEST VÁRMEGYEI MENDE ÉS KÖRNYÉKE	27
2. TÉRKÉP A BÁCS VÁRMEGYEI MENDE ÉS KÖRNYÉKE A XIV–XV. SZÁZADBAN	31
3. TÉRKÉP NYÁRASAPÁT ÉS KÖRNYÉKE NAPJAINKBAN AZ 1368. ÉVI HATÁRJELEKKEL (RÉSZLET)	32
4. TÉRKÉP A VITATOTT TERÜLETEK TÉRKÉPE PETRÓCI SÁNDOR (1961) NYOMÁN	43

*

Rövidítések jegyzéke

RÖVIDÍTÉS	TELJES ELNEVEZÉS
?	kérdéses, bizonytalan, nem megállapítható
§	szakasz, paragrafus
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum III. kötet, vö. Mommsen
de	németül;(helynévnél) -i
f	(latin) femininum, nőnem
hu	magyarul
it	olaszul
KK	Királyi Könyvek (Libri Regii)
kpt.	káptalan
Kr. e., Kr. u.	Krisztus előtt, Krisztus után (időszámítás)
m	(latin) masculinum, hímnem
m ==>	(latin) matrimonium, házasság
<== m	(latin) matrimonium, házasság
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
n	(latin) neutrum, semleges nem
o	olvasd, ejtsd
OL	Országos Levéltár
PFL	Pannonhalmi Főapátsági Levéltár
PML	Pest Vármegyei Levéltár
reg.	regeszta (kivonat)
ru	oroszul
stb.	s a többi
tc.	törvénycikk
ún.	ügynevezett
ur.	uralkodott
vm.	vármegye
Vol.	volumen, kötet; terjedelem
Vö, vö.	vesd össze

A szakirodalom rövidítéseit lásd az *Irodalomjegyzékben*.

Bevezetés

1324. augusztus 12-e Mende neve napja. A fennmaradt dokumentumok közül ezen a napon keletkezett az az oklevél, amelytől napjainkig ilyen formában nyomon követhető a története. Az idén tehát immár a 700. névnapját ünnepelheti a falunk. Az első írásos emlékek bizonyítják, hogy a helynév nem ekkor keletkezett és nem egyedi. A szótövéből képzett nevek ugyanis igen széles horizontot tárnak elénk: helységek mellett folyót (vö. Jakutföld – *peka Menda* o: rjeká Mjendá – Menda folyó), népcsoportot és nyelvet (vö. *mende* törzs Ázsiában, *mende* nyelv Afrikában), személyeket stb. neveztek és neveznek Mendének.

A füzet témái

A nagy választék ellenére az európai, azon belül is csupán három ország, Görögország, Franciaország és a Magyar Királyság Mende nevet viselő településeinek eredetére és jelentésére korlátozom vizsgálódásomat. A füzet *első* része az *A Mende helynév nyomában* címmel tárgyalja a helynév előfordulásának főbb európai állomásait, a megjelenésének legfontosabb formáit, illetve értelmező sémáit. A fejtegetés hármas célt szolgál: egyrészt *megállapítani*, hogyan alakult ki a görög és a francia Mende helynév, másrészt melyek a névadás legfőbb jellemzői, harmadrészt pedig *kimutatni*, hogy az adott helység volt-e hatással a magyarországi Mende helynév keletkezésére.

Mínt hogy a Magyar Királyságban két Mende helység létezett, szemügyre veszem a közöttük mutatkozó megfeleléseket (összefüggéseket és eltéréseket), hangsúlyt helyezve a különbségekre. Ebben a részben tárgyalom a mai Mende településrészeit: az egykor önálló Apátifalu/Pusztaszentistván és Bille helynevek kialakulását névtani-etimológiai szempontból történeti folyamatában tekintem át.

A füzet *második* nagy témájának címe: *Noblesse oblige*, melynek jelentése szó szerinti fordításban: *A nemesség kötelez*. Talán helyesebb és érthetőbb lenne a kifejezést a témához illően az „*A név kötelez*” szavakkal visszaadni, ugyanis az első két jelentősebb család, a nemesi birtokos réteghez tartozó *Mende-i* és a *Nyárasapáti család* történetéről szól. A felvezető szövegben röviden érintem a háttérben húzódó nemesi identitás kérdését, valamint a kor ősiségfelfogását. Az ezt követő 4. fejezetben foglalkozom a Mende-i család jellemzőivel. Az 5. fejezet a Nyárasapáti családot tárgyalja. Vázolom a család genealógiáját, valamint a birtokviszonyait.

Korunk emberének bizonyára idegenül hat a közeg, amelybe ezek a családok ágyazódtak, ezért indokolt a főszöveg után *Mellékleteket* és részletes *tematikus irodalmat* csatolni.

Személynévadási szokások és átírási módzatok

Az egész füzetben egy általános probléma vonul végig, a *személynév* (egyéni név) problémája. Ez indokolja, hogy már a *Bevezetésben* kitérjek a felépítésének jellegzetességeire (vö. a *Mellékletek* M1-M2. pontjait). Bár nem létezik kötelező *névátírási* szabály, viszont vannak *egységességi törekvések*. A füzetben használt változat csak részben felel meg a többiek által használt módzatoknak.

a) A személynév adott személy vagy család azonosítására szolgál. A XIV–XV. században a névadás a keresztség felvételéig, illetve a keresztnév elterjedéséig igen nagy *változatosságot*

mutatott. A nevek és formái szokásjogon alapultak. Ennek ellenére felvázolható egy *elvi séma*, amely a *névadás gyakorlatán* alapul, és amely tömörítve a teljes nevet tartalmazza:

Tagok	cím	1. tag	2. tag
Név :=	cím	egyelemű név/'keresztnev'	megkülönböztető névelem/névelemek

A sémából látható, hogy a XIV-XV. században adott személy teljes neve *kéttagúvá* redukálható.

Ebben az időben gyakran előfordult, hogy a szülők – az egyház ösztönzése ellenére – nem keresztény nevet adtak az utódnak. Ha a név önmagában állt, akkor *egytagú* és egyelemű egyénnévről/személynévről van szó, például Finta, Mendus, Menda stb. Az első tag egy második taggal – egy, kettő vagy több névelemet magában foglaló *megkülönböztető névelemmel* – egészülhetett ki. Megkülönböztető névelemnek minősülhetett adott személy ragadvány- vagy gúnyneve, beceneve (például Kisnek mondott), az apja/anyja neve, a származási helye, illetve a társadalmi-gazdasági státusza.

E korszak további sajátossága, hogy a személynévben előforduló helynév általában nem tekinthető családnévnek (jóllehet magyarul Mende-inek vagy Mendeinek/Mendeynek, illetve Nyárasapátinak/Nyárasapátnak írjuk), mert *funkciója és típusa szerint* származási helyet jelöl.

b) A teljes név latin leírása és magyar átírása különbözik egymástól: míg a személynév sorrendje *latinul* a fenti sémát követi, vagyis az 1. tag ('előnév', 'keresztnev') után következik a 2. tag ('utónév'), addig *magyarul* fordítva írják, vagyis a 2. tag ('utónév') megelőzi az 1. tagot ('előnevet', 'keresztnevet').

A genealógiai készítéskor az egy családba tartozó, azonos keresztnévet ('előnevet', egyénnevet) viselő személyeket vélt vagy valós koruk figyelembevételével latin sorszámjegyekkel szokás ellátni, például az idősebbnek tekinthető György az I. György, a fiatalabb a II. György. Ez azonban nem feltétlenül jelenti, hogy I. György a II. György apja.

*

A mondottakat konkrét példákon bemutatva:

a) Mende-i Finta *teljes neve* így hangzott:

comes Finta / Paruus dictus / filius Samuelis / **de Mende**
serviens / magnifici Nicolai / comitis Psoniensis

Kisnek mondott / **Finta ispán** / Sámuel fia / **Mendéről**
a méltóságos Miklós / pozsonyi ispán / szervienze

A Mende-i család Finta nevű tagjának *kéttagú* neve:

- *latinul*: comes Finta / de Mende
magyarul: Mende-i Finta ispán, vagy Finta ispán / Mendéről

vagy

- *latinul*: comes Finta / filius Samuelis
magyarul: Sámuel fia: Finta ispán, vagy Finta ispán, / Sámuel fia

A latin nyelvű oklevelek a címet/titlust vagy a társadalmi-gazdasági státuszt (pozíciót) az előnévhez írták: comes Finta. A cím/titulus/státusz olykor elmaradhatott, ha más melléknevet kapcsoltak az egyelemű névhez ('előnévhez'): Finta predictus – előbb említett Finta...

A másik család a *Nyárasapáti család*, aki esetében a *de Nyárasapath* (Nyárasapátról, Nyárasapath-i) kifejezés generációkon keresztül öröklődött, ezért azt a névátíráskor *családnévnek* tekintem:

b) Nyárasapáti II. György *teljes* neve (titulus nélkül):

Georgius / filius / condam Ladislai / **de Nyárasapath**
György / néhai / **Nyárasapáti** / László / fia

c) Nyárasapáti III. Klára *teljes azonossági neve* (néhai férje és apja nevével):

Generosa domina / **Clara** / relictá / condam / Johannis Jakchý / de Kwssal, /
filia / olim / Georgý filý Ladislai / **de Nyárasapath**

Klára / nemzeti úrnő, / a néhai / Kussaly / Jakchy János / özvegye, /
az egykori / László fia: György / lánya / **Nyárasapátról**

A Nyárasapáti család oklevelekben előforduló neveit a *Melléletek* M2.1. alfejezet tartalmazza.

*

c) Külön kell szót ejteni a *nemesi* nevekhez kapcsolódó *címekről*/titulusokról, illetve a társadalmi-gazdasági *státuszt* kifejező *pozíciókról*, amelyek a kor szokásjogának megfelelően nemek szerint változtak. Egyes titulusokat/pozíciókat a férfinevekhez, másokat a női nevekhez illesztettek.

A *jobbágyok* (rabszolgák) és *hasonló státusúak* nem viseltek megasztelő címet, a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségi rendszerben elfoglalt helyüket viszont jelezték, például servus – rabszolga, colonus – jobbágy; telepes, idegen, jobagio – jobbágy, puella – lány; szolgáló, „cseléd” stb.

Összegezve a mondottakat:

1) a teljes név tartalmazza a viselője

- címét (titulusát), illetve társadalmi vagy társadalmi-gazdasági státuszát,
- egyelemű nevet/egyénnévet (ha van keresztnéve, a keresztnévet),
- és megkülönböztető névelemét.

2) A teljes név kéttagúvá redukálható.

Köszönetnyilvánítás

Végül illik köszönetet mondani mindazoknak, akik valamilyen formában ösztönözték a mű megírását. Mindenekelőtt köszönet illeti Mende Község Önkormányzatát, amiért szorgalmazta és támogatta a *Mendei Kisokos III.* füzetének elkészítését, megjelenését. Külön öröm, hogy ezáltal a falunk 700. neve napjára a történetének kezdeteivel foglalkozó régi adósságot sikerült törleszteni.

A kéziratot a nyomdába kerülése előtt többeknek megmutattam. Az ő hasznos észrevételeik és javaslaik segítették, hogy minél olvasmányosabb és érthetőbb legyen a szöveg. Fáradozásait köszönöm.

Remélem, mindenki talál érdekességet és újdonságot a kiadványban. Jó olvasást!

I. A MENDE HELYNÉV NYOMÁBAN

A Mende helynév és változatai több évezredre nyúlnak vissza. Kialakulásukról egykorú hitelt érdemlő írás azonban nem maradt fenn, következésképpen eredetüket és jelentésüket homály fedi. Mégsem érhetjük be ennyivel. Ugyanis a feltűnésüktől napjainkig számos érdekességet, sőt fogódzópontokat rejtenek, amelyekből következtetni lehet a jelentéseikre és értelmezési lehetőségeikre. A horizontot szűkítendő, az európai előfordulásaikra, *nyelvi vonatkozásaikra és írásos jellegzetességeikre* helyezem a hangsúlyt. *Három ország* (az ókori Görögország, a középkori Franciaország és a középkori Magyar Királyság) *négy helységnévvaltozatának* leglényegesebb vonásait járom körül az ógörög, a francia-okcitan, a tót (ószláv) és a magyar nyelvek írásos emlékei alapján.

1. A helynév előzményei, jelentései és értelmezései

1.1. Mende ógörög nyelvi megközelítése

A legrégebb írásos feljegyzések a Kr. e. VI–IV. századból valók, amikor Μένδη (ϝ: Mendé) helynevet egy ősi hellén város, egy virágzó kikötő viselte. Pauszaniász a *Görögország leírása* című művében megemlékezett a Kr. e. V. században élt mendei Paiónioszról (Παιώνιος Μενδαῖος – ϝ: *Paióniosz Mendaios*ról), aki a Zeusz-templom keleti oromfalát díszítő szoborcsoportot alkotta. A város valószínűleg ezekben a századokban élte a virágkorát, minthogy néhány évszázaddal később már jelentőségét veszítette.

Más ókori szerzők a görög félszigeten található ioniai gyarmatot, a trákiai Mendét Μένδη-nek (ϝ: *Mendének*),¹ Μένδα-*nak* (ϝ: *Mendának*), illetve Μένδαι-*nak* (ϝ: *Mendájnak*) írták, a lakóját pedig Μενδαῖος-*nak* (ϝ: *mendaios*nak, *mendeinek*) nevezték. A néveredet és az értelemezések tekintetében azonban igen széles paletta tárul elénk. Míg az ókori szerzők megelégedtek a helység történelemben játszott szerepének a leírásával, a legújabb korban már a helynév eredete, jelentése és értelmezése is előkelő helyet foglal el. A közelítésmódok közül a legszélsőségesebb *ithüfallikus* névnek tartja, lényegében a termékenység istenségével hozza összefüggésbe. Ez a felfogás főként azokat jellemzi, akik Mende (ógörögül: μίνθη – ϝ: *minthé*) nevét *Min* egyiptomi fallikus istentől vagy pedig egy *μίνθη* nevű nimfától eredeztetik. Egy másik felfogás hasonló az előzőhöz: trák eredetű teoforikus, vagyis egy isten nevét magában foglaló névnek tekinti.² Sokan egyszerűbb magyarázattal szolgálnak; ők a helynevet a település környékén termő *menta* növényből vezetik le.

Okkal vetődik fel a kérdés: származhat-e a magyarországi Mende név a görögországiéból. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy nem. Egyrészt azért nem, mert a görög Mende a fénykorát a Kr. e. évszázadokban élte, és a Kr. u. X–XI. századra a település jelentősége megszűnt. Másrészt a korábbi évszázadokban sem mutathatók ki kereskedelmi kapcsolatok közte és a Kárpát-medence lakói között. Harmadrészt pedig a görög nyelvi érintkezések sem utalnak a helység

¹ Vö. Pauszaniász, id. mű. V 10,8; a mendeiek származására pedig vö. V 27,12 stb. Thuküdidész, 1973: (IV 121,2; 123,2; 124,4). Hérodotosz, 1894: (VII 123). Mendae néven id. Plinius, 1851: (IV 10,17) stb.

² Vö. például Masson, 1988; Detschev, 1957; Dudarov, 1985.

névkeletkeztető szerepére. Minthogy a görög Mende helynév semmilyen hatást sem gyakorolt a magyarországiára, ezért a szó jelentésének értelmezésekor figyelmen kívül lehet hagyni.

1.2. Mende latin nyelvi megközelítése

A helynév értelmezési horizontját Európában a latin nyelvcsalád uralja. A lehetőségek tárházából a következőkben csak a latin és francia nyelvire térek ki. Eljárásomat indokolja, hogy – ismereteim szerint – ez a két nyelv számít mérvadónak a dél-franciaországi Mende helység névtani értelmezésének és jelentésének megállapításában. De további szempontként veszem figyelembe, hogy hazánkban a latin nyelv egészen a XIX. század közepéig hivatalos nyelvnek, illetve *lingua franca*nak, a különböző nyelvet beszélő csoportok érintkezési nyelvének számított. (Napjainkban ez utóbbi szerepet egyre inkább a latin nyelvcsaládhoz tartozó angol látszik betölteni.)

1. A legrégebb írásos emlékek a *feliratok*. A legősibbek *nagybetűkkel*, ún. *majusculusokkal* íródtak, tele vannak rövidítésekkel és legtöbbjük hiányos. Valamennyi feliratban az azonosnak tűnő *mend-* szótó ellenére a Mendus, a Menda és a Mende szavak között számos lényegi eltérés mutatkozik, ami megkérdőjelezheti, hogy ugyanolyan értelmet és jelentést tulajdoníthassunk nekik (vö. 1. táblázat).

1. táblázat
A mend- szótó toldalékai az ókorban

SZÓ	JELENTÉS	IRODALOM
Mendos m	<i>de der junge bock; it manzo</i>	Holder <i>Mendos</i> névcikk
Mendus m, menda f	<i>ru меньший (ϝ: menysij) [=kisebb]</i>	
Mendum n, menda f	<i>hiba, fogyatkozás, elhibázás</i>	Finály
Mendus m	<i>(főrfinév)</i>	CIL III 9796
Menda f	<i>(női név)</i>	CIL III 3144

A Kr. u. I–III. századból származó feliratokon *Menda* nőnemű szó, és egy részük valószínűleg istenségre, másik részük pedig konkrét személyre vonatkozik.³ A *mend-* szótó hímnemű változata a *Mendus*, melynek genitivusa, *Mendi* szintén előfordul.⁴ Ám csak feltételesen hozható összefüggésbe istenséggel; más szóval: nem tekinthető teoforikus névnek, mint például a *circa templum Mendidium*⁵ (Mendidium templom köré) mondatrész esetében vélelmezhető. A feliratokon a *Mende* alak pedig nem fordul elő.

2. A múlt hagyatékának másik csoportját az *oklevelek* alkotják. Az általam vizsgált középkori oklevelek kézírással készültek, kisbetűs írásmódot, ún. *minusculust* használnak, és számos rövidítést tartalmaznak, melyek olykor olvasási és kiejtési nehézségek elé állítják az embert. Ráadásul a Menda és a Mende szavak egyaránt jelölhetnek személyt, földrajzi, illetve származási helyet. Viszont a Mendus alak kizárólag személynévként jelenik meg (földrajzi vagy származási helyként nem), a kisbetűvel írt *menda*, *mendum* szó pedig számitási, írásbeli vagy testi hibát,

³ *Menda* konkrét személy lehetett, a nevet tartalmazó CIL III 3144 felirat vonatkozó szövegrészletének lehetséges olvasata a következő: MENDAE OPIAE F[ILIAE] MATRI SVAE ET SVIS OMNIBVS = Mendának, Opia lányának, az anyjának és az övéinek valamennyinek (≈ minden hozzátartozójának).

⁴ Vö. Az egyik legismertebb a CIL III 9796 felirat, melynek olvasata szerint *Mendus* konkrét személy, egy Vercaius nevűnek az apja: VERCAIUS ME[N?]DI F[ILIIUS...] = Vercaius, Mendus fia.

⁵ Titus Livius: *Ab urbe condita*, 1862: Vol. III Pars I Liber XXXVIII: 41,1. A Mendidium szó további lehetséges olvasata: Bendidium, illetve Vendidium.

valamint vétséget fejezhet ki (*menda graviora* – súlyosabb hiba/hibák; *minutiora menda* – apróbb hiba/hibák).

1.3. Mende francia nyelvi megközelítése

Európa másik helysége a franciaországi *Mende*, amelynek a neve nem vezethető le az ógörög változatból. A középkori szöveggyűjtő, mindenekelőtt Tours-i Szent Gergely (538–594) *Historia Francorum* (A frankok története)⁶ című műve bizonyítja, hogy a hegyet latinul *Memmatensis mons*nak nevezték, a helységet pedig, ahonnan a vértanú Privatus, a gabalitánus város püspöke származott, *Mimate*nak hívták. A Mimate-hegynél fekvő települést 1152-ben és 1219-ben már *Memdenak*,⁷ az 1400-as évektől pedig mai formájában *Mendenak* (ɔ: Mād-nak) írták.

Magának a településnek és a nevének a kialakulásában az őt körülvevő hegy neve és a helybeli okcitan dialektus (nyelvjárás/tájszólás) egyaránt közrejátszott. A fenti névtörténeti levezetés ellenére mégis egységes magyarázat a jelentésére. Egyesek a *mimate* nevet latin *menmantiae*-ből, a kegyes gondolat, az értelem és az emlékezet istennőit jelentő, illetve a műszakra, a minervákra utaló szóból származtatják. Egy 2010–2012-ben megjelent szakkikk viszont a Mende-ot az ír *námae* (= ellenség) szótövből eredezteti, aminek latin megfelelője az *admantiae* szó, és hangsúlyozza, hogy az a gall-kelta istenségre vagy az ír ellenség szóra megy vissza.⁸

2. A magyarországi Mendék nyelvi és névtani megközelítése

A franciaországi Mende neve tehát minden bizonnyal helyi jelenségen és az adott hely latin-okcitan értelmezésén alapul. Tulajdonképpen a „hely szellemével” függhet össze. Kérdés, hogy a magyarországi Mende esetében *névátvételtől* van-e szó, vagy szintén a „hely szelleméből” alakult-e ki. A feltevés indokolt; kiváltképp, ha figyelembe vesszük, hogy

- az 1100-as évektől a magyar-francia kapcsolatok intenzitása jelentősen megnövekedett, mindenekelőtt III. Béla (ur. 1172 – 1196) francia feleségének, Capet Margitnak, valamint két francia szerzetesrend, a premonstreiek és a ciszterciek magyarországi letelepedésének köszönhetően, illetve
- a franciaországi Memde/Mende és a magyarországi Mende elnevezés az írásos anyagokban kb. évszázadnyi különbséggel bukkant fel.

Helyzetünket azonban bonyolítja, hogy a Magyar Királyságban két Mende létezett (az egyik Pest vármegyében, a másik Bács vármegyében), de szemben a franciáival mindkét magyar Mendét tót nyelvi környezet vett körül. Emiatt terjedt el az az általános felfogás, miszerint a helynév az ószláv nyelvben előforduló *mēden*ből származhat, amely *medne*-vé alakult, de követte a magyar nyelvi sajátosságokat, esetünkben a *-dn-* hangzók felcserélését. A valóság azonban nem ilyen egyszerű. Erre utalnak a hasonló hangzású *tót* változatok, valamint a Meden/Me-deu személynév 1291-ből (DL 58429, *Mellékletek* M4.2).

2.1. Mende tót nyelvi megközelítése

Az esetleges félreértések elkerülése érdekében mindjárt az elején szeretném tisztázni, hogy az írásomban felváltva, olykor egymás szinonimáiként használom a ’szláv’ és a ’tót’ szavakat,

amelyek az ószláv (egyházi szláv) nyelvből fejlődtek ki. Bár tudom, hogy a ’szláv’ tágabb értelmű, mert magában foglalja az orosz, a szerb, a horvát vagy a lengyel stb. nyelvet is, míg a ’tót’ szűkebb értelmű volt, mert meghatározott szláv népcsoportra vonatkozott. A Kr. u. I. évszázad végének egyházi példái támasztják alá az eljárásomat: egyrészt a szláv nyelvek ekkortájt még nem váltak szét élesen egymástól, másrészt a magyarországi latin – még a XIX. században is – a ’tót’ megfelelőjeként a *slavica/slavonica* szót használta, harmadrészt pedig a tárgyalt időszakban a szlovák nyelv – mint olyan – még nem létezett.⁹ Ezért a ’tót’ semmilyen formában sem helyettesíthető vele.

2.1.1. Mende nem azonos Medne-vel

A Mende szó eredetének feltárásához vegyük először az elterjedtebb olvasatokat, mindenekelőtt a *mézet* jelentő *med* (ószlávul: medь) szótövet. A *med*ből képzett *Medne* (Trencsén vármegye) helységnév előzményei igen változatosak. Az oklevelekben *Medne* – tótul: Medné – *Meczne*-ként, *Meznaként*, *Mezneként*¹⁰ és *Medzneként* (vö. DF 285558, DF 285677, DL 72883) fordul elő, szemben a Pest vármegyei Mendével, melynek tót neve *Mendaként* honosodott meg.

2.1.2. A Mende helynév olvasatai délszláv területen

Mende helynév Mednéből történő származtatásának két további – hogy úgy mondjam – bökkenője van. Mindenekelőtt az, hogy egyik-másik ószláv dialektus, különösen a déli nyelvjárások az *e* (*e*-caudata – farkos *e*) betűt *en*-nek vagy *em*-nek ejtették.¹¹ Következésképpen a *méz* szó kiejtés szerinti változata Tótországbán (Szlavóniában, Bács vármegyében, a Macsói bánságban stb.) nem egyszerűen *med*, hanem *męd*, azaz: *męd* is lehetett, amely *-e* toldalékkal egészült ki.

2. táblázat
A bácskai Mende az oklevelekben

DÁTUM	OKLEVÉLSZÁM	MEGJEGYZÉS
1403-10-26	?	BB évk 1894 45. ZsOkI II (2668, 2669)
1404-04-06	DL 3182	ZsOkI II (3096)
1404-05-17	DL 8949	ZsOkI II (3182)
1404-06-05	DL 8947	ZsOkI II/1 (3227)
1405-04-05, 1405-06-04 1405-06-09, 1406-04-15	DL 8967	ZsOkI II (3227?)
1438-02-14	DL 58089	
1441-12-12	DL 74493	
1449-02-21	DL 29488	

A másik: Mende helynév *délszláv néveredet*ének lehetőségét nyomatékosítja, hogy az 1400-as évek elején létezett egy *Mende* nevű település Bács vármegyében (vö. 2. térkép, 2. táblázat).¹² A falubirtok évszázadokon keresztül fennmaradt. Egyes adatok 1431–1432-ben már Mendei

⁶ I 32; Migne LXXI: 178; in crypta Memmatensis montis – a Menmate-hegy kriptájában, valamint X, 29; Migne LXXI: 562; Privatus ex Mimate = Mimate-ból való Privatus.

⁷ Brunel, 1916: 21. 23.

⁸ Delamarre, 2009. Vö. még a latin *mens* szónak a gondolat, elme, értelem stb. jelentését.

⁹ Érvként hozható fel továbbá, hogy a XVIII–XX. században a szláv nyelvet beszélő mendeciek magukat tótoknak nevezték. Sőt, az egyházi imádságokat és istentiszteleteket a cseh nyelvhez hasonlító ’tótul’ mondták.

¹⁰ A *Mezne*, *Mezna* a magyar *méz* szóval függ össze. Úgy vélem, magyar eredetű elszlávósított helynév!

¹¹ Vö. Derksen, 2008: 307. Balczyk-Hollós, 1987.

¹² Mende helynévre BB monográfia I., 1896. 189. valamint Grosschmid, 1890. 113-137.

uradalomról¹³ szólnak. Az 1441-ben,¹⁴ 1444-ben és 1449-ben kelt oklevelek, majd az 1522-ben készült tizedlajstrom a helynevet szintén tartalmazza. A török időkben is létezett Mende nevű helység (Gorna Mende – Felső-Mende, Dolna Mende – Alsó-Mende), amely a bácsi nahijébe tartozott.¹⁵

2.2. A Pest vármegyei Mende helynév eredete és első birtokosai

Mind a bácskai, mind a Pest vármegyei Mende helységnév a latin nyelvű oklevelekben az 1400-as évek elején gyakorta előfordul. Viszont korábbi oklevelekben is megtalálhatók. A legkorábbi 1324-es keltezésű és származási helyet jelöl. Minthogy földrajzi fekvését nem lehet beazonosítani, nem zárhatjuk ki, hogy az nem a Pest vármegyei falunkra vonatkozik. De a fordítottja is igaz lehet. Sőt, okkal vetődik fel, hogy a két különböző vármegyében fekvő helység nem képezte-e ugyanannak az uradalomnak a részeit, illetve ugyanannak a családnak a birtokait?

2.2.1. A mende szó eredete

1. Oklevelek bizonyítják, hogy a Pest vármegyei Mende helység környéke (Bille, Apáti/Pusztaszentistván) a honfoglalás utáni évszázadokban lakott hely volt. Figyelemre méltó továbbá a helység fekvése és nagysága: a legrégebb adatok szerint az említett két falubirtok között helyezkedett el, és mindkettőnél kisebb földterülettel rendelkezett, a birtok alakja pedig harci fegyver (nyíl vagy lándzsa) hegyére emlékeztetett. Ugyancsak számításba veendő az első ismert földbirtokosai egyikének, a Nyárasapáti családnak a származása: esetükben minden bizonnyal kun származású családról van szó (vö. 5. fejezet). Következésképpen nem kizárt, hogy *Mende* helységnév kun, pontosabban *ötörök* (kipcsák/kun/, baskír vagy tatár) eredetű szóból származik,¹⁶ amely a fajtája szerint a *köznév/közszo* kategóriájába sorolható.

3. táblázat
Mende első identifikáló oklevéljegyzéke

(Saját szerkesztés)

SZEMÉLY-NÉV/HELYNÉV	JELLEMZŐ KIFEJEZÉS	ÉVSZÁM/ IRODALOM
Menda	puella Menda (Menda női szolgál, „cseléd”)	1141–1162 [FCD II: 93]
Mendus	Mendus seruus manumittendus (Mendus felszabadítandó szolgál)	1146 [ÁÚO I: (24)], DF 206814
Mendalus	Perut Mendalus Jupan (Perut Mendalus zsupán)	1186 [ÁÚO VI: (105)]
Menda	comes Finta filius Sam[u]el[is] nobilis de Menda (Sám[u]el fia Finta ispán, Menda-i nemes)	1321 [AOKI VI: (286)], DL 104836, DL 95274
Mende	Phynta filius Samuelis fidelis noster de Mende	1324 [AOKI VIII: (380, 437)],

	(Sámuel fia Phynta Mende-i hívünk)	DL 61173, DL 73080
Menda	comes Fyntha de Menda (Menda-i Fyntha ispán)	1330 [AOKI XIV: (226)] DF 271947
Menda	comes Fyntha dictus Paruus filius Daniel de Menda (Menda-i Dániel fia, Kisnek mondott Fyntha ispán)	1330 [FCD VIII/3: (CCIII)], DF 254600, DF 254601

2. Más irányban „tapogat” a FNESZ: feltételelesen fogalmaz és *személynévből* származtatja. A jelentését azonban nem adja meg. Viszont hivatkozik a régi lengyel személynevek szótárának (SISNO) *M(i)enda* névcikkére, amely az 1440-es évekből egy Mende vezetéknevet és több hasonló személynevet (Menda, Myenda, Mendzicz, Menden) tartalmaz. Ezekből az adatokból arra következtethetnénk, hogy a) a Mende helységnév eredetileg pusztai személynév volt, és b) a birtokosáról szállt a birtokra.

A személynévi származtatást illetően további érdekességre is felfigyelhetünk: a Menda, Myenda név nőnemű végződésére a szláv környezetben. Azt gondolhatnánk, hogy valójában női névvel van dolgunk, ugyanis az 1141–1161 között kelt oklevél adatai szerint a bencés apát-ság egyik *női* szolgálja szintén Menda nevet viselt, amelynek *férfi* változata, Mendus ugyancsak előfordult (vö. 3. táblázat). A FNESZ-ben hivatkozott eredeti névcikk Menda/Myenda nevű személyei foglalkozásukból ítélve viszont *férfiak* (carnifex ~ mészáros; civis ~ polgár, presbyter ~ pap, capellanus ~ káplán, scabinus ~ tanácsos, iuratus ~ esküdt).¹⁷ Az ellentmondás csak úgy oldható fel, ha a *Mendat* idegen eredetű szó rövidült változatának, családnévnek vagy férfi keresztnév (például Emmanuel vagy Menyhért) becézett alakjának tartjuk. Az említett foglalkozásokat folytatók Menda, Myenda nevei – nőnemű végződésük ellenére – családnévre utalnak.

3. Releváns eshetőségeként veendő számításba, hogy a *mende* szó *német* közvetítéssel került a magyarba. A helynév germán (teuton) eredetének opciója mind a délszláv, mind a magyar területen élő germán származású bánok (például a Marótiak rokoni köre, a Gutkeled nemzetség leszármazottai), valamint birtokosok (a gombai Nempze család stb.) esetében indokoltan merül fel. Ha a mende germán eredetű köznévi, akkor a *mend-* szótő jelentése a vízzel (víznév, vö. *Mindel*), esetleg a halommal, a hegygel (vö. *Minden*) függhet össze. Sőt, a mende szó például a hozzátartozók között fel nem osztott birtokra is utalhat (vö. *Allmende* = *közbirtok*).¹⁸

2.2.2. Helynévváltozatok

1. A 3. táblázatban jelzett oklevelek szövegeinek egybevetése nyomán megállapítható, hogy az 1321-ben, az 1324-ben és az 1329–1330-ban kelt okiratok egyik alanya – a név írásos változatai ellenére – ugyanaz a személy. Nevezett apjának a neve szintén eltérő írásmóddal fordul elő (Samel, Samuel), de okkal vélekedhetünk ugyanannak a személynek a kétféle írásmódjára. Tehát az apai és a saját név azonossága – a körülményekre tekintettel – kétségtelen, és bizonyíték arra, hogy a származási hely sem jelölhet más helységet, magyarán: mindegyik alkalommal ugyanarról a helyről van szó – bár az *egyik* esetben Menda, a *másik* esetben Mende helységnév szerepel. Következésképpen Mende és Menda származási helyként ugyanarra a helységre utal.

2. Ha Menda és Mende ugyanazt a helységet jelöli, felvetődik a kérdés: hogyan alakulhatott egy *-a* (nőnemű) végződésű szó *-e* végződésűvé. A szövegekből kiderül, hogy eleinte a kétféle

¹³ BB monográfia I., 1896: 237., valamint Engel-térkép.

¹⁴ Az 1441. 12. 12-én kelt DL 74493 oklevélben Mende birtok helyett Mene birtok olvasható.

¹⁵ Káldy-Nagy, 2008: (537), (625).

¹⁶ Clauson, 1972 szerint a *munduz* > mündüz ötörök nyelven árvízi patakot jelent. Baski, 2010-2011 szerint a baskír *mende* jelentése 'szolga' (pap, szerzetes minőségben, vö. Isten szolgálja).

¹⁷ Vö. FNESZnek a SISNO szövegrészére hivatkozó részét. A SISNO pedig a PdLw-re utal [PdLw IV.: (266): Niklos Mende; PdLw IV.: (773): Menden zon von Sokolnik ~ Sokolnik fia: Menden].

¹⁸ Vö. Niemeyer, 2012.

hangvégződésű helység párhuzamosan fordul elő. Sőt, Mendét tótul napjainkban is *Mendanak* hívják.¹⁹ Tehát a szláv elnevezés megtartotta ősi formáját. Erre a sajátosságra kétféle magyarázat lehetséges. Az egyik, hogy párhuzamos névadás történt, illetve a helynév idegen eredetű. A másik lehetséges magyarázata szerint a kézírás (és kiejtés) *a* és *e* betűjének a hasonlósága okozhatott írásbeli eltérést. Ezt a verziót az okleveleket kibocsátó/kiállító intézmények megerősíthetik vagy cáfolhatják (vö. 5. táblázat) ...

3. A kiállító intézményeket figyelembe véve a következőket állapíthatjuk meg: a *Menda* nevet tartalmazó DL 104836 jelzetű oklevelet 1321-ben a *nyitrai* káptalan, a DF 271947 jelzetű 1330-ban a *pozsonyi* káptalan, a DF 254600 jelzetű 1329-ben, illetve DF 254601 jelzetű 1329-ben és 1330-ban szintén a *pozsonyi* káptalan állította ki. Ugyanakkor a *pozsonyi* káptalan 1324-ben a DL 61173 és a DL 73080 jelzetű oklevelekben következetesen *Mende* helységnévet írt. A *Menda* és a *Mende* helységnév váltakozása ugyanannál a káptalannál önmagában két külön helységre engedne következtetni, ha nem ugyanarról a személyi körről lenne szó. Ennek ellenére bizton kijelenthető, hogy mind a helységnév, mind a személyi kör kölcsönösen támogatja egymást, következésképpen az említett oklevelekben ugyanarról a helységről, nevezetesen a Pest vármegyeiként azonosítható *Mendéről* van szó.

2.2.3. A Mendék birtokosai

1. A birtokosok oldaláról közelítve felvetődik a kérdés, hogy ugyanaz a család vagy ugyanazok a személyek birtokolták-e a két Mendét? Sajnos, az 1300-as évekre vonatkozóan nem rendelkezünk elegendő adattal. Ennek ellenére megkockáztatható, hogy esetükben két különböző családról beszéljünk. Mindenekelőtt azért, mert a Pest vármegyei *de Mende* (Mende-i), valamint a *de Byllye* (Bille-i) család tagjainak keresztnévei megegyeznek (vö. 3.2.4. alfejezet 5. pontját), és az 1300-as évek után megszűnnek. (Ez a mendei család Pozsony vármegyébe települ át.) A Bács vármegyei *de Mende* (Mendei) család tagjai még több évszázadon keresztül helyben vagy a Bácskában maradnak, és egyik meghatározó ősük Oszvald, amely keresztnévet a viselője minden bizonnyal a Karintiában, Stájerországban és a vend vidéken népszerű szent után kapott. Ilyen keresztnévű személy a Pest vármegyei Mendén ismeretlen.

Az 1400-as években már kizárható, hogy a helységek közös birtokigazgatás alá estek volna. Ugyanis a Pest vármegyei *Mende* 1411-től (de már előtte is) a kun származású Nyárasapáti családnak és tagjainak a birtokát képezte, és a fennmaradt oklevelek tanúsága szerint Délvidéken semmiféle *Mende* nevű birtokkal nem rendelkeztek. A másik helységet viszont az 1400-as évek első felében *Mendei* névvel beazonosított nemesek birtokolták, név szerint Dénes és Oszvald. A közöttük fennálló közeli rokoni kapcsolatot kizárja az 1411-ben kelt osztálylevél (DL 70787), amelyben örökösként mindenképpen szóba kellett volna hozni a Bácskában élő *Mendei* családot. Tehát joggal vélelmezhető, hogy birtokosok tekintetében két különböző családról van szó, akik nem álltak egymással ugyanazon birtok után vagyoni jogi következményekkel járó hozzátartozói-rokoni viszonyban.

2. Az 1411-ben kelt DL 70787 jelzetű oklevél a származás alátámasztására is tartalmaz adatokat. Az egyik „mellékszereplő”, a Solumucha-i Kapitány (*Capitan dictus de Solumucha*) címet/nevet viselő személy Jakab, akinek a feleségét Nyárasapáti Klárának (*Clara ... de Naraasapath*) hívták. Klára asszony a latin szöveg szerint nemesi származású (*nobilis domina*) és Nyárasapáti Sebestyén lánya (*filia Sebastiani de Naraasapath*), illetve Katalinnak és Jakab fia Andrásnak volt az édesanyja. A családfát illetően az oklevélből több nem állapítható meg. Viszont az osztálylevélből feltételezhető, hogy Mendét – részben vagy egészében – női ágon a

Nyárasapáti család birtokolta. A többi női felmenő leánykori neveire vonatkozóan azonban nem rendelkezünk információkkal.

3. A bácskai Mendével kapcsolatban kijelenthető, hogy a délvidékiek Bács vármegye nemesei közé tartoztak, és a környezetükben igyekeztek a birtokaikat gyarapítani. Vagyonuk megőrzése érdekében számos alkalommal pereskedtek. Az egyik legnagyobb birtokgyarapítónak és -védelmezőnek *Petrus de Mende* (Mendei Péter) tekinthető, aki 1449-ben a helységtől távolabb fekvő Kerekiben szerezte vissza az elbirtokolt javát (1449: DL 29488). Mindez azt bizonyítja, hogy a két Mende és birtokosai az 1400-as években egymástól független életet éltek.

3. A falunk településrészei és nevei

A mai falunk ebben a korban három önálló településre oszlott: Apátifalura/Szent István pusztára, Bille falura és Mende birtokra (vö. Balogh, 2023a). Jóllehet számos érv szól amellett, hogy a *Mende* helynevet személynévből eredeztessük, mégis azon a véleményen vagyok, hogy mögötte személynévvé váló foglalkozást jelentő szó vagy más köznévközszó rejtőzik. Az sem zárható ki, hogy a helynév német közvetítéssel került a magyarba, illetve délszláv környezetbe.

A másik két településrészrel kapcsolatban szintén felvetődik: honnan származnak a neveik, és mit jelentenek az elnevezések. A vizsgálat során mindenekelőtt a Magyar Királyságban előforduló jellemzőket tekintem mérvadónak.

3.1. Apáti – Szentistván puszta (Pusztaszentistván) helynév

Mende helytörténetében sajátos helyet foglal el Pusztaszentistván, amely közigazgatási és törvényhatósági szempontból csak a községekről szóló, illetve a törvényhatósági besorolást tartalmazó törvények megszületését követően, vagyis: a XIX. század közepétől került Mendéhez. Egyházigazgatási szempontból viszont csak az 1890-es évek második felében történt változás, és lett Mende filia része; addig Tápiaiúlyhöz tartozott.

3.1.1. Apáti helynév eredete és jelentése

A mai Mende egyik legősibb ismert településrészének számított – részben vagy egészében – Apáti. A helynév első ránézésre egyházi jellegű, és birtokosáról szállt a területre. A különböző időpontokban kiállított oklevélrészletekből hasonló következtetésekre jutunk.

Az Apáti helynév kialakulása három fázisban ment végbe. Először 1252-ben IV. Béla Oszlaron földet juttat Oltumanusnak (DL 363), melynek határjárása során érik el az adományozott föld nyugati felét, ahol a pannonhalmi apátság „névtelen” földje terült el. Egy 1274-ben kelt oklevél már nemcsak a helyet, hanem a helység jellegét is megadja – Apátifalu, más szóval: lakott terület. A latin kifejezés azonban sokkal többet árul el: *terra Apati uocata* (Apáti nevű föld), illetve *uilla Apati antedicta* (az előbb említett Apátifalu – DL 40120). Tehát a föld és a falu egymást kiegészítő és magyarázó jelentést vesz fel!

A harmadik fázisban Apáti cserebirtokként jelenik meg (1306: DF 207118). A szövegben a helységnév birtokos esetben áll, vagyis a pannonhalmi apátság és Pedyth úrnő között létrejövő csereügylet a falubirtokra(!) vagy egyszerűbben a birtokra vonatkozik, mert – miként az oklevélben olvasható – az biztosítja az úrnő megélhetését, létfenntartását. A határjárás azonban valószínűsíti, hogy *uilla Apaty* (Apátifalu) szintén az úrnő birtokába került.

A jelzett oklevelek egyértelműen megkülönböztetik az apátot, mint a monostor (apátság) vezetőjét és Apátit, mint földterületet vagy faluhelyet. Az Apáti elnevezés a birtokosáról, az

¹⁹ Településtár, 2000: 407.

apát(ság)ról eredeztethető. Ennek bizonyítéka a kettős birtokos eset, a *'possessio monastery sui Apaty uocata'* kifejezés, magyarul szó szerinti fordításban: 'monostorának (= apátságának) az Apátinak a nevezett birtoka'... Az Apáti név eredetével kapcsolatban további megerősítést tartalmaz az 1283 körül keletkezett oklevél (DL 4243), amely Apáti földjét szintén határszomszédként említi. Az eredeti latin szöveg birtokviszonyt fejez ki [*terra Apaty* – 'Apátinak a földje'], de jelen esetben a terület birtokosának a megnevezése nélkül.

3.1.2. Apáti további sorsa

Az 1306. évi birtokcsere után Apáti helynév 1326-ban újra előfordul. Az 1326. október 8-án – más adatok szerint október 26-án – keltezett DL 28575 jelzetű oklevél magyar nyelvű regesztája²⁰ kérdőjellel tartalmazza Apáthynek, mint szerzett birtoknak a nevét, mert az eredeti osztálylevél szövegében a vonatkozó helyet kivakarták, esetleg kikopott(?). Viszont az oklevél hátoldalán (külzetén) a kb. egykorú tartalmi kivonatban jól olvasható a helynév. Következésképpen okkal vélelmezhető, hogy az olvashatatlan helyen eredetileg Apáthi helynév szerepelt. Azonban a kétely nem osztható el teljesen, mert a regeszta Apáthit szerzett birtoknak, az oklevél külzetén levő kivonat pedig örökölt birtokként (*possessio hereditariaként*) tünteti fel.

Apáti nevét említő következő adat 1469-ből származik. Az oklevél szerint az innen való Fábán királyi ember volt (1469: DL 16836 – *Fabianus de Apathy*), illetve másik két oklevélből meg tudhatjuk a foglalkozását: Apátiból való Fábán Oszlár ispánjaként (1469: DL 16921), valamint Isaszeg gazdatisztjeként (*ispan officialis*) a Rozgonyiak alkalmazásában (1470: DL 16922) állott.

A török hódoltság korából szintén maradtak fenn dokumentumok. A török defterek szerint két, egymással határos Apáti létezett: Alsó-Apáti és Felső-Apáti. Közülük csak Felső-Apátin laktak emberek, Alsó-Apáti lakatlan birtok volt. A két helyről az utolsó adatokat 1590-ben jegyezték fel. A XVII. századból semmiféle adat sem maradt fenn róluk, az iratok még a nevüket sem említik többé. Alsó- és Felső-Apátit minden bizonnyal Szentistván pusztára és a környező helységek olvasztották magukba. Erre utalnak a Bosnyák család oklevelei, akik nádori adományozás útján királyi joggal váltak 1627-től ennek és a környező földterületeknek a birtokosaivá.

3.1.3. A Szentistván helynév eredete és jelentése

Apátihoz szorosan kapcsolódik Pusztaszentistván [eredetileg Szentistván pusztára (praedium Szent-Istvány)] neve, amely templomos helyre és patrocíniumra vall: Szent István a keresztény egyház első vértanúja volt, és róla nevezték el István királyt. Nem egyértelmű, hogy a helység neve az első keresztény vértanúra vagy az első magyar királyra utal-e. Ha a katolikus vonatkozásokat tekintjük mérvadónak, négy tényezőt mindenképpen számításba kell venni:

1. a katolikus egyház és az oklevelek Szent István királyt szinte minden alkalommal a „király” szó beiktatásával különböztetik meg a vértanútól;
2. a Szentistván helynév a török hódoltság előtt keletkezett (valószínűleg az 1300-as évek második felében vagy az 1400-as években), mert a török defterek 1559-ben és 1562-ben már ezen a néven írták össze;²¹
3. az 1700-as évekig a katolikus egyházban Szent István király tisztelete nem terjedt el olyan mértékben, mint napjainkban gondolnánk;

4. ha a pápának és a váci püspöknek Mendére vonatkozóan az 1700-as években kiadott kisbúcsúra vonatkozó kultikus engedélyeit vesszük alapul, akkor a vértanúra kell gondolnunk.²²

Mindezen érvek és tényezők arra engednek következtetni, hogy *Szentistván pusztára* helynév még a török hódoltság (1542) előtt keletkezett, és a névadás az első keresztény vértanúhoz köthető.

Csak *közvetett bizonyítékoknak* tekinthetők, de a helynév keletkezésével kapcsolatban az alábbi négy érv szintén megfontolandó:

- az elhunyt Gych-i István nejének, Pendency asszonynak Gyczen (Gicen) levő birtokán létezett egy Szent István-templom, amelynek fenntartására a pannonhalmi apátsággal kötött csereegyezményben (1306) kitértek, és a hozzá tartozó elkülönített földterületet továbbra is meghagyták a mindenkori plébánosnak;
- a megállapodásból kitűnik, hogy Apáti az úrnő életvitelszerű fenntartását biztosította, ezért vélhetően a Szent István iránti tiszteletet magával hozta és ápolta, aminek nyomai évszázadokon keresztül fellelhetők voltak (még a XVIII–XIX. században is láthatók az egykori templom romjai);²³
- Szentistvánt erről a templomról nevezhették el, és földje talán ennek a templomnak a fenntartására szolgálhatott.
- Szentistván északi részén fekvő, napjainkban Oszlárra átnyúló hegyet István-hegynek neveztek, illetve nevezik.

A fentiekre tekintettel bizton állítható, hogy a település neve *patrocíniumi* (templomi védőszent nevét viselő) *helynév*.²⁴ Ugyanakkor nem egyértelmű, hogy a földterület birtokként szolgált-e a templom fenntartására, vagy a helység volt-e a templom, és az vindikálta a névadást, illetve a névváltoztatást. Az egykori dokumentumok a helynév személynévi részét (szentnévi lexemáját) a latin szövegekben mindig magyarul, a hely jellegét (predium = pusztára, diverticulum = dűlő) pedig latinul írták.

3.2. A Bille helynév

Mende másik településrésze nyugatról volt határos a faluval. Az oklevelek Bille néven említik.

3.2.1. A Bille szó eredete

A *bille* szó eredetére és jelentésére számos változat született. Az egyik legrégebbi az 1200-as évek elejéről származik, és Anonymus nevéhez fűződik. Éppen ezért a helynév eredetének és jelentésének a megállapításához idézzük fel Anonymus *Gesta Hungarorum* című műve 57. fejezetének vonatkozó sorait:²⁵

LATINUL	MAGYARUL
Nam de terra Bular uenerunt quidam nobilissimi domini cum magna multitudine Hismahelitarum, quorum nomina fuerunt <i>Billa</i> et <i>Bocsu</i> , quibus dux per diuersa loca	Ugyanis Bulárföldről nagyon sok izmaelitával jöttek némely fölötté nemes urak: Billa meg Baks. A vezér Magyarország különböző vidékein földet adományozott nekik, s még

²² A falu 1720-as években történt újraterelése és a mendei második templom átadása (1736) után a kisbúcsú napját több évtizeden keresztül december 26-án, a protomártír emléknapján ülte meg a helyi katolikus egyház.

²³ Vö. Borosy, 1997: 1154.; *Süly possessio* megjegyzés rovatában *Szentistvánról* az 1728. évi országos összeírás szöveges része a következőképpen fogalmaz: „területén templom romjai vannak.” Chobot I., 1915: 269. nem szól a szentistváni templomról, hanem a templomromokat Oszlárán tünteti fel. Vö. még Tarit, 2000: 140, aki szerint Pusztaszentistván temploma Szent István titulust viselte.

²⁴ Vö. Mező, 1996: 92-94.

²⁵ AGH, 1977. A latin szöveget az SRH I reprint átirása szerint közlöm. Fordította: Pais Dezső.

²⁰ Vö. AOkl X., 2000: (427).

²¹ Vö. Káldy-Nagy, 1985: (520): „Szentistván pusztára, ráják nélkül...» Haszonélvezője Ferhád Valkóvár tímárbirtokos. [...]»Szentistván pusztára, ráják nélkül, Gyömrő falu közelében...» Szultáni hász-birtok.”

Hungarorum condonauit terras et insuper castrum, quod dicitur Pest, in perpetuum concessit. <i>Bylla</i> uero et frater eius Bocsu, a quorum progenie Ethey descendit, ino consilio de populo secum ducto duas partes ad seruicium predicti castri concesserunt, terciam uero partem suis posteris dimiserunt.	azonfelül a várat is, melyet Pestnek hívnak, örökre nekik engedte. Billa pedig és a testvére, Baks, kiknek sarjadékából származik Etej, tanácsot tartván, a magukkal hozott népből kétharmadot a nevezett vár szolgálatára átengedtek, egyharmadot meg utódaiknak hagytak.
--	--

Az idézet a nyelvi-névtani értelmezés szempontjából két lényeges tényezőre hívja fel a figyelmet: a) a szöveg ugyanabban a bekezdésben a Billa/Bylla személynevet kétféle változatban hozza, b) nevezettek Bulárföldről kerültek a környékre.

A X. században Bulárföld az ogur vagy a szláv nyelvcsoporthoz tartozó volgai Bulgáriát/ Bolgárországot jelentette. A Bulár az uralkodó felfogás szerint népvétet akar: Belar (< belar < bulgar).²⁶ A *bolgár* szó eredeti jelentése 'keverék', vagyis keveréknépről van szó. A Billa/Bylla viszont nem valószínű, hogy a 'keverék' perszonifikált alakja lenne. Inkább az *ogur* nyelvek közé tartozó és már kihalt *bolgár-törökből* vagy az *óbolgár* бѣль (= *белъ, белуи* – *o: bjel, bjelij*) szóból vezethető le, melynek változatai mindegyik szláv nyelvben megtalálhatók, és *fehért* vagy *bokros területet, növényzetet* jelentenek.

A színelmélet szerint a fehér szó *politikai értelemben* veendő, és a vezető néphez, előkelő réteghez tartozást, a 'fénylő', 'fenséges' jelleget fejezi ki. Anonymus Gesta Hungarorum minden bizonnyal ezt a felfogást erősíti. Billa/Bylla ugyanis a *nobilissimi domini*, az igen nemes urak közül való; de a szerző azt nem állítja, hogy ő lett volna az izmaelita tömeg kizárólagos vezetője.

A Billa szó eredetével kapcsolatban tehát megfontolandó és meggondolandó, hogy az a) szláv környezetben keletkezett-e, illetve b) az adott nép, népcsoport *fehér* vagy vezető jellegére utalt-e (vö. fehér horvátok, fehér bolgárok, fehér magyarok stb.), ezek antipólusai a vörös horvátok, a fekete bolgárok, a fekete magyarok stb.).²⁷ A név szláv eredetét ugyanakkor árnyalja, hogy Billa izmaelita tömeggel érkezett, és ennek egyik nemes uraként gyakorolta a hatalmat. Az izmaelita sokaság felett azonban csak úgy gyakorolhatta a hatalmat, ha ő szintén izmaelita volt. Következésképpen a neve arab vagy bolgár-török eredetű is lehetett, miként a testvére, *Bocsu* török eredetű nevet viselt.

3.2.2. Bille helynév és változatai az oklevelekben

A néveredettel és jelentésével kapcsolatban kérdésként merülhet fel, hogy a helynévre is átvihető-e az előbbi megállapítások, illetve egyedi helynévről van-e szó, vagy további változatai is léteztek.

Az áttekinthetőség érdekében szedjük időrendbe Bille helynévnek és változatainak első oklevélbeli előfordulásait (4. táblázat).

4. táblázat
Bille helynév első előfordulásai

Dátum	Helynév	Oklevél	Megjegyzés
1187/1272	Bille	ÁMTF II: 229	Esztergom vm.
1231.	Billa/Béla	DF 206916	Komárom vm.

²⁶ Györfly, 1988:74.

²⁷ Vö. KMTL vonatkozó szócikkei.

1208./1359. 05. 13.	Bille/Bela	DL 50	Moson vm.
1232. 06. 23.	Bille	DF 206946	bencések, Komárom vm.
1310. 03. 24.	Bille	DL 50645	Szabolcs vm.
1245.	Bille	?	Zala vm. (ÁÚO)
1229/1329.	Bille	?	Veszprém vm. (FCD)
1000.	Billa/Bille	CDR I: (CVII)	Spalato (Split) (Horvátország)
1324. 10. 25.	Belye (Bilje)	DL 94064	Eszék fölött (Horvátország)

A legelső oklevelek 1000-tól kezdődően tartalmaznak Billa/Bille helynevet vagy ennek az adott nyelvi környezetben használt változatát (vö. 4. táblázat) ...

A legkorábbi Bille–Billa–Béla, továbbá a Bel(l)ye–Bilie–Bille helynévváltozatok között a) szoros összefüggés áll fenn. Az első helynevek b) szláv nyelvű, valamint c) délszláv területen keletkeztek. A délszláv terület ebben a korban c) óbolgár fennhatóság alatt állt. Az iratokból kitűnik továbbá, hogy d) nem egy esetben párhuzamos helynévadás történt, például ami horvátul Bilje, az magyarul Belye/Bellye. De a többi változat is ugyanarra a szótőre vezethető vissza, következésképpen okkal feltételezhetjük, hogy etimológiai szempontból azonos vagy hasonló település- és birtoknevekkel állunk szemben.

3.2.3. A Pest vármegyei Bille előfordulása a XIV-XV. században

A szoros összefüggés elmondható a Pest vármegyei Bille névvel kapcsolatban is – annak ellenére, hogy a helynév az oklevelekben kilencféle írásmóddal fordul elő. A vizsgált oklevelek közül a legtöbbet a budai káptalan állította ki. Az 5. táblázat szerint azonban sem az elrendelő személye, sem pedig a kibocsátó/kiállító azonossága nem zárja ki a különböző változatokat (írásmódokat).

5. táblázat

A Pest vármegyei Bille és változatainak első előfordulásai az oklevelekben

HELYNÉV	KELTEZÉS	OKLEVÉLJELZET	KIBOCSÁTÓ/ KIÁLLÍTÓ
Belye	1351. 01. 09.	DF 251722	I. Lajos király, Jászói konvent
	1401. 01. 28.	DL 50577	Zsigmond király, Budai káptalan
Bilie	1338. 03. 24.	DL 75374	I. Károly király, Budai káptalan
	1426. 07. 20.	DL 80060	Zsigmond király, Váci káptalan
BILLE	1428. 06. 02.	?	Zsigmond király, Budai káptalan
	1428. 06. 02.	?	Zsigmond király, Budai káptalan
Billeye	1428. 06. 02.	?	Zsigmond király, Budai káptalan
	1428. 06. 26.	?	Zsigmond király, Budai káptalan
Bilye	1356. 10. 13.	DL 4629	Szécsi Miklós országbíró
	1428. 06. 02.	?	Zsigmond király, Budai káptalan
Bylle	1306. 02. 26.	DF 207118	Győri káptalan
	1318. 00. 00.	DL 40381	Budai káptalan
Byllie	1330. 06. 18.	DL 56719	Felhévi konvent
	1361. 01. 13.	DL 41466	Váci káptalan
Byllye	1355. 11. 30.	DL 4562	Csázmai prépost
Bylye	1420. 08. 31./ 09.18.	DL 70826	Zsigmond király, Budai káptalan
	1422. 11. 09.	DF 265850/265851	Perényi Péter országbíró

Jelölések: (?) – az oklevéljelzet nem megállapítható

Az egyes változatokat vizsgálva kijelenthető, hogy a mai helyesírással kizárólag a váci káptalan 1426. július 20-án kelt DL 80060 jelzetű, valamint a budai káptalan 1428. június 2-án kelt (jelzet nélküli?) oklevele tartalmazza a helység nevét. A többi nem. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy mindkét káptalan több változatban rögzíti. A helynév sokféle írásmódja miatt mégsem vetődik fel identifikációs probléma, mert az egyes oklevelek tartalmi részei kizárják ennek lehetőségét.

3.2.4. A Bille szó jelentése

A sokféle írásos alakja ellenére a *Bille* jelentése változatlanok tűnik: a szóetimológia leginkább fizikai tulajdonságot (személyi vagy földrajzi jellemzőt), a *fehér* (*fejér*, *szőke*), illetve a *bokros hely*, *növényzet* jelentést tulajdonítja neki. A másodlagos szóetimológia viszont személynévi eredetűnek tartja, és Pais Dezső felfogását követve az arab *billah* méltóságnévvel hozza összefüggésbe, pontosabban: a jelentését abból származtatja. A szó jelentésének megállapításakor azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mindegyik irat, oklevél latin nyelven készült, és legyen ez a 0. verzió.

0. Ha a latin nyelvet tekintjük kiindulópontnak, akkor mindenképpen figyelembe kell venni a latin nyelv szabályait. A *Billa* szónak²⁸ *Bille* helynévvé változásakor a ragozás során számunkra kétféle alakja lehet érdekes: a *milyen nevű helység?* kérdés mellett a *hol?* kérdőszó és a rájuk adandó válasz, vagyis: a hely, helység alanyesete (*nominativus loci*) és helyhatározó esete (*locativus*).

A nyelvtani szabályok alapján *Billanak Billa* és *Billenek Bille* az alanyesete, ennek *locativus*-át szintén *Bille*-nek írták és ejtették. A Pest vármegyei Billével kapcsolatban ugyancsak feltűnik, hogy valamennyi változatának a szóvéghangzója *-e*, illetve az oklevelekben az adott *Bille*-változat ragozatlan. Tehát a helynévnek a latin nyelvben nincs ragozott formája! (Magyar nyelven viszont a helynév ragozható, vö. Billén, Billét stb.)

Mínt hogy az írásmód nem visz közelebb a szó jelentéséhez, közelítsük meg más szempontból a kérdést.

1. Az egyik felfogás szerint *Bille sémi* eredetű szó, vélhetően az arab *billah* szóból származik, amely 'Isten kegyelméből fejedelmet' jelent; *billah* több arab fejedelem, illetve kalifák melléneve volt.²⁹

A sémi nyelvűség mellett érvelők és Anonymus nézetét *támaszthatja alá* Mende neve és első ismert lakói [*Samel de Mende* (Mende-i Samel), illetve *Samuel de Mende* (Mende-i Sámuel)], akiknél a keresztnév bibliai vonatkozása, a Samuel jelentése: Isten meghallgatott.

2. A másik felfogás *tagadja* a sémi eredetet, következésképpen a 'fejedelem' jelentést. Ugyanis a Mendén végzett régészeti ásatások sertécsontleletei *vallási* szempontból kizárják, hogy muzulmán lakosság telepedett volna le és élt volna évszázadokon keresztül a mai Mende egykori területén. Helyette – mint több oklevélben olvasható – a fehérret jelentő *белый* (ejtsd: bjelüj), *bijel*, *bjeli* stb. szláv szóval rokonítja. E felfogás szerint a *bille* szó a) a *белый* melléknév semleges nemű vagy többes számú alakja. De az sem zárható ki, hogy b) a *fehér magyarokról* vagy *fehérnek* tartott személyről kapta a nevét, szemben a sötétebb bőrű úzokkal (vö. Oszlár), illetve a fekete magyarokkal, akik a honfoglalás körüli időben és azt követően a királyság déli részén és Erdélyben telepedtek le.

²⁸ A *billahoz* hasonló hangzású latin szó a nőnemű *bella*, amely magyarul *szépet* jelent. Vö. még a *Bila* [Kandra 1898. (360)] és a *Béla* személynevet, valamint ezek jelentésbeli változatait (Pallas III. kötet 1893. 18. *Béla* címszó).

²⁹ Vö. még Györffy, 1951: 49-50. (*Bulár*, *Billa* szócikk).

A *bille* szónak *fehér* jelentése mellett két további érv hozható fel. Az *egyik*, hogy emberemlékezet óta *Fehérhegynek* hívják a vasúttól délre eső terület egyik dombját, amely – ha a *Gazdák* erdeje felől közelíti meg az ember a Dolinát (a Bajcsy-Zsilinszky utcát) – fehérségével igen szembevető jelenség. A „hegyet” a legkorábbi térképek is jelölik. A *másik* a színelméletből veszi a mintát: Mende határos településének a neve *Úri*, amelyet az 'úr' szóból származtatnak.³⁰ A helynévadáskor 'urak' a nemesek és a fehér, előkelő magyarok voltak.

3. További értelmezési lehetőség – bár ez kevésbé tűnik megalapozottnak –, hogy *Bille-mál rövidült* *Billére*, ahol a *mál* szó domboldalra, hegyoldalra, illetve szőlőre utal,³¹ azaz: *Bille* déli vagy nyugati fekvésű, völgyes lejtőire, valamint szőlőire.

Ha az egykori okleveleket vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy *Bille* Apátitól északra terült el, és az 1300-as években *Dusnokkal* alkotott határszomszédságot (vö. DL 75374); a helység nagy részét az északon elterülő kelet–nyugati irányú 190–200 méter fölötti dombok (helyi szóhasználat: *Várhegy*, *Haraszthegy*) déli fekvésű lejtős területe (domboldala) foglalta el. A két *billei* 'hegy' déli és nyugati lejtői alkalmasak lehetnek szőlőtermesztésre, bortermelésre. Következésképpen *Bille* neve a *fehér* szőlőivel függhet össze. A *billei* szőlőtermesztést a török defterek is megerősítik.

4. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a *bilje*, *bélye* eredhet a „füves, bokros hely”-et jelentő szláv szóból is.³²

Mínt hogy *Bille* helynév először horvát-dalmát környezetben fordult elő, horvát jelentését is érdemes fontolóra venni: a *bilje* horvátul *növény(zete)t*, *növényeket*, a *bijel* pedig *fehéret* jelent. Ennek a *billei* párhuzamaként említhető *Kásavölgy*, amelyet az ott termő kásavirágról neveztek el, valamint a *Billei pallag* területrészt, amelyben a *pallag* szót a pihentetett, műveletlen területre használták.

5. Végül, de nem utolsó sorban bonyolítja a helyzetet a Mende névvel összefüggésbe hozható *Finta* keresztnév (személynév), ugyanis *Byllye-i* [*Bille-i*] *Fynta* az 1355. november 30-án kelt DL 4562 jelzetű oklevélben örökösként jelent meg. Az oklevelek tanúsága szerint az 1300-as években Mendén és Billén többen viseltek *Finta* nevet (*Phynta*, *Fynta*, *Fynth*). Nem kizárt a feltételezés, hogy közöttük a névrokonságon kívül tényleges rokoni kapcsolat is fennállhatott.

Ezt erősíti az oklevél hagyatékolója, *Petrus* mester, aki *Konth Miklós* erdélyi vajda ítélőmestereként és protonotáriusaként a fia váratlanul bekövetkezett halála után végrendelkezett, és a kedvezményezettek között több *billeit*, köztük *Byllye-i* [*Bille-i*] *Fyntát* is rokonának nevezte (vö. *Mellékletek* M4.1.2.).

³⁰ Vö. Harasztiné, 2009: 15.

³¹ Reszegi, 2011: 104-109.

³² Kristó et al. 1973: 77. (*Billa* szócikk).

II. NOBLESSE OBLIGE

A hely és a név összefüggéseinek áttekintéséből szükségszerűen adódik, hogy Mende első birtokosaival is foglalkozunk. Ők a királyok, illetve a Hunyadiak szolgálatában álltak. Nemesek voltak. Nemességük érdemeiken alapult: kötelezettségek teljesítése és a kiválóság bizonyítása előzte meg, amely elnyerését követően is megmaradt. Tartalmát frappánsan fejezi ki egy francia mondás: *noblesse oblige – A nemesség kötelez.*

A nemesi identitás

A nemesség sajátos státuszt kölcsönzött a viselőinek. Ez a réteg képezte a társadalom fundamentumát. A státuszhoz szorosan kapcsolódott a jellem és a király, valamint az általa pozícionált személyek, az ország urának a szolgálata. Nemesi jellem és szolgálat. A kettő elválaszthatatlanul feltételezte egymást. A két érény azonban – miként a két mendei nemesi család példáján látni fogjuk – nem mindig esett egybe. Következésképpen: egy nemes a kor társadalmi ranglétráján felfelé és lefelé is mozoghatott.

A XIV–XV. században a társadalmi-gazdasági stabilitást a *nemzetségek* és leszármazottaik (ágaik, alágaik, családjaik), egyenesági és oldalági rokonságok testesítették meg. Mende első nemeseinek családfái (genealógiái) bizonyítják, hogy az élet milyen nagy változatosságot produkál: egy-egy család leszármazásába a vérségi mellett az oldalági vonalak (kötelelékek) is bejátszottak. Sőt, még egyebek is! De ezek kifejtése messzire vezetne... A leszármazási ágak közötti kapcsolatok determinálóan hatottak az *identitás*ra. Típusa fedezhető fel az *ősiség*-felfogásban. Az volt a fontos, hogy az érintett, az adott személy vissza tudta-e vezetni magát a közös őse és milyen fokon.

Az ősiség törvénye

Az ősiség-felfogásnak létezett egy másik oldala is, amely nem a személyekre, hanem a *birtokra*, a vagyonra vonatkozott. Az ország joga és szokásjoga megkülönböztette az *ősi* birtokot (possessio hereditaria, *ius aviticum*) a *szerzett* (szerzeményi) birtoktól (*acquisitum*). Minden birtok szerzeményinek minősült, ha nem volt ősi. A fejlődés eredményeként a birtokos szerzett birtoka az örökösök számára szintén ősinek számított, miután azt megörökölték. Az ősi birtok esetében a jog tiltotta a szabad rendelkezést: „ősi vagyona nézve a birtokos rendelkezési jogát a jogközösségben levők joga korlátozta”.³³ A szerzett birtokot azonban nem védte ilyen szigorúan a jog és a szokásjog: a „szerzeményi vagyonáról mindenki úgy élők közt, mint halál esetére szabadon rendelkezhetett...”³⁴

Az *öröklés* megállapításakor alapesetben a leszármazási fokból indultak ki: először a lemenők, a közvetlen családtagok (feleség, gyermekek) örököltek, és utána kerülhetett sor a felmenők, a férfiági vagy női ági rokonság bevonására. Ennek jelentősége egy-egy leszármazott magvaszakadása, vagyis utód nélküli elhalálása esetén fokozottan megmutatkozott. A józan ész azonban korlátokat állított: a leszármazási vonalat nem lehetett a végtelenségig visszamenően

³³ 1351. évi tc. 11. §.: „birtokaik jog és törvény szerént, tisztán és feltétlenül, minden ellenmondás nélkül, legközelebbi atyafiaikra és nemzetségeikre háromoljanak” (<https://net.jogtar.hu/ezet-ev-torveny?docid=3510000.TV>).

³⁴Vö. Pallas, KMTL, *Ősiség* szócikk.

figyelembe venni. Az általunk tárgyalt XIV–XV. században vagyont adott nemzetség örökös nélkül elhunyt tagja után a mindenkori első ízig, de legfeljebb a *negyedik ági tagságig visszszámolva* lehetett örökölni. Az utána visszaszállt a királyra (*visszaháramlási jog*).

Az örökösök közti vagyonmegosztást osztálynak nevezték, azonos *birtokosztályba* tartozók között ment végbe.

Két eset: vagyongyarapítás és vagyonvesztés

1. Mendét az 1400-as években birtokló Nyárasapáti család egyik esetével megvilágítva a mondotakat (vö. 6. táblázat), és ennyiben megelőlegezve a később tárgyalandó ügyeit: 1401-ben Nyárasapáti I. Miklós és Dengelegi I. László arra szövetkeztek, hogy Jánoshidán a különböző jogcímenek korábban birtokolt földjeiket az idegenektől a jog útján visszaszerzik. Az idegenek az Aba nemzetség Csirke (Chyrke, Churke, Churka) ágába tartoztak. A földterület az 1300-as évek vége felé a királyra szállt vissza, aki nevezett Csirke-leszármazottaknak cserebirtokként ajánlotta fel. Az ügylet létrejött. Nyárasapáti I. Miklós és Dengelegi I. László azon indok alapján szerette volna megakadályozni a Csirke ág tagjainak jánoshidai birtokszerzését, illetve birtokban maradását, hogy az a föld különböző jogcímen valaha őket illette meg (1401: DL 70723) – minden bizonnyal az *ősiség* törvénye, illetve a *nemzetségi birtokjog* alapján! Törekvésük rész sikert eredményezett: miután a Csirke család Péter nevű tagja 1426-ban utód nélkül elhalálozott, az adott birtok többször cserélt gazdát (részben a Nyárasapáti és a Dengelegi család rokonié, a Semsei és az Upori család tagjaié lett), 1465-ben pedig a Dengelegi unoka, Dengelegi I. János erdélyi vajda több más birtokkal együtt zálogba vette (vö. 1465: DL 36393).

6. táblázat

A Nyárasapáti család rokoni és egyéb kapcsolatai Jánoshida ügyében

(...)	Semsey II. János (1397)	m ==>	Upori Ilona
	II. Frank (1401 – 1420)	m ==>	Perényi Fruzsina
	Afra (1461)	<== m	Kussaly Jakchy György
(...)	Nyárasapáti I. Görgy (1444-1493)	m ==>	Upori Jusztina
(...)	Nyárasapáti III. Klára (1469-1514)	<== m	Kussaly Jakchy János
(...)	Dengelegi I. László (1401)		
(...)			

2. A *szerzett vagyon elvesztése* ítélet alapján is bekövetkezhetett. Erre az 1300-as évekből Sámuel fia, *Mende-i* (Kisnek mondott) *Finta* ispán, éleskői alvárnagy ügye hozható fel példaként. A per tárgyát a korabeli szokásjog *hatalmaskodás*nak nevezte. A hatalmaskodás *mások birtokjogának megsértését* foglalta magában, gyakran fizikai erőszak alkalmazásával. Hogy mennyire komolyan vették a másik jogának a védelmét, bizonyítja nevezett Finta vagyonvesztésre ítélete, amelyet a felperesekkel kötött egyezség nyomán tudott csak kezelni. A következmény: szinte minden vagyonáról le kellett mondania, és át kellett adnia a felpereseknek, továbbá meghatározott ütemezéssel bírságot kellett fizetni nekik (1338: DF 95252). A per egy napjainkban ismeretlen intézményre, az *eskü* intézményi jelentőségére is rámutat. Azért, hogy adott bűnyűben fővesztésre ne ítéljék, Fintának a nemesek közül negyvened magával esküt kellett tenni,

hogy a hatalmaskodás során nem ő követte el a gyilkosságot és nem ő tervezte el a felperes családtagjainak feyveres csonkolását, illetve megsebzését stb. (1359: DF 95569).

A két kiragadott esemény a két család *mentalitásából* fakadt; a nemesibüszkeség-felfogásukba, a birtok minden áron való megvédésének parancsába, valamint gyarapításának formáiba enged betekintést. Kicsiben, helyi szinten az adott *korszellemet* tükrözi vissza. Mögötte a nemzetségek történelmi tapasztalata áll: nemesi jellem és szolgálat. A *jellem* a vélt vagy valós *igazság* minden áron való érvényesítésére, az örökölt és megszerzett vagyon minden eszközzel történő megőrzésére és gyarapítására irányult, a *szolgálat* pedig az *érdemszerzés* egyik csatornájaként a megélhetés biztosításának és a birtokgyarapításnak az eszközöként funkcionált. A folyamatát tekintve a „képlet” egyszerű volt: megfelelő pártfogó segítségével a nemesnek pozícionálni magát (megfelelő időben megfelelő helyen lenni), elismerést szerezni, és az érdemekre tekintettel birtokhoz jutni.

A Nyárasapáti, a Mende-i és a Dengelegi család nem csupán a véletlenek sorozatának tudhatta be, hogy az ország keleti részéből, *Erdélyből* elindulva jutottak el oda, arra a szintre, amely túlmutat a szokásos családtörténeten. Sorsuk a XIV–XV. század történetébe volt – mondhatni – kódolva. Ami velük történt, az szükségszerűségnek tekinthető. Ők ennek a szükségszerűségnek a határait feszegették.

Jelen fejezetben először a *király szolgálatában* álló Menda-i/Mende-i családokat, utána a *Hunyadiak szolgálatából* gyarapodó Nyárasapáti család történetét mutatom be röviden.

4. A Mende-i/Menda-i családok

A Magyar Királyságban – miként az előző fejezetben szó esett róla – két Mende nevű település létezett. Mindkét helység birtokosai nemesek voltak és a *de Mende* (Mende-i) nevet viselték.

a./ A Pest vármegyei Mende nemeseit az oklevelek 1321 és 1330 között a *de Menda* (Menda-i) névvel/megkülönböztető névelemmel is azonosították, 1330 után viszont kizárólag a *de Mende* helyre utaló pontosító névvel jelölték, amelyet többször el is hagytak, és azonosításukhoz csak adott személy egyelemű neve és olykor az apa neve szerepelt. A névleírások ilyen váltakozása nyomán okkal vélelmezhető, hogy a *de Mende/Menda* helységnév eleinte nem vezetéknevet, hanem *származási helyet* jelöl. (A Pest vármegyei Mendére vonatkozóan vö. *Mellékletek* M3.1. pontot.)

b./ A Bács vármegyei Mende nemesei esetében az oklevelek következetesen a *de Mende* helynevet használják, amikor odavaló vagy onnan elszármazott birtokosokat említenek. Az azonosításuk az apa nevével leszármazás jelölésére szolgál, amit az oklevelek gyakran el is hagynak. Következésképpen az esetükben a *de Mende* nemcsak származási helyként, hanem *kvázi-vezetéknevként* is felfogható. Ezért a következőkben a bácskai *de Mende*-t magyarul vezetéknevként tekintem, *Mendeiként* értelmezem és írom – így különböztetem meg a Pest vármegyei Mende-i családtól és leszármazottjaitól.

A két család megkülönböztetéséhez a másik fogódzópontot a '*keresztnevek*' vagy az ún. *egyelemű nevek* adják. A '*keresztnevek*' területi megoszlását következetesen végiggondolva arra a megállapításra jutottam, hogy mindkét helységnek, illetve az onnan származóknak megvannak a maguk *névadási szokásai, jellegzetességei*. A Bács vármegyei Mende nemesei inkább a *dél-szláv* nyelvterületen vagy Alsó-Ausztriában honos '*keresztneveket*' választották, a Pest vármegyeiek pedig a '*magyarosabbat*'.

1. térkép
A Pest vármegyei Mende és környéke
(Engel-térkép)

Az elkülönítéshez szempontként merülhet fel a foglalkozások/*tevékenységek differenciálódása*. Ezen tényező esetünkben sokszor még korlátozottabban teszi lehetővé a családok megkülönböztetését: a 'birtokos', a 'királyi ember', a 'határszomszéd' vagy az egyházi hierarchiában elfoglalt hely, például „kanonok” stb. kifejezés mindkét helység nemesi körében előfordul. Talán a *szerviens/famulus* szó közelebb visz a helyes besoroláshoz, ugyanis Mende-i Finta 1338 körül Treutel Miklós pozsonyi ispán szerviense, Éleskő várának alvámagya volt, illetőleg a területi hovatartozás alapján a váci egyházmegye papi személye (Mende-i Dénes főesperes, 1493: DL 46227) szintén a Pest vármegyei Mendéről származhatott vagy innen elszármazott személy utóda lehetett.

4.1. A Pest vármegyei Mende-i/Menda-i család és tagjai

A Mende-i családra vonatkozó ismereteink egy részét Károly Róbert (I. Károly, ur: 1301/1308–1342) 1320-as évekbeli erdélyi hadjáratának köszönhetjük. Ebben az időben a Magyar Királyság keletről *Tartariával*, Tatárországgal volt határos. I. Károly király nagyobb küldöttséget meneztt a tatárok közé, hogy kipuhatolja a szándékaikat. Ennek tagja volt Mende-i Finta és testvére, István. Továbbá megbízta őt és testvérét, Istvánt, hogy erdélyi tartózkodásának idején őrizzék Erdély Tatárország felé eső határát, nehogy a tatárok lesből rátámadjanak (1324: DL

73080). A feladatot kiválóan teljesítették, mert a király a két Mende-i testvér által kért birtokot adományozta nekik. Valószínűleg így kerültek el végleg Mendéről, és telepedtek le a Pozsony vármegyei Paagon/Paachon [Pátyon].

A fennmaradt oklevelek nem említik, hogy az *apjuk*, Sámuel szintén Mendén élt volna, illetve csak vélelmezhető, hogy az adományozás idején még élt. Ugyanis egyik oklevél sem használja a 'néhai' melléknevet, amellyel a latin következetesen a már elhunyt személyt szokta jelölni. A helyhatározó szó sem Sámuelre, hanem a fiaira vonatkozik: őket nevezik az iratok *Mende-inek* (vö. „mendei hívünk”, „mendei nemes” stb. vö. *Mellékletek* M4.4.).

A birtokba iktatást követően tovább szűkül a családfa horizontja: egyedül Finta ispán karrierjét követhetjük nyomon, az ő sorsának alakulásába nyerhetünk betekintést. A testvéréről, Istvánról 1324 után semmilyen adatot sem találtam. Viszont több adatból valószínűsíthető, hogy a Mende-i család nem halt ki, sőt a *de Mende* származási helyre utaló szót (megkülönböztető névelemet) már *családnévként* használhatta. Ilyen bizonyítékoknak tekinthetők, hogy 1391-ben Mendei Benedek (*Benedictus de Mende*) királyi emberként jelent meg az egyik ügyben (DL 42503), Mende-i/Mendei Dénes (*Dyonisius de Mende*) váci főesperes pedig magának követelte a mogyoródi bencés apátsági birtokokat, amelyekbe 1491-ben be is iktatták,³⁵ vagy még távolabbi időpontról véve példát: 1540-ben Éleskő vára felújításának munkálatairól Mendei Lajos (*Ludovicus de Mende*) mester, pozsonyi kanonok vette fel a tanúvallomásokát.³⁶

4.1.1. Egyszer fent, aztán ...

Az oklevelek tanúsága szerint Mende-i Finta ispán *életkörülményei* 1338-ig fokozatosan javultak (vö. 7. táblázat):

- 1321-ben – ekkor még Samel fia: Finta néven – 8 márkáért megvásárolta a Nyitra vármegyei *Lochonchon* [Losoncon] Móric fia: Moka és Péter földjei között elterülő 1 ekényi ($\approx$ 120-150 királyi hold, 1 királyi hold $\approx$ 2347 n-öl) földet tartozékaival, hasznáival, erdejével stb. együtt;
- 1324-ben – már Mende-i [Samuel fia:] Finta néven – beiktatták a Pozsony vármegyei *Paag* [Páty] helységben levő birtokba, amelyet a tatárokkal kapcsolatos érdemei jutalmául királyi adományként kapott.
- Újabb biztosítékot és felemelkedést nyújtott számára Treutel Miklós pozsonyi főispán, akinek *szerviense* volt, és aki az egyik Pozsony vármegyei várának, Éleskőnek az *alvárnagvá* tette.
- 1329–1330-ban tovább gyarapította birtokállományát: 1329. július 25-e és november 8-a közötti időre 25 márkáért zálogba vette a Pozsony vármegyei *Mocholan* [Maholány?] birtokot azzal a kikötéssel, hogyha a zálogba adó Rohman-i Márk fia: Tamás a határ-időre nem váltja ki, akkor a jelzett összeg vételárnak minősül, és Fintát beiktathatják a birtokba. A zálogba adó 1330. április 22-ig sem tudta kiváltani a zálogot, ezért Fynthát a pozsonyi káptalan visszavonhatatlanul beiktatta a mocholani birtok örökös birtoklásába (1330: DF 271947; 1330: DF 254600; 1525: DF 283327, 1330: DL 102747).

7. táblázat

Samuel fia: Finta birtokainak alakulása

ÉVSZÁM	OKLEVÉLJELZET	HELYSÉG	MEGJEGYZÉS
1321, 1370	DF 95274, DL 104836	Lochonch [Losonc] Nyitra vm.	1 ekényi föld vásárlása

1324	DL 61173, DL 73080	Paag [Páty] Pozsony vm.	királyi adomány
1329	DF 254600, DF 254601	Mocholan [Maholány] Pozsony vm	zálogjog szerzése
1330	DF 271947	Mocholan [Maholány] Pozsony vm	beiktatás
1338	DF 95569	Luchynch [Losonc?] Nyitra vm.	más néven: Dub
1338	DF 95252	Luchunch [Losonc] Nyitra vm.	birtok elvesztése
1370	DL 104836	Lochonch [Losonc] Nyitra vm.	birtokmegosztási vita az új birtokosok között, beiktatás

Mende-i Finta azonban 1338. március 8-án hatalmasul cselekedett, hatalmaskodott, belekeveredett Mouka/Monka/Moka³⁷ fia: Mihály és Dwb-i [Dubi, *napjainkban*: Dubovány] család közötti fegyveres konfliktusba. A két család összetűzése Dubiaktól halálos áldozatot, csonkolást és sebesüléseket követelt. Ezért a Dubi család pert indított Moka fia: Mihály, valamint Mende-i Finta ellen. Az előbbi fő- és vagyonvesztésre ítélték, de Fintának sikerült kiegyezni a családdal oly formában, hogy 60 márka kártalanítást fizet, valamint szavatosság vállalásával lemond *Lochonchon* vásárolt és nála zálogban levő lochonchi birtokairól, továbbá vállalja, hogy negyvened magával esküt tesz, miszerint ő a hatalmaskodásban (a gyilkosságban, a csonkolásban és megsebzésben) ártatlan.

4.1.2. A hatalmaskodás és háttere

Moka fia: Mihály, valamint Mende-i Finta által a Dubi család tagjai ellen elkövetett hatalmaskodás hátterére is érdemes egy pillantást vetni, főként a kiváltó okokat megnevezni. Az ügyet Pál országbíró tárgyalta, és – mint fentebb említettem – Moka fia: Mihály kivételével a felek közötti egyezséggel zárult.

A *felperesek* részéről a fegyveres konfliktusban a következő személyeket érte sérelem:

- Dubi Miklós fia: Mihály
- Sybolth fia: György
- Sybolth fia: György felesége, Anna
- Sybolth fia: Pál
- Sybolth fia: Pál felesége, Jola (Miklós fia: Mihály anyja)
- Sybolth fia Pál fia: Miklós

A hatalmaskodás során:

- Sybolth fia: Pált megölték; feleségének, Jola asszonynak levágták a jobb kezét;
- Pál fiait: Miklóst és Györgyöt megsebesítették;
- Pál fia: György felesége, Anna szintén megsebesült;
- betörték a házukba és épületeket romboltak le.

Más oklevelekből kiderült, hogy a felperes család a Hont-Pázmány nemzetségbe tartozó Nyitra vármegyei *szentgyörgyi-cseklézi* ágából származik. A dubi Lövő (*sagittarius*) családban és a

³⁵ Chobot I, 1915: 69. Vö. még 1493: DL 46227 (Dyonisius de Mende).

³⁶ Neumann, 2006: 77.

³⁷ A nevet többféleképpen tartalmazzák az oklevelek. A Monka vagy Mouka besenyő név.

cseklészi Vörös (*rufus*) családban, illetve köztük szinte állandóak voltak a torzsalkodások, de erőszakos cselekmények is történtek...

Az összeférhetlenségi ügy az 1278 és 1289 közötti időre nyúlik vissza, amikor egyik ősük, Bogla ispán (vö. 1278: DL 104837) a luchunchi/lusunchi [losonci] birtokrészét idegeneknek adta el. Témánkra fókuszálva: Pál fia: Marcel nemesnek (vö. 1289: DF 95234). Pál fia: Marcel családjának létszáma rohamosan nőtt, és megélhetési gondokkal küzdött. Ekkor lépett életükbe Mende-i Finta: a leszármazottaktól megvásárolta az 1 ekényi losonci földet (vö. *Mellékletek* M4.3.). A családi viszályból az idegenek sem maradtak ki, mindenféle trükkökkel igyekeztek ellehetetleníteni őket. A felpereseknek végül sikerült elérni, hogy Moka fia: Mihály és Mende-i Finta megsértse a birtokjogukat, aminek következménye a vérontás lett. A per során a vérengzés értelmi szerzőjeként Moka fia: Mihályt nevezték meg, akit, mivel a többszöri idézésre sem jelent meg, fő- és vagyonvesztésre ítélték. A családdal történt egyezség ellenére Mende-i Finta feje fölül sem hárult el teljesen a fő- és vagyonvesztés veszélye: fővesztés terhe mellett kötelezni kellett magát, hogy nem bújtatja Moka fia: Mihályt, illetve negyven nemessel együtt esküt kellett tenni, hogy ártatlan a hatalmaskodáskor történt vérontásban. Az ügy ezzel nem ért véget: 1340-ben Jola asszony perbe idéztette Moka testvérét, Jánost és Lövő István fiát, Miklóst (vö. 1340: DF 95253). Az iratok szerint Lövő István fia: Miklós 1341-ben Pál országbíró előtt személyesen jelent meg és bemutatta a nyitrai káptalannál hatodmagával letett eskü igazolását, amellyel bizonyította, hogy nem ő vágta le Jola asszony jobb kezét, illetve nem hatolt be a házába, nem ő rombolta le a házat és az épületeket (1341: DF 95254). Ezért Pál országbíró felmentette őt a vádak alól.

A későbbiek során a felperes család több ügye került a hatóság elé. A fenti eseményekhez kapcsolódóan, mintegy „utözöngéjeként” 1370-ben már a családon belül folyt a pereskedés: az örökösök a *néhai* Sámuel fia: Finta és Moka fia: Mihály egykori birtokaira igazságos birtokmegosztást és birtokba iktatásukat kérték (1370: DL 104836, 1370: DF 95274) ...

4.2. A Bács vármegyei Mendei család

Bár az előző részben elég részletekbe menően volt szó a bácskai Mendéről (vö. 2.1.2.) és az itt élő Mendei (*de Mende*) nevű családról (vö. 2.2.3.), röviden genealógiai szempontból is érinteni kell őket. A család 1404-től az 1500-as évekig tevékenykedett ezen a néven, utána szem elől veszítjük. Ők birtokolták a Bács vármegyei Mendét, amely a török idők alatt elpusztásodott és onnantól kezdve feledésbe merült. A helység valószínűleg Új-Palánkába olvadt. Viszont egy 1717-ben tartott közgyűlés említést tesz „*penes Mandram*”-ról, pontosabban: Mandra pusztá mellett található Töttösről (2. térkép). A *mandra* szó zárdát jelent, ezért feltételezhető, hogy Mende területén egykor zárdá működött, illetve az Új-Palánkába olvadt Mende és Mandra pusztá – részben vagy egészében – ugyanaz a helység.³⁸

4.2.1. A Mendei család tagjai

A bácskai *Mendei* családról nagyon kevés érdemi adat maradt fenn, következőképpen a genealógiája rendkívül hiányos (vö. 8. táblázat). Az tudható, hogy néhány tagja, például Oszvald köznemesként tevékenykedett és vett részt a vármegyei közgyűléseken, Dénes pedig királyi emberként több személy birtokba iktatásánál volt jelen.³⁹ Tőlük is kevesebb említés történik Kálmánról, aki vélhetően erről a Mendéről származott el, királyi emberként szállt ki a beiktatásokra (1413: DF 279301).

³⁸ Iványi I, II. köny IV. kötet 73. és V. kötet 64–65.

³⁹ Vö. BB évk 1887: 147, 173.

Bács vármegye *Mendei* nevű birtokosai közé számítandó továbbá György, akinek lánya, Ilko (Helena) egy 1449-ben kelt bírósági ítélet alapján Kerekiben található 12 ház tulajdonosa lett. Ugyancsak 1449-ben fordul elő Mendei Márton és Péter neve.

A fent azonosított személyekről többnyire csak valószínűsíteni lehet, hogy ugyanannak a családnak a tagjai voltak. De kivétel is előfordul: az 1449-ben kelt DL 29488 jelzetű hiányos/töredekes oklevélből kitűnik, hogy Mendei Péter (*Petrus de Mende*) Mendei Oszvald fiának, Mártonnak a testvére volt. Viszont nem rendelkezünk adatokkal azokról a személyekről, akik a bácsi nahijébe tartozó Alsó- és Felső-Mendén éltek...

2. térkép
A Bács vármegyei Mende és környéke a XIV–XV. században
(Kalocsa-Bácsi érsekség térképrészlete)

8. táblázat
A bácskai Mendei család

DÁTUM	OKLEVÉLJELZET	NÉV/HELYSÉG	MEGJEGYZÉS
1404-04-06 1404-05-17	DL 8949	Dyonisius de Mende	ZsO II: (3096), ZsO II: (3182), Csánki II: 157. homo regius
1404-06-05 1405-04-05 1405-06-04 1405-06-09 1406-04-15	DL 8967	Dyonisius de Mende	ZsO II/1: (3227), Csánki II: 157., BB évk 1894:47 reg. homo regius (királyi ember)
1413-10-16 1431-09-04 1449	DF 279301 Kői kpt. ?	Columanus de Mende Mendei Oszvald Mende[i] Márton	ZsO IV: (1192) – királyi ember BB évk. 1890: 117. BB évk. 1887: 147.

1449	?	Mendei György	BB évk. 1887: 173.
1449-02-21	DL 29488	Petrus de Mende	Hiányos, szakadt
1453-11-05	Garai-Titel	Mendei Oswald	BB évk. 1890: 124.

A pereskedések oldaláról megközelítve a hovatarozásokat és a családtagokat, megállapítható, hogy a fennmaradt iratok az említett Péteren és Györgyön kívül egyikőjükéről sem tartalmaznak semmi érdemlegeset. Úgy tűnik, hogy a többiek mintha teljes harmóniában éltek volna a környezetükkel, sohasem perlekedtek a szomszédjaikkal, illetve a kort jellemző hatalmaskodásokban sem vettek részt.

3. térkép

Nyárasapát és környéke napjainkban az 1368. évi határjelekkel (részlet)
(Kürti, 2019: 64.)

5. A Nyárasapáti család

A következő család a Nyárasapáti család,⁴⁰ amely látszólag minden előzmény nélkül 1376-ban robbant a nemesek közé. A tény viszont, hogy Nyárasapáti Sebestyén fia: Miklós ekkor már királyi ember volt, tehát a család múltja jóval 1376-ot megelőző időben gyökerezik.

5.1. A Nyárasapáti család előtörténete

Ebben az alfejezetben a rendelkezésre álló közvetett bizonyítékok és a belőlük levont következtetések alapján tárom fel a Nyárasapáti család előtörténetét, melynek kiindulópontja a Nyárasapáti (*de Nyarasapath*) név.

⁴⁰ A Nyárasapáti család *férfiágon* a XV. század végén kihalt, a levéltára megsemmisült. Ezért a családtörténet felvázolásakor a máshol (például az óbudai klarissza apácánál) fellelhető oklevelekre hagyatkozhatunk.

5.1.1. A személynév előzményei

Helynévi előzmények

Első ránézésre aligha tévedünk, amikor azt állítjuk, hogy *felvett névvel van dolgunk*: a család névadója a birtokul kapott helység lehetett. A helynév összetett szó, és a keletkezéséről semmilyen tényszerű adat sem maradt fenn. Orientálhat viszont bennünket, hogy egyes oklevelek a szót egyben írják (*Nyarasapath[ny]*),⁴¹ míg mások külön (*Nyaras Apath[ny]*). A helynév első szótagja földrajzi környezetre, mocsaras helyre, talán nyárfás területre utal. Ha az 1376-ban előforduló de Nyarasapathy név első (Nyras ≈ Nyírjes) tagjából, valamint azokból az adatokból indulunk ki, amelyek bizonyítják, hogy Nyárasapátan az Árpád-korban természetből templom épült, a környékén pedig több -egyházra végződő település helyezkedett el (ecclesia = egyház = templom), amelyek az évtizedekkel korábban (1332–1334-ben) tartott pápai tizedszedéskor már léteztek, továbbá Nyárasapátiék birtokain több Nyilas nevű terület rész azonosítható, nem alaptalan a feltételezés, hogy a pápai kimutatásban feltüntetett Nilar, más olvasatban: Nilav helynév Nyárasapát előző neve lehetett. Igen valószínű, hogy ez a Nilar/Nilav/Nyilas nevű helység a környező egyházas helyek központjaként (plébániájaként) működött, az élén egy István nevű felesküdt (esküt tett) pappal (sacerdos iuratus), magyarul: plébánossal. – A második szótag a névadás szempontjából szintén fontos. Egyrészt azért, mert férfi szerzetesrend (apátság vagy monostor) vezetőjét, eljáróját nevezték apátnak, másrészt pedig – ha Cegléd határjárásáról készült oklevél (1368: DL 5696) tekintjük mérvadónak – az egyik határpont kétféleképpen értelmezhető: bár elterjedt az *Apachaoromya* /*Apacharomya*/ olvasat, de ugyanilyen joggal vélelmezhető, hogy Cegléd határvonala nem az apáca oromja, hanem az apátja – esetleg az apátság! – romja mellett húzódott (*penes unum fossatum Apache[g]romya/Apat[j]aromya dictum*).⁴² Az utóbbi esetben – minden bizonnyal – elírásról van szó. *Nyarasapath* környékén (napjainkban Ceglédbercel déli részén) létezhetett település (apátsági épület), melynek romjai – és nem oromjai! – a határjárás idején még megvoltak.

Etimológiai-szótörténeti szempontból nézve Nyarasapath helynevet, a szóvégi *th* toldaléka valamennyi oklevélben megtalálható, és nem birtokviszonyt fejez ki, vagyis: nem olvasható és értelmezhető apátéként, miként Mende részét képező egykori Apáti birtok esetében történik.⁴³ Következésképpen Nyarasapath nem valamelyik monasztikus rend (apátság), hanem apát címet viselő, ott élő egyházi vagy világi személy birtokát képezte.⁴⁴

Családnévtörténeti előzmények

Egy-két oklevélben *de Nyarasapath* helyett *de Nyrasapath*, illetve *de Nyarasapathy* olvasható. A változat tükrözheti azt aényt, hogy a család az 1300-as évek második felében és az 1400-as években eltérő értelmezést adott a helynév előtagjának (*nyras* ≈ nádas; *nyaras* ≈ mocsaras; nyárfás). Sőt, a mindennapi életben az ő és a környezete számára a *Nyarasapathy* helynév ekkor már családnévként funkcionált. Kérdés, hogy *mi* volt a család *eredeti* neve, és *honnan* származtak. A rejtély megfejtésére az oklevelek öt fogódzót kínálnak: a) az 1376. évszámot, amikor elsőként fordul elő a

⁴¹ Szarka, 2008: 341. 441. 464. és Varga, 1997: 274. úgy véli, hogy Nyárasapáti és Nyárasapát két különböző helység lehetett. A Nyárasapáti család tagjainak azonossága azonban kizárja, hogy velük kapcsolatban két különböző településről beszéljünk. Mindössze arról van szó, hogy Nyárasapátiék a ceglédiekkel vívott konfliktus idején Nyárasapátot Pest vármegyéből Külső-Szolnok-Heves vármegyéhez csatoltatták.

⁴² Az oklevélben a *ch* egyaránt olvasható *th*-nak is, és a szó birtokviszonyt fejez ki. Ásatások bizonyítják, az adott helyen az Árpád-korban egy később elpusztult templomos falu feküdt. Vö. Tari, 1995: 124–125; Kürti, 2019: 45.

⁴³ Az oklevél szóközi *ch* és *th* betűje között nincs, esetleg minimális a különbség. A szóvégi *th* toldalék főnévképző, a hangsúlyozással és a kiejtéssel függ össze, például apát ≈ apáth ; apáthag ≈ apachag, ahol a *th*, *ch* ≈ *cs*. Az *Apachag* helynév létezésére vö. PT I: 247 például az egri egyházmegyében.

⁴⁴ Vö. Dengelegi Pongrác fia: László 1461–1463 között világiként a kolozsmonostori bencés apátság eljárója (kormányzója) volt. Az egyszerű emberek őt „apátnak” nevezhették, bár nem volt se pap, se szerzetes.

Nyárasapáti név, b) a 'keresztneveket'/egyenveket, c) az 1401. évszámot, amikor Nyárasapáti (I.) Miklós szövetkezik Dengelegi I. Lászlóval Jánoshida idegeneknek történő eladása ügyében (milyen jogcímen szeretnék megakadályozni?), d) negyedikként említhető az etnikai környezet és e) ötödikként a Hunyadiakkal fennálló kapcsolat.

ad a) 1368-ban történt Cegléd, majd 1376-ban Mikebuda határjárása. A ceglédi határjárás során a következő főbb határpontokat jelölték ki, illetve emelték vagy újították meg: Szárhomok – Hosszúhomok – Gerjefő – Szarvastó – rét – Apáchaoromja (≈ Apátságromja) – Farkasakasztókörtvély – Béneyi út – Cseke- vagy Szűz Mária-templom – Szent Demeter-templom – Székegyháza – Kűsőhegyes – Székhalom – Feketehalom – Szentlászlóhalom – Tölgyfa – Kappanhalom – Szárhomok (vö. 3. térkép). A DL 5696 jelzetű oklevél egyetlen határszomszédot sem nevesített. Sőt, a határjárásról beszámolván Nyárasapátot meg sem említette. De ez nem jelenti azt, hogy a település nem létezett. Mindössze arra utal, hogy ekkor nem számított Cegléd közvetlen, hivatalos határpontjának, miként a korabeli Nagykőrös sem.

Mikebuda, Erkusbudaya és Dány határjárását 8 évvel később ejtették meg. Erkusbudaya birtok vonatkozásában Erzsébet királyné nevében a megbízottja, a ceglédi bíró famulusa, Péter fia: Mihály ellentmondással élt (1376: DL 6353). Az indok: a birtokot 1374-ben a király a királynénak adományozta, aki – mint kiderült jogi szempontból megkérdőjelezhetően – az óbudai klarissza apácáknak adta (1374: DL 6253, 1379: DL 6653).

Az elkövetkező évtizedekben a ceglédiek több alkalommal kíséreltek meg határjárást,⁴⁵ de nem vezetett eredményre, mert a szomszédok közül többen ellentmondással éltek, köztük a Nyárasapáti család tagjai, László és György személyesen vagy a megbízott famulusaik útján. A határjárás kísérletek közül kiemelkedik, amit 1453-ban kezdeményeztek (1453: DL 14684). Ekkor utalás történik Nyárasapáti Lászlóra és a Kátai nemesekre, akik folyton ellentmondással éltek. Az ellentmondásokat – miként az iratból kitűnik – az váltotta ki, hogy a határjelként feltüntetett pont a tiltakozók birtokhatárán belülre esett, ezért nem képezte Cegléd határvonalának részét.

Az eredménytelen határjárások 1520–1521-ig tartottak. A fennmaradt DF 283457 jelzetű oklevél az 1520-ban megejtett – számunkra orientáló – határjárás tartalmazza. Benne Nyárasapát és a kun Törtel között felmerült vitás határpontokat állapították meg: Feketehalom – Asszonyhalma – Várkonyból Ceglédre vezető út – Hosszúhalom – Törtelről Ceglédre vezető út – Bozahalom/Borzahalom/Bószahalom – Harangláb nevű legelő és rét – Törtelről Kőrösre vezető út – Nyíresvégihomok. Ez a határjárás megerősíti, hogy Nyárasapát középkori határa egészen – a napjainkban Törtelhez tartozó – Feketehalomig nyúlt fel (vö. még 1521: DL 72194).

Ha összehasonlítjuk Cegléd 1368. évi és Nyárasapát 1520–1521. évi határjárását, úgy tűnik, mintha nem egymás közvetlen szomszédságában fekvő területekről lenne szó, a jelentés ugyanis csak *egyetlen* tételes névszerinti *egyezést* mutat: *Feketehalom*, amely Bessenew és Thetheghaz (Besnyő és Töröttegyház) között helyezkedett el (1455: DL 15004).

ad b) A rejtély megfejtéséhez a következő szempont a 'keresztnevek'/egyenvekek. E téren a környék 'keresztnevei', illetve egyelemű nevei lehetnek segítségünkre. Kiindulópontunk a Nyárasapáti család *férfi* tagjai; az ő keresztneveiket vetjük egybe a szomszédokéival. A Nyárasapáti család férfi családtagjainak az oklevelekből ismert keresztnevei (abc-sorrendben):

Gergely, György, István, László, *Miklós*, Sebestyén (vö. 5.2.1.).

Az 1376-ban történt mikebudai határjáráson (1376: DL 6353) királyi emberként Nyárasapáti László is részt vett. Az oklevél tartalmazza a határt megjáró személyek neveit. Eszerint

⁴⁵ Vö. 1453: DL 14684; 1453: DL 14756; 1460: 15446; 1503: DL 21219; 1504: DL 21361; 1504: DL 22554; 1505: DL 21386.

Mikebuda, Dány, Erkesbudaya *birtokosainak és családtagjainak a keresztnevei* abc-sorrendben a következők voltak:

Endre, János, László, Mátyás, Mihály, *Miklós*, Péter, Simon, Tamás.

Az 1376. évi határjárás *királyi embereinek* keresztnevei szintén megtalálhatók (abc-sorrendben):

András, János, Mátyás, *Miklós*, Péter, Tamás.

Tehát egyetlen keresztnév fordul elő mindegyik csoportnál: *Miklós*. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a Miklós keresztnevet viselték a legtöbben, például a királyi emberek közül öten.

ad c) Az 1401. év vonatkoztatási időpontként emberöltőnyire esik 1376-tól. Viszont orientáló adatokkal kapcsolatban merül fel: *kik voltak Jánoshida korábbi birtokosai*.

A helynév az oklevelekben *Iwanushyda* formában 1283-ban fordul elő (DL 17), de latin nyelvű változata, a *Fons Johannis* a premontreiek 1235-ben kelt kimutatásában már olvasható.⁴⁶ Egy régebbi katalógus szerint Jánoshidán (*Pons Johannis*) 1186-ban előjáróságot (*prepositura*-t, prépostságot) alapítottak, amely Kőkényes filiájaként működött. Fenntartására a király vagy az *Aba nemzetség* monostort alapító tagja földterületet adományozott.

Jánoshidát és néhány Zagyva menti birtokot (a későbbi Jászságot) az *Aba nemzetség* Kompolti, majd *Alattváni* ága örökölte, történetesen a „Kun”-nak (*Comanusnak*) nevezett leszármazottak, Péter és unokája, Gergely fia: László.⁴⁷ Ez utóbbi magvaszakadása⁴⁸ miatt a birtokai a királyra szálltak vissza. Bár a Kompoltiak maguknak követelték, és emiatt tiltakoztak Zsigmond királynál (1399: DL 8461), de ő figyelmen kívül hagyta követeléseiket; ehelyett 1401-ben cserebirtokként az *Aba nem Csirke* ágába tartozó Péternek, Andrásnak és Jánosnak adta (1401: DL 97798, 1401: DL 84813, 1401: DL 84825).

A történeti előzmények, valamint Nyárasapáti Miklós mester magatartása (1401: DL 70723) arra engednek következtetni, hogy a Nyárasapáti család az 1300-as évek elején az *Aba nemzetség* „kun” *alágába* tartozhatott, és az *ösiség* törvénye, más szavakkal: a nemzetségi birtokjog szerint magának követelve joga volt megakadályozni „idegenek” területszerzését Jánoshidán. Am hiába nyúlt a jog eszközükhöz. Erősen valószínűsíthető, hogy nem felelt meg az örökös nélkül elhunyt esetben érvényes „negyedig visszamenőlegesen” korlátozó szabálynak. Ha a levezetés helyes, akkor a Nyárasapáti nevet 1376-ot jóval megelőzően, legalább egy emberöltővel vagy még korábban kaphatta a család.

Az 1401. évi szövetkezés másik tagja a *Káta nem*hez tartozó, Szatmár vármegyei Dengelegi I. László. Az oklevél szövege a perköltségek 50-50 százalékos megosztására vonatkozik, illetve tartalmazza, hogy a szövetkezőket különböző jogcímen illethetné meg a perelt birtok. Ez arra utal, hogy a két fél és/vagy elődjeik között létezhetett korábban *kapcsolat*, ismerhették egymást, sőt az sem kizárt, hogy rokoni szállak hozták őket ismét össze (1401: DL 70723).

ad d) Negyedik szempontként vehető számításba az *etnikai környezet*. A rendelkezésre álló adatok szerint két népcsoport releváns: a kunoké és a jászoké. 1243 után IV. Béla kunokat telepített Nyárasapát környékre. (Őket *fehér* kunoknak is nevezik.) A jászok Mende és Jánoshida *körül* foglalták el szálláshelyeiket. (Őket pedig *fekete* kunoknak nevezik.)⁴⁹

Az egyes etnikumok jelenléte a Nyárasapátiak által birtokolt, illetve a környező települések/puszták neveiben is tükröződik. Nyárasapát szomszédjai közül Törtel, Kara, Kocsér, Arbóz

⁴⁶ Backmund I, 1949: 444 (JÁNOSHIDA névcikk); továbbá III, 1956: 398. *Filia kokins waciensis dyocesis: Fons Johannis* – váci egyházmegyei Kőkényes filiája: János-forrás. (= Jánoshida).

⁴⁷ Vö. Engel, 2000: 127–133.

⁴⁸ *Ladislaus fily Gregory dicti kwn hominis sine herede decedentis* – az örökös nélkül elhunyt embernek, kunnak mondott Gergely fia: László; *Gregorius dictus kwn fily Petri fily Nicolai fily ... Ananias* – kunnak mondott Gergely, Ányos fia Miklós fia Péter fia (1399: DL 8461).

⁴⁹ Vö. Györffy 2014; Németh, 1942; Fekete, 1864.

stb. kunok, Besnyő (vö. Besenyőegyház) pedig besenyők lakta helységek. Mende mellett található Oszlár eredetileg úz/jász település volt, hasonló vélemezhető Locsodról. A Jászság közepén feküdt és fekszik Jánoshida, amit a szakirodalom nem tekint egykor, a tatárjárás előtt jászok által lakott településnek. A jászok megtelepedése előtti időben – minden bizonnyal – az Aba nem tagjai birtokolták. Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a Nyárasapáti család első sorban a 3. pontban valószínűsített *származása és a lakókörnyezete* miatt tekinthető „kun” családnak. De az elődök/felmenők tényleges kun származása sem zárható ki.

ad e) Hasonló a helyzet a Hunyadiakkal, akik őseire az „oláh” jelzőt a lakókörnyezetük miatt ragaszthatták. A Hunyadiak sorsdöntő szerepet játszottak a Nyárasapátiak életében, nagyon jól ismerték a család viszonyait.

A Nyárasapátiak, a Dengelegiek és a Hunyadiak kapcsolata – miként az előzményekből kiténik – nem a véletlen műve: Dengelegi Pongrác az 1400-as években Hunyadi János lánytestvérét, Klárát vette feleségül, a Nyárasapátiak egyik tagja bizalmas állást töltött be Hunyadi Jánoséknál. A kérdés: honnan ez a kapcsolat? A válasz egyik kulcsa *Jánoshida múltbeli jelentősége* a két család elődjének életében. Más megközelítésben: a Nyárasapátiak a Dengelegi családon keresztül kerülhettek kapcsolatba és bizalmas viszonyba a Hunyadiakkal, amit később saját erejükből szolgálataik révén, valamint rokoni kapcsolataikon keresztül tovább mélyítettek.

5.1.2. A Nyárasapáti család tagjai

A Nyárasapáti család tagjainak a nevét nem sorolják a magyar történelem kiemelkedő személyiségei közé, mégis tetteikkel segítették a kor két meghatározó személyiségének, Hunyadi Jánosnak (1407–1456) és Mátyásnak⁵⁰ (élt: 1443–1490; mint I. Mátyás király ur. 1458–1490) a küzdelmeit. Jelen voltak a husziták elleni hadjáratban, a törökök elleni harcokban, és ha kellett, az erőszakos cselekményektől vagy – a kor nyelvén szólva – a helyi hatalmaskodásuktól sem riadtak vissza. Igazi *katonai mentalitás* jellemezte őket. A családból ketten – György és István – kiemelkedő vitézségről tettek bizonyosságot, és *egregiusok* (vitézlők) lettek, Miklós pedig *magister* (mester) címet szerzett (vö. 1401: DL 70723, *Melléletek* M2). László és fiai szintén komoly tetteket vihettek végbe, mert a király 1434-ben Nyárasapáttal határos földterülettel és prédiummokkal jutalmazta őket (1434: DL 12595).

5.1.3. Személyes és rokoni kapcsolatok

Az évszázad folyamán a Nyárasapáti család számos nemesi családdal került kapcsolatba, illetve rokonságba. Mindjárt az élre kívánczik *Nyárasapáti [Sebestyén fia:] Miklós* mesternek *Dengelegi Pongrác fia: László* mesterrel kötött *érdekszövetkezése*. Az érdekszövetkező László unokája szintén Pongrác fia: László mester nevet viselte: ez utóbbi később kolozsmonostori kormányzó lett és 1463-ban halt meg. László unoka édesanyja Hunyadi-lány volt (1401: DL 70723, 1459: DL 36392/67.1.).

Egy másik fontos kapcsolat *Újlaki Miklós* (1410–1477) erdélyi vajdával állott fenn: *Nyárasapáti [Miklós fia:] István* az 1444 körüli években többször teljesített szolgálatot neki (1444: DL 102495).⁵¹

Az üzleti kapcsolatok közül kiemelendő

⁵⁰ II. Mehmet/Mohamed (ur. 1444–1446, 1451–1481) török szultán Hunyadi János és Mátyás anyai unokatestvére. Erre utal a leveleiben Mátyás király a „testvérünknek és anyai részről rokonunknak” (= „fratri et consanguineo nostro”), illetve az „igen kedves testvérünknek” (= „fratri nostro charissimo”) kifejezésekkel, vö. Fraknoi 1895: (140), (247).

⁵¹ Megfontolandó összefüggés, hogy a 3.2.4. alfejezet 5. pontjában Billével kapcsolatban említett Konth Miklós erdélyi vajda az Újlaki nemzetséghez tartozott. Az ő itélőmestere, protonotáriusa volt Pécely Péter, akinek rokonai az 1350-es években Billén éltek...

- *Nyárasapáti László és Gútori Nagy László* alnádor között Hunyadi János kormányzó által jóváhagyott szerződéses megállapodás (1452: DL 71985), amely szerint a felek magtalanság esetén a másíknak örökítik minden vagyonukat, valamint
- *Nyárasapáti I. György és Bakócz Tamás* későbbi esztergomi érsek közötti ismeretség és birtokszomszédság az 1400-as évek utolsó negyedében.

Házasságkötések révén került rokonságba a Nyárasapáti család:

- a *Kazai Kakas* családdal – Nyárasapáti [Sebestyén fia:] Miklós lányát, Katalint az özvegy Kazai Kakas Miklós vette feleségül (vö. 5.2.1.);
- *Kussaly Jakchy* családdal – Nyárasapáti II. György lánya, Klára az özvegy Kussaly Jakchy János felesége lett (vö. 5.2.1.);
- az *Uporokkal/Uporiakkal* – Nyárasapáti I. György Upori Ambrus lányával, Jusztinával házasodott (vö. 5.2.2.); az eredmény birtokgyarapodás;
- a *Ruszkai Dobó* családdal – Jusztina unokahúga, Zsófia Ruszkai Dobó István egri várkapitány édesanyja volt (vö. 9. táblázat).

Ennek ellenére a Nyárasapáti család férfiágon kihalt. A lányoknak születtek ugyan fiúgyermekük, de ők már nem a Nyárasapáti nevet viselték.

5.2. A Nyárasapáti család genealógiája

A Nyárasapáti családból – számítástól függően – több mint egy tucatnyi név és családi pozíció ismert. Közülük, egymáshoz való viszonyukból állítható össze a *stemma*, a családfa.

5.2.1. A Nyárasapátiak családfája

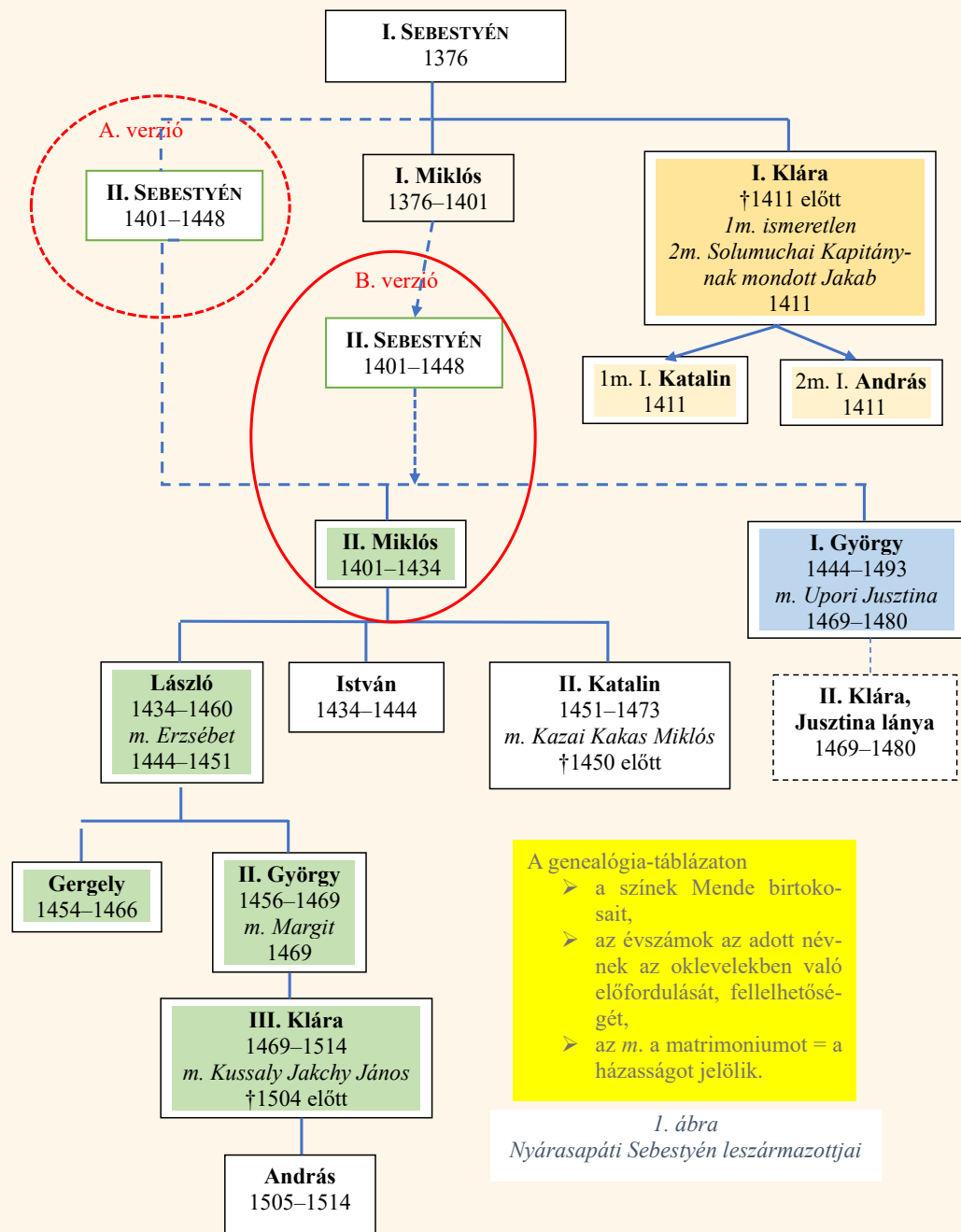
Az oklevelek egy *Sebestyén* nevű, XIV. században élt őst említenek (vö. 1. ábra). Vele kapcsolatban annyi tudható, hogy Nyárasapátiából (*de Nyarasapathy*) származott, őseinek a neve ismeretlen, és 1376-ban Miklós nevű királyi embernek volt az apja. Hogy valaki királyi emberként teljesítsen megbízást a határjárásokon, legalább huszonevesnek kellett lennie, vagyis Nyárasapáti Sebestyénnek 1376-ban legalább a 40 éves kort el kellett érni vagy be kellett tölteni.

Az oklevelek alapján Sebestyén gyermekeinek tekinthető (I.) Klára, aki 1411 előtt hunyt el. I. Klárának két házassága valószínűsíthető: egy ismeretlen nevű férfival kötött első házasságából született (I.) Katalin nevű lánya, a Solumucha-i Kapitánynak nevezett Jakabbal kötött második házasságából pedig (I.) András, (I.) Katalin *uterinus* testvére, magyarul: anyai részről testvére, vagyis féltestvére.

Az évszámokból ítélve feltételezhető, hogy az 1376-ban említett Nyárasapáti I. Sebestyén két gyermeke, I. Miklós és I. Klára mellett lehetett egy (II.) Sebestyén nevű fia is (*A. verzió*). Ennek a Nyárasapáti II. Sebestyénnek a fiait hívták Nyárasapáti Sebestyén fia: (II.) Miklósnak, továbbá Nyárasapáti Sebestyén fia: (I.) Györgynek.

Egy másik lehetséges *verzió* (*B. verzió*) szerint II. Sebestyén I. Miklósnak volt a fia. Ezáltal is teljesül az oklevelek Nyárasapáti Sebestyén fia: Miklós, illetve Nyárasapáti Sebestyén fia: György elnevezése. A *B. verzió* azért is valószínűbb és realisabb, mert az évek közelebb esnek egymáshoz, a leszármazási vonal életszerűbb.

Az oklevelek két György nevű családtagot említenek: az egyik *Nyárasapáti Sebestyén fia: György* [1444: DF 248684; Zichy okmt IX: (154), *a továbbiakban*: Nyárasapáti I. György]. Ő Hunyadi János familiárisaként komoly katonai karriert futott be. A Hunyadi-bandérium kapitányaként harcolt a törökök ellen, végigküzdötte az 1443–1444. évi nagy hadjáratot. „Odaadó buzgalommal teljesített hű szolgálatait, haditetteit” és vitézségét a király 1444-ben a Temes vármegyei Kigyóson birtokrésszel jutalmazta (1444: DF 248684).

A másik György Nyárasapáti László fia [(1505: DL 72099), a továbbiakban: Nyárasapáti II. György]. Vele kapcsolatban az oklevelek a nemesi rangon kívül nem szólnak arról, hogy harcolt volna a törökök ellen; az ő küzdelmei főként az óbudai klarissza apácákkal folytatott Nyárasapát – Cegléd közötti határvitákban merültek ki (az egész perlekedés túlélte őt, 1434-től 1470-ig tartott).

A dokumentumok II. Miklósnak két fiát és egy lányát nevesítik: Lászlót, Istvánt, valamint II. Katalint. Közülük csak László fiáról, Gergelyről és II. Györgyről esik szó. László és II. György külön birtokrészt örökölt, illetve kapott királyi adomány címén Nyárasapát szomszédságában. István vitézlő címet szerzett, róla az 1434–1444 között keletkezett oklevelek tesznek említést. II. Katalin az özvegy Kazai Kakas Miklóshoz ment férjhez, aki két fiút vitt a házasságba; Katalin saját gyermekét nem szülte, viszont komoly, leánygyeddél kapcsolatos vitái támadtak II. Miklóssal, Lászlóval és II. Györggyel.

III. Klára az utolsó, aki a Nyárasapáti nevet viselte. Ő özvegy Kussaly Jakchy Jánoshoz ment férjhez, aki a házasságba az előző házasságából származó László nevű gyermekét vitte, de András nevű közös gyermekük is született, akit az 1507-ben kelt oklevél *egregiusnak*, vagyis *vitézlőnek* nevez. III. Klára, miután 1507-ben valamennyi korábbi birtokától véglegesen megvált, az ország keleti részébe, a cserebirtokként kapott új otthonába költözött, további sorsa ismeretlen.

5.2.2. Rokoni szájak az Uporiakkal és a Ruszkai Dobó családdal

Az 1400-as években a Nyárasapáti család I. György házasságkötése révén rokonságba került az Uporiakkal és a Ruszkai Dobókkal. Az Uporok vagy Uporiak a Zemplén vármegyei Upor birtokról, a Dobók pedig Ruszka birtokról kapták a nevüket. Miként a 9. táblázat mutatja, bizonyos értelemben ugyanannak a családfának a tagjairól van szó, az érintett személyek leszármazási vonala Upori Ambrustól vezethető le.

Az ismeretség az Upori és a Nyárasapáti család tagjai között Jánoshidával függhetett össze. Ugyanis 1411-ben Upori Imre fiait, I. István erdélyi püspököt, I. Lászlót és anyai részről lánytestvérüket (*soror ipsorum uterina*), Ilonát, Semsei János özvegyét, valamint három fiát 1411-ben beiktatták a Heves vármegyei Alattyánban, Jánoshidán és a Szolnok vármegyei Kérben örökölt(!) birtokokba (1411: DL 84834; 10. táblázat). Az örökséget korábban új adományként Csirke Péter birtokolta (1399: DL 8461).

A kapcsolat katonaismeretességgel folytatódhatott: Nyárasapáti I. György Upori II. Lászlóval nagyjából egyidőben katonáskodott és szolgált Hunyadi János seregében (vö. 1444: DF 248684, 1450: DF 284146).

Egy 1460-ban kelt oklevél számol be arról, hogy a nyárasapáti birtokon egy Upori családból származó személy dolgozott (1460: DL 15446).

Az Uporiak és a Ruszkai Dobók között az ismeretség és rokonság munkakapcsolatból alakult ki: Upori Borbála egyetlen gyerekként az apja, Upori II. László második házasságából született; Borbála házasságot kötött Czekei Jánossal; több gyermekük született, az egyik lányukat Zsófiának hívták, aki hozzáment Ruszkai Dobó Domonkoshoz. A házasságukból született – többek között – Dobó István, a későbbi egri várkapitány (vö. 9. táblázat).

A családi vonalat folytatva: Upori Jusztina Upori II. László féltestvéreként ugyanattól az apától, de más anyától származott (*soror carnalis Ladislai de Wpor* – Upori László „testi” nővére – 1474: DF 266524). Jusztina vélhetően egyszer már férjnél volt, ugyanis az oklevelek egy Klára nevű lányát említik, amikor a Nyárasapátiak életében I. György feleségként megjelent.

9. táblázat
Az Uporiak családfája (részlet)

E3. Ambrus (1410 – †1453 előtt)	m ==>	Elena filia Nicolai Lewkcs de Kallo (1428–1432) ⁵²
F1. II. János ⁵³ (1446 – 1465)		
G1. Katalin (1474)		
F2. II. László (1446 – †1468) ⁵⁴		
G1. Borbála (1468 – 1498)	<== m	consors Johannis de Czeke (1479 – 1480)
H1. Katalin (1480 – 1487)		
H2. Krisztina (1480 – 1487)	<== m	relicta Emerici Ewdenfy de Nagh Mihal (†1511 e.)
H3. Zsófia (1474 ⁵⁵ – 1511)	<== m	consors Dominici Dobo de Rwzka (†1511 előtt)
I1. Ferenc (1512)		
I2. László (1512)		
I3. István (1512)		(= Dobó István!)
I4. Domonkos (1512)		
I5. Anna (1512)		
I6. Katalin (1512)		
H4. Potenciana (1480 – 1487)	<== m	1. relicta Johannis Erdely de Somkerek
H5. Petronella (1487)	<== m	2. consors Petri Banffy de Lossonch
(1511 – 1518)		
H6. Jeromina (1487)		
H7. II. Gáspár (1480 – 1487)		
H8. Márton (†1511) ⁵⁶		
F3. Juszína (1474 – 1480)	<== m	consors Georgii de Nyarasapath (†1504 előtt)
G1. Klára (1470–1480)		

⁵² Vö. 1428: DL 54588.

⁵³ DL 102987 nevek: Upor-i László apai féléstvére (*frater carnalis*) János, valamint fútestvéreik/unokatestvéreik (*fratres ipsorum*)/osztályos fútestvéreik: Pongrác, Gáspár és Tamás.

⁵⁴ Más adatok szerint: 1446 – †1480 előtt; például 1473 – DL 71504; (...); néhaiként említve: 1480 – DL 81840.

⁵⁵ Özvegy.

⁵⁶ Upori László unokája, 1511-ben meggyilkolták.

10. táblázat
Upori Imre leszármazottjai (részlet)

C2. Imre mester (1374 – †1419 előtt)		
D1. I. István erdélyi püspök (1392 – †1419)		
D2. I. László (1398 – 1426) ⁵⁷	m ==>	NN filia ... (1420)
E1. Balázs (1410 – †1447 előtt)	m ==>	Elena filia Andrae „Bátor” (1428 – 1450) ⁵⁸
F1. Gáspár (1447 – 1487)		
F2. Tamás (1464 – 1474) ⁵⁹		
F3. Veronika (1434 – 1446)	<== m	consors Stephani Matheae Fogas de Pozodiez (1446: m. invalidum)
D3. I. János (1398 ⁶⁰ – 1412)	m ==>	Ronyvai Anna
E1. András (1399 – 1410)		
E2. II. István (1399 – †1447 előtt)		
F1. Pongrác (1433 ^{61,62} – †1474 vagy †1479 előtt)		
D4. Ilona (1411 – †1447 előtt)	<== m	consors Johannis filij Demetry de Sempse (†1411)
E1. Veronika (†1440 előtt) ⁶³	<== m	consors Stephani de Ffelydy
E2. Frank (1440; 1399-1453)		
E3. Anna (1447)	<== m	consors Georgij filij Bani de Naghmýhal ⁶⁴ (1447)

Jelölések: *condam* (gondam) – néhai; *consors* – feleség; házastárs; *de* (előjárószó) – -ból, -ből való; -i; *filia* – vkinek a lánya; *filius* – vkinek a fia; *m* – matrimonium (házasság); *m.* *invalidum* – érvénytelen házasság; *relicta* – özvegy (feleség);

Névváltozatok: Upor = Wpor = Wpur.

⁵⁷ 1417-ben, 1419-ben bosnyák fogságban.

⁵⁸ Özvegyként perbe hívták (1447: DL 74910).

⁵⁹ Tamás (Thomas de Wpor) Upor-i László osztályos testvére (1468: DL 16708), 1474-ben a király az összes birtokaitól megfosztotta, és az elvett birtokokat Juszína férjének, Nyárasapáti Györgynek adományozta (DL 38376).

⁶⁰ Vö. 1399-ben kelt DL 8483.

⁶¹ Vö. 1440-ben kelt DL 84876.

⁶² Upor-i László osztályos testvére (1468: DL 16708)

⁶³ Frank [és Anna] apai féléstvére (DL 84876).

⁶⁴ Napjainkban: Erdmihályfalva (Bihar megye, Románia).

Az Uporiakat két súlyos megrázkódtatás érte: az egyiket Upori II. László (vö. 9. táblázat), a másikat Upori Tamás (vö. 10. táblázat) szenvedte el. A két csapás pár év eltéréssel követte egymást. Upori László sorsát és jövőjét az 1474. év pecsételte meg: hatalmaskodott, gyilkolt, ezért fővesztésre ítélték, amit megválthatott. A fővesztés elkerülése érdekében a birtokait pénzzé tette, elsősorban lányának, Borbálának, valamint két lánytestvérének, Jusztinának (Nyárasapáti I. György feleségének) és Zsófiának (Hodosi Jakó György özvegyének) kötötte le, illetve adta zálogba (vö. 1374: DF 266524). 1487-ben bekövetkezett halála után valamennyi birtokát bírói eljárás nélkül Mátyás király foglalta el.

A másik csapás Upori Tamást (*Thomas de Wpor*) érte. Az 1474-ben kelt DL 38376 jelzetű oklevél szerint Tamás a kánonjogi előírásokat megsértette, amikor közeli vérszerinti rokonával kötött házasságot, és azt az esztergomi egyház vikáriusa nevében törvényesnek feltüntetve próbálta igazolni. Később a nőt elbocsátotta, és egy másikkal házasodott össze. A vérfertőző házasság, az irathamisítás és „házasságszédelgés” miatt Mátyás király nevezett minden vagyonától megfosztotta, és azokat Jusztina férjének, Nyárasapáti I. Györgynek adományozta.

5.3. Birtokgyarapodás határvitákkal

A Nyárasapáti család tagjainak – hősies magatartásuk és hűségük jutalmául – a királyok az említettekén kívül még számos birtokot adományoztak. Hogy mennyire voltak sikeresek, amikor a csatározások után visszatértek a birtokos életbe, csak sejthetjük. Annyi mindenesetre kijelenthető, hogy nem ijedtek meg az árnyékuktól, bátran konfrontálódtak jogaik védelmében. Magabiztosságukat növelte a felső körökhöz, például a Hunyadiakhoz fűződő kapcsolataik, akikhez mindvégig hűségesek maradtak, valamint az a tény, hogy nem voltak megélhetési gondjaik. A földjeik egy részét bérlőknek adták ki, familiárisokat foglalkoztattak, és jelentős számú jobbágyság dolgozott a kezük alatt (az okiratok néhány bérlő és familiáris, valamint legalább 60 jobbágyság nevét említik), akik közül többen jó fegyverforgatóknak bizonyultak. Ők a Nyárasapátiak oldalán részt vettek a konfrontációkban: közreműködtek a szomszéd jobbágyság elfogásában, megregulázásában, – ha nyomatékot akartak adni igazuknak, akkor – a megverésében, vagy a birtokhatárok megvédésében, továbbá a szomszédbirtokosok kisebb-nagyobb földterületének lekaszásában, sőt a birtokok határjeleinek az áthelyezésében, magyarul: a birtokrészek elcsatolásában is.

5.3.1. Nyárasapáti határviták

A határviták évtizedeken át húzódtak. Kiváltó okát azok a birtokadományok (Cegléd határán belül levő szántóföldek és négy prédiom, konkrétan: Köegyház, Töröttgyház, Besenyőgyház és Téglagyház nevű prédiomok, később Pálosréttel kiegészülve) képezték (vö. 4. térkép), amelyeket *Nyárasapáti [Sebestyén fia:] Miklós* és ennek két fia: *László* és *István* a királytól adomány címen kapott (1434: DL 12595), és amely területeket az óbudai klarissza apácák Erzsébet királyné és I. Lajos király 1368-ban kelt adománylevelére és határjárására hivatkozva (1368: DL 5696, 1368: DL 5698) a sajátjuknak tekintették. A birtokvitát egy oda- és visszaiktatást követően végül Mátyás király 1470-ben formai hiba címén lezárta. Következésképpen a vitatott birtokok a Nyárasapáti családnak maradtak. (Bár Nyárasapáti Miklós örököseként Mendét Nyárasapáti László a feleségével, Erzsébettel és utána a fia, György birtokolta Margit nevű feleségével, de itteni hatalmaskodásokról vagy határvitáikról egyetlen irat sem tesz említést.)

A viták komolyságának illusztrálására álljon itt két eset. Az egyik 1444 októberében történt, amikor Nyárasapáti István Cegléden tartózkodott, és az apácák népei husángokkal, íjjakkal és nyilakkal rá és familiárisaira törtek. A szorult helyzetből alig tudtak elmenekülni (1444: DL 13814).

4. térkép

A vitatott területek térképe Petróci Sándor (1961) nyomán
(A vitatott terület a két szaggatott vonal között)

Egy másik esetet az 1465. december 23-án kelt DL 16292 jelzetű oklevél tartalmazza: Nyárasapáti II. György 18 nemes társával és jobbágyaikkal (több mint 157-en, egyes adatok szerint mintegy 400-an) megrohamozták az apácák ceglédi birtokát, illetve elfoglalták Feketehalom nevű prédiomukat, és az apácákat kizárták a birtokból. Végül az esztergomi érsek közreműködésével sikerült békét elérni. Az egyezés részeként Nyárasapáti II. Györgyöt Nyárasapáth birtokba beiktatták (1465: DL 16173, 1466: DL 16419; minden bizonnyal ez előtt halt meg az apja, Nyárasapáti [Miklós fia:] László).

A nyugalom azonban nem tartott sokáig. Eddig is és ezután is, ahol tudtak, borsot törtek a másik orra alá, például kiátkozás kérése a birtokfoglalókra (1465: DL 16177); továbbá a ceglédiek elrekesztettek egy eret (patakot), amely Nyárasapát földjein folyt keresztül, vagy Nyárasapátiék kivágatták a határjelként szolgáló ikertölgyfát (1469: DL 16890), a szomszédos rétet lekasztatták (1476: DL 16828), az apácák jobbágyságát elfogták (1469: DL 16837) ... A megtorlás sem maradt el: az apácák Derzsi Török Miklós nevű ceglédi tiszttartója 5 szomszédos nemesel, három familiárisal és 127 felfegyverzett jobbágygal az oldalán 1469-ben megtámadta Nyárasapátot. A fegyveresek területeket foglaltak vissza, a legelőt bérlőknek az állatait elhajtották stb. (1469: DL 16907, 1469: DL 16937, 1469: DL 16940).

Egyes adatokból arra lehet következtetni, hogy *Nyárasapáti II. György* nem sokkal később meghalt. A birtokok irányítását *egregius (vitész) Nyárasapáti I. György* vette át. Erre utalnak az alábbi tények:

1469. december 16-án az idézésre Nyárasapáti II. György (Georgius de Nyárasapath) nevében a prokurátora jelent meg (1469: DL 16940);
- az 1469. december 13-án kelt oklevél szerint Nyárasapáti II. Györgynek a felesége Margit (1469: DL 16936);
1469. december 17-én az oklevél és a továbbiak viszont feleségként már Jusztinát említik (1469: DL 16946).

Miután a birtokot a nagybátyja, vitézlő Nyárasapáti I. György átvette, a határviszály hamarosan kiújult. Egy 1476-ban kelt oklevél (1476: DL 17828) a korábbi perek tárgyát képező földterület elfoglalásáról és a vitatott rétek lekaszáltatásáról számolt be...

Vitézlő Nyárasapáti I. György birtokállománya a családi kapcsolatok révén 1474–1475-ben jelentősen gyarapodott. Mátyás királytól megkapta a felesége, Jusztina unokatestvérének, Upori Tamásnak (*Thomas de Wpor*) Zemplén és Sáros vármegyében levő birtokait: a Zemplén vármegyei Uport, Abarát, Gercselyt, Toronyát, Csörgőt, Tolcsvát, Vámosújfalut, valamint a Sáros vármegyei Jakabfalvát, Somot és Kápolnát (1474: DL 38376). Sőt, 1489-ben újabb birtokadományban részesült Mátyás királytól: a király fele-fele arányban a Bihar vármegyei Pelbárthida, Kozmafalva és Reszege falubirtokokat, valamint az egedi és kányai birtokrészeket adományozta neki és *Bakócz* Tamás (1442-1521) későbbi esztergomi érseknek. Az utóbb kapott birtokaitól azonban 1493-ban megszabadult: Bakócz Tamásnak adta el.

5.3.2. Mende birtokosai

Külön kell szót ejteni a Nyárasapáti család azon tagjairól, akik Mende birtokosaiként jelentek meg az oklevelekben (vö. *Mellékletek* M3.2. – M3.3.). Az első adat 1411-ből származik, amikor Nyárasapáti II. Miklós Mende és Nyárasapát birtokból a néhai Nyárasapáti I. Klára leánynegyedét kivásárolta. Ekkor lett a két birtok Nyárasapáti II. Miklósé (1411: DL 70787). Ezt követően 1438-ban történt róluk említés: Nyárasapáti László a Rozgonyiak oszlári beiktatásakor szomszédként jelent meg (1438: DL 13172).

A Nyárasapáti család Gergely nevű tagja Mendével kapcsolatban 1466-ban királyi emberként vett részt Pécely Benedek panaszána kivizsgálásában. 1469-ben már Nyárasapáti II. György Margit nevű feleségével tünt fel Mende birtokosaként (1469: DL 16836). Ugyanis többedmagával Mendére rendelték meghallgatásra. Ez arra utal, hogy Mendén udvarházuk lehetett. Utána hosszabb idő telt el, amikor ismét felbukkant Mende neve: a falu következő és egyben az utolsó Nyárasapáti nevet viselő birtokosa 1504-ben Nyárasapáti III. Klára volt (1504: DL 72095). Neki 1507-ben szűnt meg minden birtokjoga, ekkor adta át Mende másik felét is Werbőczy Istvánnak és fiának (1514: DL 72160, 1514: DL 72161). Ezzel a Nyárasapáti család eltűnt Mende életéből.

5.3.3. A „gordiuszi csomó” átvágása: a viták lezárulnak

A Györgyök közötti birtokváltás idején *Klára*, Nyárasapáti II. György lánya még kiskorú lehetett. Nagykorúvá válva házasságot kötött a megözvegyült *Kussaly Jakchy Jánossal* (házasságukból András nevű fia született), illetve az apja, Nyárasapáti II. György birtokait – köztük Mendét is – megörökölte. Özvegyé válását követően Nyárasapátra kötözött, és folytatta a birtokhatár-vitákat. Megelégedve a vitákat, az ország keleti részén élő rokonai közelében szeretett volna letelepedni. Ezért Nyárasapátot két részletben több birtoktesttel együtt – ideértve Mendét is – Werbőczy Istvánnak adta el: 1504–1505-ben a birtokoknak csak az egyik felétől vált meg (Werbőczy István Bereg vármegyei Thene (Chene/Csene?), Halábor és Kerepec birtokai elleneben), másik felét pedig 1507-ben – úgymond – eladományozta Werbőczynek és fiának, Imrének. A birtokok átruházásáról 1514-ben privilegiális, megerősítő oklevelet állítottak ki. Érdekes, hogy Werbőczynek és a fiának 1523-ban tartott beiktatása során az 1469-ben még vitatott területeket a jelenlevő szomszédok és hiteles személyek – az apácák megbízottjainak ellentmondása nélkül – mint Nyárasapát birtokosához tartozó birtoktesteket járták be.

MELLÉKLETEK

Tartalomjegyzék

M1. A főszöveg fontosabb hely- és személynevei

M1.1. A fontosabb helynevek eredeti és átírt formái

M1.2. A főszöveg fontosabb személyneveinek eredeti és átírt formái

M2. A Nyárasapátiak és az Uporiak releváns oklevelei

M2.1. A Nyárasapátiak releváns oklevelei

M2.2. Az Uporiak releváns oklevelei

M3. Mende birtok releváns oklevelei

M4. Egyes oklevelek szövegei

M4.1. Finta, Menda és Mendus személynevek

M4.2. Meden/Medeu személynév

M4.3. Menda helynév előfordulása 1321-ben

M4.4. Mende helynév első előfordulása származási helyként

M1. A főszöveg fontosabb hely- és személynevei

M1.1. A fontosabb helynevek eredeti és átírt formái

A FÜZETBEN HASZNÁLT NÉVFORMA	EREDETI HELYNÉV (LATINUL)
Abara (Zemplén vm.)	Abara
Apáti, Apátifalu (Pest vm.)	Apati, Apathi, Apathy, uilla Apathi
Bille (Pest vm.)	Bille (vö. még az 5. táblázat a főszövegben)
Cegléd (Pest vm.)	Chegled, Czegled, Cegled
Czeke/Céke (Zemplén vm.)	Czeke
Cene/ Thene (Bereg vm.)	Czene
Csekekáta (Pest vm.)	Katha
Csörgő (Zemplén vm.)	Chergew
Dány (Pest vm.)	Daan
Dengeleg (Szatmár vm.)	Dengeleg, Dengelegh
Dub (Nyitra vm.)	Dub alio nomine Luchynch (Dub más néven Luchynch)
Erdőd (Szatmár vm.)	Erdewd
Ereklyés (Pest vm.)	Erkus, Erkesbudaĵa, Erkusbuda
Gercsel (Zemplén vm.)	Gerchel
Gútor (Pozsony vm.)	Gwthor
Halábor (Bereg vm.)	Halabor
Hunyad (Hunyad vm.)	Hwnyad
Jakabfalva (Sáros vm.)	Jakabfalwa
Jánoshida (Pest vm., Heves vm.)	Fons Johannis, Pons Johannis, Iwanushyda, Janoschida
Kaza (Borsod vm.)	Kaza
Kápolna (Sáros vm.)	Kapolna
Kereki (Bács vm.)	Kereki
Kerepec (Bereg vm.)	Kerepecz
Kígyós (Temes vm.)	Kygyos
Kussal (Belső- / Közép-Szolnok vm.)	Kwssal
Kutas (Somogy vm.)	Chutus
Losonc (Nyitra vm.)	Lochonch, Lossonch, Lochynch?, Luchunch, Luchonch
Moholány (Pozsony vm.)	Mocholan
Mende (Bács vm.)	Mende
Mende (Pest vm.)	Menda, Mende, Mend[e]

Mikebuda (Pest vm.)	Mýkebuda
Nagymihály (Bihar vm.)	Nagh Mihal, Naghmýhal
Nyárasapát/Nyársapát/ (Pest vm., Külső-Szolnok vm.)	Nyrasapathy, Narasapath, Naraasapath, Nýarasapath, Nýarasapath, Nýarosapath, Nýarasapathy, Nýarasapathy, Nýaras Apathy
Oszlár (Pest vm.)	Uzlar, Azlar, Ozlar
Óbuda (Pilis vm.)	Wetus Buda
Páty (Pozsony vm.)	Paag, Paach
Ruszka (Zemplén vm.)	Rwzka
Semse (Abaúj vm.)	Sempse, Semse
Som (Sáros vm.)	Som
Somkerék (Belső-Szolnok vm.)	Somkerek
Szentistván puszta (Pest vm.)	Predium Szent-Istvany
Tolcsva (Zemplén vm.)	Tholchwa
Toronya (Zemplén vm.)	Thoronyä
Újlak (Arad vm.)	Wýlak
Upor (Zemplén vm.)	Upor, Wpor, Vpor
Vámosújfalú (Zemplén vm.)	Wamoswýfalw
Verbóc, Werbőcz (Ugocsa vm.)	Uerbeucz, Werbewcz

M1. A főszöveg fontosabb hely- és személynevei

M1.2. A főszöveg fontosabb személyneveinek eredeti és átírt formái

A FÜZETBEN HASZNÁLT NÉVFORMA	EREDETI NÉVFORMA (LATINUL)	OKLEVÉL-JELZET (RELEVANS)	NEM, NEMZETSÉG (GENUS)	EREDETI NÉVFORMA (MAGYARUL)
Bakócz Tamás	Thomas de Erdewd episcopus/Erdewdy	DL 81907	?köznemes	Erdőd-i Tamás püspök/ Erdőd-i
Csirke Péter	Petrus filius Nicolai dicti Chyrke de Kysyda	DL 97798	Aba nem	Kisida-i Csirkének mondott Miklós fia: Péter
Dengelegi I. János	Johannes Pangracz de Dengeleg	DL 74167	Káta nem	Dengeleg-i Pongrácz János
Dengelegi I. László	egregius Ladislaus filius Pangracy de Denge[leg(h)]	DL 70723	Káta nem	vitézlő László, Dengeleg-i Pongrácz fia
Derzsi Török Miklós	Nicolaus Therek de Dersi	DL 16907	?köznemes	Ders-i Török Miklós
Gútori Nagy László	egregius Ladislaus Magnus de Gwthor	DL 15158	Haraszti alág	vitézlő Gwthor-i Nagy László
Hunyadi János	Johannes de Hwnyad	DL 13518	?köznemes	Hunyad-i János, Hunyadból való János
István és Csomoz, Csenter fia: Dénes fiai	Stephanus et Chomoz fily Dyonisy fily Chenter	DL 104836	Aba nem	Chenter fia Dénes fiai: István és Chomoz
Kaza-i Kakas Miklós	Nicolaus Kakas de Kaza	DL 90103	Rátót nem	Kaza-i Kakas Miklós
Konth Miklós	Nicolaus Konth	DL 4562	Újlaki nem	Konth Miklós
Kussaly Jakchy János	egregius Johannes Jakchy de Kwssal	DL 72161	Gutkeled nem	vitézlő Kússal-i Jakchy János
Nagygútori Nagy László	egregius Ladislaus Magnus filius Andree de Naghwgwtor	DL 59265	?köznemes	Nagygútor-i András fia: vitézlő Nagy László
Nyárasapáti György	nobilis Georgius de Nyarasapath	DL 38376	Aba nem, kun(?)	nemes Nyárasapáth-i György
Nyárasapáti I. György	egregius Georgius filius Sebastiani de N	DL 248684	Aba nem, kun(?)	Nyárasapáth-i Sebestyén fia: vitézlő György
Nyárasapáti II. György	Georgius filius Ladislaj de Nyarasapath	DL 90103	Aba nem, kun(?)	Nyárasapáth-i László fia: György
Nyárasapáti István	egregius Stephanus de Nyarasapath	DL 102495	Aba nem, kun(?)	vitézlő Nyárasapáth-i István
Nyárasapáti II. Katalin	Katherina filia Nicolaj fily Sebastiani de Nyarasapath	DL 90103	Aba nem, kun(?)	Katalin, Nyárasapath-i Sebestyén fia Miklós lánya
Nyárasapáti I. Klára	Clara filia Sebastiani de Naraasapath	DL 70787	Aba nem, kun(?)	Klára, Nyárasapáth-i Sebestyén lánya
Nyárasapáti II. Klára	Clara filia Justine de Wpor	DF 266524	Aba nem, kun(?)	Klára, Upori Jusztina lánya
Nyárasapáti III. Klára	Clara relicta egregy Johannis Jakchy de Kwssal	DL 72160	Aba nem, kun(?)	Klára, vitézlő Kússal-i Jakchy János özvegye
Nyárasapáti László	Ladislaus filius Nicolai de Nyarosopath	DL 12595	Aba nem, kun(?)	Nyárasapáth-i Miklós fia: László
Nyárasapáti Miklós	Nicolaus filius Sebastiani de Nyarasapathy	DL 12595	Aba nem, kun(?)	Nyárasapáth-i Sebestyén fia: Miklós
Ruszkai Dobó	Dobo de Rwzka	DL 24782	köznemes	Ruzka-i Dobó
Újlaki Miklós	Nicolaus de Wylak	DL 102495	Újlaki nem	Újlak-i Miklós
Upori Jusztina	Justina soror Ladislai de Wpor, consors Gregy de Nyarasapath	DF 266524	Ákos nemzetség	Jusztina Upor-i László nővére, Nyárasapath-i György felesége
Upori László	Ladislaus de Wpor	DF 266524	Ákos nemzetség	Upor-i László
Upori Tamás	nobilis Thomas de Wpor	DL 38376	Ákos nemzetség	nemes Upor-i Tamás
Werbőczy István	egregius ... Stephanus de Werbewcz	DL 72099	?köznemes	vitézlő ... Werbőcz-i István

M1. A főszöveg fontosabb hely- és személynevei

M2. A Nyárasapátiak és az Uporiak releváns oklevelei

M2.1. A Nyárasapátiak releváns oklevelei

ÉVSZÁM	OKLEVÉL-JELZETE	OKLEVÉLTÉMÁJA
1367-11-19	DL 36461Á	Cegléd határjárása
1367-11-19	DL 36461Á	Cegléd határjárása
1367-11-26	DL 36461M	Cegléd határjárása
1367-11-27	DL 36461Á	Cegléd határjárása
1368-05-23	DL 36461M	Cegléd határjárása
1368-09-01	DL 36461Á	Cegléd határjárása
1368-10-02	DL 36461M	Cegléd határjárása
1407-04-28	DL 36461M	Cegléd határjárása
1503-11-04	DL 36461M	Cegléd határjárása
1504-04-04	DL 36461M	Cegléd határjárása
1368-09-01	DL 5696Á, DL 9271Á	Lajos király elrendeli az óbudai klarisszák ceglédi birtokának határjárását
1368-10-02	DL 5696E, DL 9271Á	Az óbudai klarisszák ceglédi birtokának a határjárása
1407-02-26	DL 9271Priv	Az óbudai klarissza apácák ceglédi birtokának határjárása
1376-04-29	DL 6353Á	Nicolaus filius Sebastiani de Nyarasapathy
1376-05-23	DL 6353E	Nicolaus filius Sebastiani de Nyarasapathy
1401-07-04	DL 70723E	Magister Nicolaus filius Sebastiani de Nyarasapath, Janushida (birtok és vám visszaperlése)
1411-05-25	DL 70787E	Andreas filius Jacobi Capitan dicti de Solumucha, necnon nobilis domina Katherina uocata soror eiusdem uterina, Clara filia Sebastiani de Naraasapath, Nicolaus filius dicti Sebastiani, (Mende leánynegyed)
1434-05-01	DL 12595E	Nicolaus filius Sebastiani de Nyarasapathý necnon Ladislaus et Stephanus filý eiusdem (ellenük panasza)
1438-04-04	DL 13172Á	Ladislaus de Nyarasapathy (Oszlár szomszédbirtokosa)
1438-05-05	DL 13172E	Ladislaus de Nyarasapathy (Oszlár szomszédbirtokosa)
1444-01-06 [01-13?]	DF 248684E	Egregius Georgius filius Sebastiani [de Nyarasapath] (részére birtokadomány Kygyos Temes vm-ben)
1444-09-11	DL 102495E	Egregius Stephanus de Nyarasapath [részére 32 forint kifizetése (nyugta)]
1444-10-00k	DL 13814E	Stephanus de Nyarasapath [menekülése Ceglédről]
1450-11-27	DL 81821Á	határjárás
1450-12-21	DL 81821Á	Ladislaus de Nyarasapath (Tószeg stb. határjárása)
1479-04-24	DL 81821Á	a parte possessionis de Nyarasapathý
1479-04-30	DL 81821E	a parte possessionis Nyarasapathý (határjárás)
1450-11-27	DL 81937 Á	határjárás
1450-12-21	DL 81937Á	Ladislaus de Nyarasapath (Tószeg stb. határjárása)
1481-11-28	DL 81937Á	a parte possessionis de Nyarasapathý
1482-02-10	DL 81937Á	a parte possessionis de Nyarasapathý
1486-01-06	DL 81937E	a parte possessionis Nyarasapathý (Tószeg stb. határjárása)
1451-07-12	DL 14480Á	Ladislaus de Nyarasapath és Elizabeth consors sua
1451-08-12	DL 14480E	Ladislaus de Nyarasapath és Elizabeth consors sua
1452-09-02	DL 71985E	Ladislaus de Nyarasapath (egyezség az összes birtokra és birtokjogra Ladislaus Magnus de Gwthor-ral)
1454-07-15	DL 14858Á	Ladislaus de Nyarasapathý és filius suus Gregorius ... in possessione sua Narasapathý
1454-00-00	DL 14858E	Ladislaus de Narasapathý ex consensu et voluntate filý sui Gregorii ... in possessione sua Narasapathý

1455-12-19	DL 15012Á	Ladislau de Nyárasapath ac Georgius filius eiusdem
1456-01-06	DL 15012E	Ladislau de Nyárasapath ac Georgius filius eiusdem
1456-04-02	DL 15048A-15050Á	Ladislau de Nyárasapath (megidézése)
1456-04-11	DL 15048E – DL 15050E	Ladislau de Nyárasapath (megidézése)
1460-04-24	DL 15446Á (csonka)	Ladislau de Nyárasapath nevében és Georgius de Nyárasapath személyében ellentmondás a határjárásokról, [de] Wpor név is előfordul
1460-06-05	DL 15446E (csonka)	Ladislau de Nyárasapath nevében és Georgius de Nyárasapath személyében ellentmondás a határjárásokról, [de] Wpor név is előfordul
1465-03-07	DL 16173E	Georgius de Nyárasapath beiktatása
1467-04-13	DL 90100E	Georgius filius Ladislai de Nyárasapath; Ladislau de Nyárasapath; nobilis domina Katherina relicta condam Nicolaj Kakas de Kaza
1467-04-13	DL 90101E	Georgius filius condam Ladislai de Nyárasapath; condam Ladislau de Nyárasapath; nobilis domina Katherina uocata relicta condam Nicolaj Kakas de Kaza
1467-05-07	DL 90103E	Georgius de Nyárasapath; nobilis domina Katherina uocata relicta condam Nicolaj Kakas de Kaza, filia scilicet Nicolaj filij Sebastiani de Nyárasapath
1469-04-13	DL 16836Á	Georgius de dicta Nyárasapathij és Margaretha consors eiusdem (megidézése Mendén)
1469-04-18	DL 16836E	Georgius de dicta Nyárasapathij (és felesége) Margaretha (megidézése Mendére)
1469-12-13	DL 16936E	Georgius de Nyárasapath és consors eiusdem Margaritha pere
1469-08-20	DL 16891Á	Georgius de Nyárasapath ... nobilis domina Margaretha consors sua
1469-08-24	DL 16891E	Georgius de Nyárasapath ... nobilis domina Margaretha consors sua
1469-12-27	DL 16946E	Georgius de Nyárasapath és consors sua Justina és puella Clara filia sua pere
1470-06-22	DL 17027E	Georgius de Nyárasapathij
1470-07-17	DL 17049Á	Georgius de Nyárasapath és Justina consors sua és puella Clara filia sua
1470-07-28	DL 17049E	Georgius de Nyárasapath és Justina consors necnon puella Clara filia eiusdem megidézése
1470-08-09	DL 17056E	Georgius de Nyárasapath és consors Justina et puella Clara filia eiusdem per
1474-05-13	DF 266524M	Justina [soror camalis Ladislai de Wpor] consors Georgij de Nyárasapath, ... puella filia ipsius domine Justine
1474-06-09	DL 38376E	nobilis Georgius de Nyárasapath részére birtokadomány: Wpor, Abara, Gerchel, Thoronya, Chergew, Tholchwa, Wamoswylaw in Zempliniensi, necnon Jakabfalwa, Som et Kápolna in de Saros comitatibus , amelyeket korábban Thomas de Wpor birtokolt.
1474-09-21	DL 25239E	Nyárasapath (egy-ebonyiak kiátkozásának kérése a nyárasapáti plébánostól)
1475-05-12	DF 224514Á	Justina consors Georgij de Nyárasapath, puella Clara filia ipsius domine Justine
1506-06-12	DF 224514E	Justina consors Georgij de Nyárasapath, puella Clara filia ipsius domine Justine
1506-09-14U	DF 224514E	Justina consors Georgij de Nyárasapath, puella Clara filia ipsius domine Justine
1476-07-09	DL 17828Á	Egregius Georgius de Nyárasapath et consors sua
1476-07-28	DL 17828E	Egregius Georgius de Nyárasapath et consors sua
1478-01-27	DL 18018E	Egregius Ladislau de Wpor esküitétele, esküdt Georgius filius Ladislai de Nyárasapath
1480-07-13	DL 81840E	Justina filia eiusdem condam Ambrosij de Wpor et puella Clara filia eiusdem domine Justine
1489-05-05	? (Fraknoi)	Nyárasapáthi György (Fraknoi, 1888:99) részére birtokadomány (biharmegyei Pelbárthida, Kozmafalva, Reszege, egedi és kágyai birtokrészek)
1493-10-25	? (Fraknoi)	Nyárasapáthi György (Fraknoi, 1888:99) eladja birtokrészeit Bakócz-nak
1500-as évek		
1504-05-13	DL 72095E	Clara relicta condam Johannis Jakchy de Kwssal, filia olim Georgij de Nyárasapath elzálogosítja Mendét, Nyárasapáthot stb.
1504-11-24	DL 72099Á	Generosa domina Clara relicta condam Johannis Jakchy de Kwssal, filia olim Georgij filij Ladislai de Nyárasapath ... et Andreas filius eiusdem (birtokeserje, Mende is)
1505-02-26	DL 72099E	Generosa domina Clara relicta condam Johannis Jakchy de Kwssal, filia olim Georgij filij Ladislai de Nyárasapath ... et Andreas filius eiusdem birtokeserje (Mende is)
1507-05-08	DL 72160Á	Generosa domina Clara relicta egregij condam Johannis Jakchy de Kwssal, filia olim Georgij de Nyárasapath ... és egregius Andreas filius suus ex ipso condam Johanne Jakchy susceptus terhére Mende stb. felének eladományozása Werbőcz-inek

1514-10-21

DL 72160E

Generosa domina Clara relicta egregy condam Johannis Jakchý de Kwssal, filia olim Ge-orgy de Nyárasapath ... és egregius Andreas filius suus ex ipso condam Johanne Jakchý suscepius terhére Mende stb. felének eladományozása Werbőcz-inek

A www.hungaricana.hu jelölései: E – eredeti, A – átirás, M – másolat

M2.2. Az Uporiak releváns oklevelei

OKLEVÉLJELZET	KIBOCSÁTÁS IDEJE	EGYÉB
DF 260719	14170522	Hatalmaskodás és foglalás
DF 211873	14250530	Upori László fia Balázs (Blasius)
DL 66696	14390513	Upori István fia János kezessége
DL 13989	14461103	Upori Gál fia Mihály lánya (név nélkül!) és unokái
Leleszi k. o. lt. 1450. No. 16.	14500613	Upori Balázs özvegye és fiai: Gáspár és Tamás
DL 84926	14530719	Ladislaus et Johannes filii condam Ambrosy de Wpor
DL 15446	14600605	Upor[-i] név a határjárásakor
DL 71992	14601203	egregii Ladislaus et Johannes de Upor
DL 15628	14610815	Ladislaus et Johannes de Upor castellani
Kaprinai B 13/20; 13/23;	14610110,0524;0704	Stephanus de Zapolya et Ladislaus de Upor
13/24		
DL 15776, DL 65918	14621009, 14621124	Upori László ügyének kivizsgálása
DL 15830	14630401	Upori László hatalmaskodása
DL 66998	14640120	Ladislaus et Johannes de Wpor
DL 102987	14641208	Birtokadomány Upori László és apai féltestvére: János részére; <i>fratres condivisionales</i> : Pongrác, Gáspár és Tamás
DL 16173	14650307	Utasítás Nyárasapáti György beiktatására
DL 16419	14661010	Nyárasapáti György ismételt beiktatása
DL 16707, DL 16708	14680914	Új adomány Upor Lászlónak, lányának és osztályos testvéreinek: Pongrácnak és Tamásnak
DL 16946	14691227	Per Nyárasapáti György és felesége Jusztina ellen
DL 67049	14691119	Egregius Ladislaus de Upor az osztályos testvérei: Pongrác és Tamás terheit átvállalja
DL 16936	14691213	Ny. György és felesége, Margit
DL 16946	14691227	Ny. György és felesége, Jusztina (U. László nővére)
DL 17049	14700417	Ny. György, felesége Jusztina , lánya Klára
DL 17056	14700809	Ny. György elleni per megszüntetése
DF 266524	14740513	U. László birtokadománya lányának, testvéreinek...
DL 38376	14740609	Birtokadomány Ny. Györgynek szolgálataiért
DL 81790	14761009	Upor Lászlóék panasza hatalmaskodás miatt
DL 81805	14780326	Panasz Upori Lászlóék ellen
DL 66725	14790107	Upori Pongrác nem fizetett
DL 81840	14800713	(Czekei és) Upori család
DL 66730	14870215	Upori Borbála és családja eltiltása birtokoktól
DL 66737	14900611	Néhai Upori László birtokainak sorsa
DL 22123	15110202	Upori László vagyonának sorsa
DL 22156	15110510	Megállapodás a vagyoneosztásról
DL 24782	15110821	Czekei Márton meggyilkolásának ügye
DL 22272	15120131	Bánffyné Petronella tiltakozása
DL 26848	15170625	Bánffy Péter Petronella birtokait elzalogosítja

Jelölések: U. – Upori, Ny. – Nyárasapáti

M3. Mende birtok releváns oklevelei

M3.1. Az 1300-as évek

Évszámok	Oklevéljelzet	Megjegyzés
1321-10-24; 1338-07-27; 1370-03-22; 1370-04-15	DF 95274	Menda (származási hely)
1321-10-24; 1338-07-27; 1370-03-22; 1370-04-17	DL 104836	Menda (származási hely)
1329-07-25; 1330-04-27	DF 254600	Menda (származási hely)
1329-07-25; 1330-04-27	DF 254601	Menda (származási hely)
1329-07-25	DF 271947	Menda (származási hely)
1329-07-25; 1330-04-27	DL 102747	Menda (származási hely)
1330-04-27;	DL 271947	Menda (származási hely)
1324-08-12; 1324-09-20; 1324-10-10	DL 61173	Mende (származási hely)
1324-08-12; 1324-09-20; 1324-10-10	DL 73080	Mende (származási hely)
1338-07-27; 1359-00-00 1359-10-03	DF 95569	? (személynévegyezés)
1338-09-22	DF 95252	? (személynévegyezés)
1391-10-11	DL 42503	Mende (származási hely/családnév)

M3.2. Az 1400-as évek

ÉVSZÁMOK	OKLEVÉLJELZET	MEGJEGYZÉS
1404-04-06; 1404-05-17	DL 8949	Mende (bácsi káptalan!)
1411-05-25	DL 70787	Mende (birtok)
1413-10-26	DF 279301	Mend[e] (vasvári káptalan!)
1438-04-04; 1438-05-05	DL 13172	? (szomszédbirtokos)
1454-00-00; 1454-07-15	DL 14858	?
1456-04-02; 1456-04-11	DL 15048	Mende (birtok)
1456-04-02; 1456-04-11	DL 15049	Mende (birtok)
1456-04-02; 1456-04-11	DL 15050	Mende (birtok)
1466-01-03	Bárfai (917)	?
1469-04-13; 1469-04-18	DL 16836	Mende (birtok)
1480-03-18; 1480-04-19	DL 99736	Mende (származási hely)
1493-04-02; 1493-05-25	DL 46227	Mende (származási hely)

M3.3. Az 1500-as évek

ÉVSZÁMOK	OKLEVÉLJELZET	MEGJEGYZÉS
1504-05-13	DL 72095	Mende (birtok)
1504-11-24; 1505-02-26	DL 72099	Mende (birtok)
1507-05-08; 1514-10-21	DL 72160	Mende (birtok)
1507-05-08; 1514-10-21	DL 72161	Mende (birtok)
1518–1525 között	DL 24792	Mende (birtok)
1522-02-17	DL 72197	Mende (birtok)
1522-12-31E; 1523-02-07	DL 30348	Mende (birtok)
1540-05-04	P 423-1-16-No.54	Mende (birtok)
1559-10-02	Velics–Kammerer 1886: I: (XCV)	Mende (falu)
1561-07-11	P 46-1-1561-No.3.; KK 3.945	Mend[e] (predium)
1580	Bárfai (1693)	Mend[e] (birtok)

M4. Egyes oklevelek szövegei

M4.1. Finta, Menda és Mendus személynevek

M4.1.1. Finta és Menda női név 1141–1146 között

Oklevéljelzet: nincs (részlet)⁶⁵

LATINUL	MAGYARUL
Maiori filiae meae III. puellas dedi: Feina, <i>Finta</i> , Vrancica, griseas pelles, binas inaures electrinas, duo aurea monilia.	Az idősebb lányomnak három szolgálót adtam: Feinát, <i>Fintát</i> , Vranciót, szürke színű bőrt, két pár borostyánkőből készült fülbevalót, két arany nyakláncot.
Minori filiae iiii puellas: Maina, <i>Menda</i> , Serelmes, Gunre, I. textorem Gunuata, armelinas pelles, electrinas inaures, duo aurea monilia, VII equos, octauum palefridum cum sambuca, et freno, et lectica, et una cortina de syndone.	A kisebbik lányomnak négy szolgálót: Mainát, <i>Mendát</i> , Szerelmezt, Gunrét, egy bőrszövetet, fegyverbőröket, borostyánkőfülbevalókat, két arany nyakláncot, hét ménlovat, nyolc felszerszámozott lovat szambukával ⁶⁶ és hordszékekkel ⁶⁷ és egy lenvászonból készült szőnyeget.

M4.1.2. Finta férfinév 1355-ben

Oklevéljelzet: DL 4562 (részlet)⁶⁸

LATINUL	MAGYARUL
... Item [20/] fratribus et sororibus suis, filys et filiabus uidelicet Petrizlai, Dragwýn, <i>Fynta</i> , Barrabe, Georgy, Ladislai de Byllye, Benedicti filii HERRICI de Wanyarch, Yeyteh, ac Barrabe fily Ge[21/]orgý et generaliter quibuslibet alýs fratribus et sororibus suis patruelibus, et consobrinis ...	... Továbbá testvéreinek, mégpedig: a Bille-i Petrizlaus, Dragwyn, <i>Fynta</i> , Barnadás, György, László, a Vanyarc-i Henrik fia: Benedek, Yeyteh és György fia: Barnabás fiainak és lányainak és általánosságban bármelyik más apai és anyai unokatestvérének ...

⁶⁵ FCD II: 93.

⁶⁶ tekerőlant(?)

⁶⁷ dámanyereg(?)

⁶⁸ A szögletes zárójelben vastagon szedett számozás az eredeti oklevél sorainak a számát jelöli.

M4.1.3. Mendus férfi személynév 1146-ban

Színes úrnő a rokonai beleegyezésével Chutus [Kutas] nevű birtokát a szentmártoni [pannonhalmi] apátságának adományozza. Végrendelet⁶⁹

Oklevéljelzet: DF 206814 (részlet)

LATINUL	MAGYARUL
Preterea [16/] quosdam, qui uobis fideliter seruierunt, manumittimus, et tali libertate donamus, ut post obitum nostrum ubicuuque, vel cuicuque [17/] uoluerint, liberaliter seruiant, uidelicet: Kissod, Forcas, Johannes, Thidrich, (<i>olvashatatlan, törölt név</i>), <i>Mendus</i> , Helena. Hec omnia testimonio [18/] multorum Regni Obtimatam, Episcoporum et Comitum, aliorumque nobilium quorum nomina subscripta sunt sic ordinata, et Regalis [19/] impressione sigilli sic confirmata, sic roborata sunt, ut nullus iniustus heredipeta sive justicie inimicus audeat [20/] machinari ad hec infringenda. Quod si quis obstinatae mentis nec Deo, nec Sanctae Ecclesiae reuerentiam exhibens molitus [21/] fuerit fraude vel uolentia horum aliquid sibi uendicare, maxime uero de illis, oquor, qui propinquitate mihi conjuncti fuerunt [22/] in seculo, si quis inquam hoc irritum facere uoluerit, iudicium Dei sine misericordia ueniat super illum, nisi resipuerit, hic et in aeuum.	Továbbá egyeseket, akik nekünk hűen szolgáltak, szabadon bocsájítjuk, és olyan szabadsággal adományozzuk meg őket, hogy halálunk után szabadon szolgáljanak ott és annak, ahol és akivel akarnak: Kissodi, Farkas, János, Detre, ... <i>Mendus</i> , Ilona. Mindezt pedig az ország sok előkelőjének, püspökének, ispánjának és más nemesének tanúskodása mellett így rendelték, és a királyi pecsét ráütésével így erősítették meg, hogy senki csalárd örökséghajászó, vagy az igazság ellenége ne merészkedjék megszegésén mesterkedni. Ha pedig valamely elvetemült lelkű ember sem az Isten, sem a Szentegyház iránt nem tanúsítva tiszteletet, csellel vagy erőszakkal ezekből valamit is magának próbálna megkaparintani (főként azokról beszélek, akiket e világon rokonság köteleke fűzött hozzám), ha valaki, mondom, ezt érvénytelené akarja tenni, Isten ítélete alá essék itt és az örökkévalóságban, hacsak észhez nem tér.

M4.2. Meden/Medeu személynév

Oklevéljelzet: DL 58429⁷⁰

LATINUL	MAGYARUL
Capitulum ecclesie Nitriensis omnibus Christi fidelibus ad quos presentes litere perueniunt, salutem in domino sempiternam.	A Nyitrai Egyház Káptalanja minden Krisztus-hívőnek, akihez jelen levél eljut, az Úrban örök üdvösséget.
Ad uniuersorum noticiam tenore presencium volumus peruenire, quod Joachinus filius Jacobi et Nicolaus filius Medeu iobagiones tauarnucorum domini regis de Borolch ab una parte, et Joanka nobilis iuuenis filius comitis Andree filii Joanche ab altera personaliter	Jelen levelünkkel mindenki tudomására kívánjuk hozni, hogy egyrésről Jakab fia: Joachin és Medeu fia: Miklós a király úr tárnokmestereinek a jobbágyai Borolch-ról [Barócsról], másrésről pedig Joanka nemes ifjú (apród), Joanche fia: András ispán fia

⁶⁹ https://leveltar.osb.hu/hu/ford1_9. A szögletes zárójelben vastagon szedett számozás az eredeti oklevél sorainak a számát jelöli.

⁷⁰ Vö. még HO VIII: (244).

coram nobis constituti, iidem Joachimus et Nicolaus asseruerunt proponendo, quod dimidiam partem terre Borolch ipsos contingentem, a parte ecclesie, et duas partes terre Thome decani de dimidia parte ipsius terre, eisdem deuolutas, ex permissione domini regis, sicut etiam cercius in literis regalibus et plenius continentur, presentibus Laurencio filio Wochlo, et Johanne filio eiusdem, ac Iwan paruulo filio suo, pro quo idem Laurencius astitit, ipsisque permittentibus et non contradicentibus, imo in omnibus consencientibus, predicto Joanka, pro decem et octo marcis, ab eodem plenarie acceptis, sicut dixerunt, uendidissent iure perpetuo et inreuocabiliter possidendas; sub eisdem metis et terminis, utilitatibus et pertinentiis uniuersis, quibus ipsi tenuerunt et possiderunt, pacifice et quiete.

In cuius rei testimonium et ad maioris stabilitatis incrementum, presentes literas concessimus sigilli munimine roboratas.

Datum secundo nonas Julii, anno Domini M^o ducentesimo nonagesimo primo; magistro Farcasio lectore ecclesie nostre existente.

előttünk személyesen megjelenve, Joachim és Miklós előadásukban megerősítették, hogy Barócs földjének a templom felől az őket megillető felerészét, és Tamás dékán földjének két részét a földterület felerészéből, amelyek a király úr engedélyével szállt rájuk, miként azokat a királyi iratok világosabban és teljesebben tartalmazzák, a jelenlévő Wochlus fia: Lőrincnek és ennek fiának, Jánosnak, valamint kisfiának, Ivánnak, akinek nevében Lőrinc volt jelen, egyrészt átengedve, másrészt nem ellentmondva, sőt mindenben egyetértvén, a már említett Joankának tizennyolc márkáért, miután tőle, ahogy mondták, maradéktalanul megkapták, örök joggal és visszavonhatatlanul, ugyanazokkal a határjelekkel és határokkal, minden hasznával és tartozékaival, amelyekkel ők bírták és birtokolták, birtoklásra békésen és nyugalomban eladták.

Ennek az ügynek a bizonyosságául és nagyobb biztonságának a növelésére a pecsét oltalmával megerősített jelen levelet bocsátottuk ki.

Kelt: július nonáját két nappal megelőzően az Úr 1291. évében,⁷¹ Farcasius mesternek, egyházunk olvasókanonokjának az idejében.

M4.3. Menda helynév előfordulása 1321-ben

*A DL 104836 jelzetű oklevél részlete
zöld mezőben az 1321. október 24-én kelezett oklevél szövegével⁷²*

LATINUL	MAGYARUL
Uniuersis Christi fidelibus presentem paginam inspecturis, Capitulum Ecclesie Nitriensis salutem in Domino sempiternam. Ad uniuersorum notitiam tam presencium quam futurorum [28/] tenorem presencium uolumus peruenire, quod Bethlen Stephanus et Chomoz filij Dyonisy filij Chenter sicut pro se sic pro Nicolao Koph et Dyonisio filijs ejusdem Bethlen ab una parte, comes Finta filius Samel nobilis de Menda ab altera, coram nobis personaliter constituti, idem Beth[29/]len tam pro se quam pro eisdem Nicolao Kupoth	Minden Krisztus-hívőnek, aki jelen oldalt olvasni fogja, a Nyitrai Egyház Káptalanja az Úrban örök üdvösséget [kíván]. Mindenkinek, mind a jelenlevőknek, mind a jövődöbelieknek a tudomására kívánjuk hozni jelen oklevelünk tartalmát: egyrésztől Chenter fia Dénes fia: Bethlen, István és Chomoz úgy a maguk nevében, ahogyan Bethlen fia: Miklós, Koph ~ Kupoth ⁷³ és Dénes nevében, másrésztől a Menda-i nemes Samel fia: Finta

⁷¹ 1291. július 6.

⁷² A szögletes zárójelben vastagon szedett számozás az eredeti oklevél sorainak a számát jelöli.

⁷³ Más lehetséges olvasatban: Koph ~Kupoch.

et Dyonisio filijs suis ac Stephano et Chomoz nobilibus de Lochonch totam portionem seu possessionem ipsorum et portionem Dyonisy fratris eorumdem in eadem Lochonch existentem cum curia et domibus ac fundi curie cum arboribus fructuum ter[30/]ris arabilibus et sylua ac alys utilitatibus et pertinentiis Dyonisy fratris ipsorum ad usum unius atrati sufficientem, seu congruentem per metas easdem et terminas sicut ipsi et ipsorum progenitores ab antiquo habuerunt et possiderunt iure hereditano ad ipsos [31/] spectantem eidem comiti Finta filio Samel, dum ejusdem per heredes pro octo marcis ut asseuererunt, ab eodem plene recepta coram nobis uendidissent iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam tenendam semper habendam, quae quidem terra seu possessio ut ab eisdem [32/] didiamus partibus est sita, et adiacens inter terras Moka Petri filiorum Maurity ab utraque parte.

In cuius rei memoriam et perpetue stabilitatis testimonium praesentes concessimus litteris sigilli nostri appensione communitas.

Datum per manus discreti uiri magistri Clementis rectoris ecclesie [33/] nostre sabbato proximo post festum beati Luce euangeliste. Anno Domini M^{mo} CCC^{mo} uigesimo primo...

ispán⁷⁴ előttünk személyesen megjelenve, [hogy] az illető Bethlen mind a maga, mind a fiai, az ugyanazon Miklós, Kupoth és Dénes, továbbá István és Chomoz Lochonch-i [Losonci] nemesek nevében az egész részüket vagy birtokukat, és Dénesnek, a testvérüknek az ugyanott, Lochonch-on [Losoncon] levő birtokrészét a kúriával és a házakkal, valamint a kúria telkével, a gyümölcsösökkel, a szántóföldekkel és az erdővel, továbbá az ő és a testvérük, Dénes birtokrészének, illetve birtokuknak más hasznával, valamint tartozékaival, amely egy ekényi használatára eleendő vagy azzal megegyezően ugyanazokkal a határjelekkel és határvonalakkal, amelyek régóta az őseiké voltak és amelyeket rájuk tekintettel örökös jogon birtokoltak, Samel fia: Finta ispánnak az örökösök nyolc márkáért, ahogy megerősítették, minthogy tőle maradéktalanul megkapták, jelenlétünkben örök jogon és visszavonhatatlanul örök birtoklásra eladták. Ez a bizonyos, megosztott részből álló föld vagy birtok mindkét oldalról Móric fiainak, Mokának [és] Péternek a földjei között terül el.

Ennek az ügynek az emlékére és örök jogi érvényének bizonyosságául jelen, pecsétünk felüggesztésével megerősített oklevelet bocsátottuk ki.

Kelt: egyházunk rektorának, Kelemen mesternek, a kiváló férfinak a keze által Sent Lukács evangélista ünnepét közvetlenül követő szombaton az Úr 1321. évében.⁷⁵

M4.4. Mende helynév első előfordulása származási helyként 1324-ben

*A DL 61173 jelzetű latin nyelvű oklevél
zöld mezőben az 1324. augusztus 12-én kelezett oklevél szövegével*

LATINUL	MAGYARUL
Carolus Dei gratia rex Hungarie fidelibus suis Capitulum Ecclesie Psoniensis salutem et gratiam. Cum Phynta filius Samuelis fidelis noster de Mende ad nostram accedens presenciam, quendam terram seu	Károly, Isten kegyelméből a Magyarok királya híveinek, a Pozsonyi Egyház Káptalanjának üdvösséget és kegyelmet! Amikor Sámuel fia: Phynta, mendei hívünk színünk elé járulva a Pozsony vármegyében található Paag [Páty] nevű

⁷⁴ A 'comes Finta filius Samel nobilis de Menda' latin szöveg többféleképpen fordítható: az említetten kívül – 'Finta ispán, a Menda-i nemes Samel fia', illetve 'Samel fia Finta ispán, Menda-i nemes'.

⁷⁵ 1321. október 24.

possessionem Paag uocatam asserens eam fuisse Nicolai dicti Sasyna hominis sine herede decedentis, in comitatu Poseniensi existentem, a nobis sibi dari petiuerit et nos ipsam possessionem eidem pro suis fidelitatibus contulerimus, fidelitati uestre precipientes mandamus, quatenus uestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, coram quo Corrandus de Zŷli uel Nicolaus filius Damiani, altero absente, homo noster predictam possessionem, conuocatis commetaneis et uicinis per ueteres metas reambulando, statuat predicto Phŷnta et Stephano fratri eiusdem perpetuo possidendam sinon fierit contradictum. Contradictores uero, si qui fierint contra eadem ad nostram citet presentiam, ad terminum competentem, et post hec diem citacionis terminum assignatum, et nomina citatorum simul cum cursibus metarum ac totius facti serie nobis fideliter referebatis.

Datum in terra Transiluana prope ciuitatem Waras nominatam, dominico die proximo ante festum Assumpcionis beate Uirginis, Anno Domini Millesimo CCC^o XX° quarto.⁷⁶

egykori földről, avagy birtokról állította, hogy az az örökös nélkül elhunyt Sasyna (dictus) Miklósé volt, tőlünk magának kérte adatni, mi pedig azt a birtokot hűséges szolgálataiért neki átengedtük, hűségeteknek parancsban meghagyjuk, hogy tanúbizonyságuul közhitelű embereteket küldjétek ki, akinek jelenlétében Zyli-i Konrád vagy Damián fia István emberünk, a másik távollétében, az előbb említett birtoknak a meghívott határszomszédokkal és (környező) szomszédokkal a régi határjelek mentén történt bejárása után a fent említett Phyntát és testvérét, Istvánt iktassa be az örök birtoklásba, ha nem lenne ellentmondás. Ellentmondás esetén azokat, akik ellentmondással éltek, a törvényes határidőre idézze a színünk elé, és az idézés ezen napja után a kijelölt határidőt és a megidézettek neveit a területhatárokkal együtt, valamint az egész tényállás sorrendjét hűen terjesszék elénk.

Kelt: Erdély földjén Waras nevű város mellett a Boldogságos Szűz mennybevételének ünnepét közvetlenül megelőző vasárnap az Úr 1324. évében.

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

Oklevelek, regeszták

Oklevéljegyzetek

DF – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

DF 33704, DF 92234, DF 95252, DF 95253, DF 95254, DF 95274, DF 95569, DF 206118, DF 206803, DF 206814, DF 206916, DF 206946, DF 207118, DF 207121, DF 207410, DF 207941, DF 210516, DF 211873, DF 224514, DF 248684, DF 251722, DF 251781, DF 254600, DF 254601, DF 254796, DF 260719, DF 265850, DF 265851, DF 266524, DF 271947, DF 271949, DF 274091, DF 275433, DF 279301, DF 283327, DF 283457, DF 285558, DF 285677. *Online:* www.hungaricana.hu

DL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai levéltár

DL 7, DL 17, DL 50, DL 285, DL 363, DL 492, DL 539, DL 567, DL 577, DL 580, DL 900, DL 902, DL 1167, DL 2232, DL 2266, DL 3182, DL 3374, DL 4163, DL 4243, DL 4389, DL 4562, DL 4629, DL 5696, DL 5698, DL 5997, DL 6039, DL 6075, DL 6253, DL 6353, DL 6548, DL 6611, DL 6653, DL 7228, DL 8461, DL 8483, DL 8874, DL 8947, DL 8949, DL 8967, DL 12595, DL 13092, DL 13172, DL 13516, DL 13518, DL 13814, DL 13897, DL 13982, DL 13989, DL 14004, DL 14127, DL 14480, DL 14592, DL 14684, DL 14756, DL 14858, DL 15004, DL 15012, DL 15048, DL 15049, DL 15050, DL 15158, DL 15446, DL 15628, DL 15776, DL 15830, DL 16173, DL 16292, DL 16419, DL 16707, DL 16708, DL 16836, DL 16891, DL 16907, DL 16921, DL 16922, DL 16936, DL 16937, DL 16940, DL 16946, DL 17027, DL 17049, DL 17056, DL 17108, DL 17828, DL 18018, DL 18786, DL 21219, DL 21361, DL 21386, DL 21715, DL 22123, DL 22156, DL 22272, DL 22554, DL 23699, DL 24467, DL 24782, DL 26848, DL 28405, DL 28575, DL 29488, DL 29857, DL 30348, DL 32731, DL 35807, DL 36392, DL 36393, DL 36403, DL 36407, DL 38376, DL 38867, DL 40120, DL 40381, DL 41202, DL 41466, DL 41634, DL 42158, DL 42503, DL 43143, DL 46227, DL 50577, DL 50577, DL 50645, DL 54588, DL 56719, DL 58089, DL 58429, DL 59265, DL 61173, DL 63051, DL 65918, DL 66696, DL 66725, DL 66730, DL 66737, DL 66998, DL 69281, DL 69666, DL 70575, DL 70723, DL 70787, DL 70826, DL 71504, DL 71985, DL 71992, DL 72095, DL 72099, DL 72160, DL 72161, DL 72194, DL 72197, DL 72282, DL 72883, DL 73080, DL 74167, DL 74493, DL 74910, DL 75366, DL 75368, DL 75374, DL 80060, DL 81790, DL 81805, DL 81840, DL 81907, DL 84813, DL 84825, DL 84876, DL 84926, DL 86937, DL 87103, DL 89748, DL 90100, DL 90101, DL 90103, DL 94064, DL 95274, DL 97798, DL 98134, DL 98519, DL 99552, DL 99736, DL 102495, DL 102747, DL 102987, DL 104836, DL 104837, DL 266524. *Online:* www.hungaricana.hu

⁷⁶1324. augusztus 12.

Forráskiadványok és kézikönyvek

- AGH Anonymus *Gesta Hungarorum*. Budapest, Magyar Helikon, 1977
- AO *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I–VII*. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozepkori_magyar_okmanyarak_anjou/
- AOkl *Anjoukori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore Andegavensium illustrata*. I–XL. kötet. Szerkeszti Kristó Gyula et al. Budapest–Szeged, 1990–2022. *Online*: www.hungaricana.hu
- ÁMTF Györffy György (1963–1998): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. kötet. Budapest.
- ÁÚO *Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. I–XII. kötet. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest, 1860–1928. *Online*: www.hungaricana.hu
- Bakács Bakács István (1982): *Iratok Pest megye történetéhez – Oklevélregeszták 1002–1437*. Pest megye múltjából 5. Budapest, Pest megyei Levéltár. *Online*: www.hungaricana.hu
- Balogh 2022a Balogh Gábor (2022): *Mende története dokumentumokban: Apáti – Mende*, (Szkenelt oklevelek latinul és magyarul), Mende: Mende Község Önkormányzata
- Bártfai Bártfai Szabó László (1938): *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig*. Budapest, A szerző kiadása. *Online*: www.hungaricana.hu
- Borosy Borosy András (1997): *Pest–Pilis–Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása*. II. kötet, Pest Megye Múltjából 8. Budapest, Pest Megyei Levéltár
- Brunel Brunel, Clovis (1916): Documents linguistiques du Gévaudan. In: *Bibliothèque de l'école des chartes*. (77) 1916: pp. 5–57.
- CDR *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. I–XVIII. kötet. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski et al. Zagreb, 1874–1990. *Online*: <https://archive.org>
- CIL vö. Mommsen
- C. Tóth C. Tóth Norbert (2019): *Adatok Cegléd középkori történetéhez* (Ceglédi Füzetek 44.), Cegléd: Kossuth Múzeum
- Engel Engel Pál (2000): Az Aba nemzetség Alattyáni ága, In: Piti Ferenc – Szabados György (2000): „Magyaroknak eleiről” *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendősk Makk Ferenc tiszteletére*, Szeged: Szegedi Középkorász Műhely
- Engel Engel Pál (2001): *Középkori magyar genealógia*, CD, Budapest. Elérhető: https://adt.arcanum.com/hu/collection/Books_03_MagyarKozepkor/
- Engel-térkép Engel Pál (2021): *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis*. CD-ROM 2001, 2021. *Online*: <https://tti.abtk.hu/>
- FCD *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii Fejér. I–XI. kötet. Buda, 1829–1844. *Online*: www.hungaricana.hu
- Fraknoi Fraknoi Vilmos (1895): *Mátyás király levelei II. 1480–1490*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia
- Gombos Gombos, Albin Ferenc (1937, 2005 reprint): *Catalogus fontium historiae Hungariae*, I–IV. kötet, Budapest: Nap Kiadó
- Hérodotosz Hérodotosz – Geréb József (1894, ford.): *Hérodotosz történeti könyvei*, Görögül és magyarul III. kötet VII–IX. könyv, Budapest: Franklin-Társulat
- Kammerer Kammerer Ernő (1906): *A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei. I. 1241–1526*, Budapest
- Kandra Kandra Kabos (1898): *A Várad Regestrum*. Budapest, Szent István Társulat
- Káldy-Nagy 1985 Káldy-Nagy Gyula (1985): *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok*. Pest Megye Múltjából 6. Budapest, Pest Megyei Levéltár
- Káldy-Nagy 2008 Káldy-Nagy Gyula (2008): *A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár
- Livius Titus Livius (1862): *Ab urbe condita Libri XXXI–XXXX*, Lipcse: Bernhard Tauchnitz
- Migne Migne, Jacques Paul (1849): *Patrologiae cursus completus Series Latina LXXI – Gregorius Turonensis*, <http://www.documentacatholicaomnia.eu>
- Mommsen Mommsen, Theodor (1873): *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Volumen III Pars prior, Berlin: Georg Reimer
- Mommsen Suppl Mommsen, Theodor – Hirschfeld, Otto – Domaschewski, Alfred (1902): *Corpus Inscriptionum Latinarum Volumen III Supplementum* Pars prior, Berlin: Georg Reimer
- Pausanias Pausanias (1845): *Descriptio Graeciae*, Graece et latine cum indice locupletissimo, Paris: Editore Ambrosio Firmin Didot
- Plinius Plinius Secundus, Gaius (1851): *Naturalis historia Libri XXXVII*. Volumen I. I–VI könyv, Hamburg-Gotha: Friedrich und Andreas Perthes
- PT *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria – Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375*, I. kötet, Budapest, 1887.
- SISNO Taszycki, Witold (1971–1973): *Słownik staropolskich nazw osobowych*, Tom III. Wrocław etc.: Wydawnictwo Polskiej Akademii NAUK
- SRH Szentpétery Imre (1937, 1999 reprint): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae Gestarum*. I–II. kötet, Budapest, Nap Kiadó
- Thuküdidész Thucydide – Jacqueline de Romilly (eds. 1973): *La Guerre du Péloponnèse*. Livres III et IV, Paris: Édition «Les Belles Lettres»
- Tours-i G. Tours-i Gergely (2010): *Korunk története. A frankok története*, Pozsony
- Velics – Kammerer Velics Antal – Kammerer Ernő (1886, 1890): *Magyarországi török kincstári defterek*, I. kötet 1543–1635, Budapest: Athenaeum; II. kötet 1540–1639, Budapest
- Zichy okm Nagy Imre–Nagy Iván–Véghely Dezső: *A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo I–XII. Budapest, 1871–1931.
- ZsO, ZsOkL *Zsigmondkori oklevéltár*. I–XV. kötet. Összeállította Mályusz Elemér et al. Budapest, 1951–2022. *Online*: www.hungaricana.hu

Nyelvkönyvek, szótárak, lexikonok

ÁSzN	Fehértói Katalin (2004): <i>Árpád-kori személynévtár (1000–1301)</i> – Onomasticon Hungaricum, Budapest: Akadémiai Kiadó
Baleczky–Hollós	Baleczky Emil – Hollós Attila (1987): <i>Ószláv nyelv</i> , Budapest, Tankönyvkiadó,
Bartal	Bartal Antal (1901): <i>A magyarországi latinság szótára</i> . Budapest, Franklin-Társulat
Berneker	Berneker, Erich (1924): <i>Slavisches etymologisches Wörterbuch</i> , II. kötet, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung
Clauson	Clauson, Gerard (1972): <i>An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish</i> . Oxford University Press,
Derksen	Derksen, Rick (2008): <i>Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon</i> . Leiden-Boston, Brill
Deschler	Deschler, Jean-Paul (2003): <i>Kleines Wörterbuch der kirchenslavischen Sprache Wortschatz der gebräuchlichsten liturgischen Texte mit deutscher Übersetzung</i> , München: Verlag Otto Sagner
Dudarov	Dudarov, Ivan (1985): <i>Die Sprache der Thraker</i> , Neuried: Hieronymus Verlag
EtSz	Zaicz Gábor (2006, szerk.): <i>Etimológiai szótár – Magyar szavak és toldalékok eredete</i> , Budapest: Tinta Könyvkiadó
Finály	Finály Henrik (1884, 2002 reprint): <i>A latin nyelv szótára</i> , Budapest: Akadémiai Kiadó
FNESZ	Kiss Lajos (1997): <i>Földrajzi nevek etimológiai szótára</i> . I–II. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó,
Förstemann 1856	Förstemann, Ernst Wilhelm (1856): <i>Altdeutsches Namenbuch Band I Personennamen</i> , Nordhausen: Verlag Ferd. Förstemann
Förstemann 1872	Förstemann, Ernst Wilhelm (1872): <i>Altdeutsches Namenbuch Band II Ortsnamen</i> , Nordhausen: Verlag Ferdinand Förstemann
Györkösy	Györkösy Alajos (2014): <i>Latin–magyar kéziszótár</i> . Budapest, Akadémiai Kiadó.
Holder	Holder, Alfred (1904): <i>Alt-Celtischer Sprachschatz</i> , Zweiter Band I–T, Leipzig: Druck und Verlag B. G. Teubner
KMTL	<i>Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)</i> . Főszerkesztő Kristó Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó 1994.
Miklosich	Miklosich, Franz (1886): <i>Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen</i> , Wien: Wilhelm Braumüller
Niemeyer	Niemeyer, Manfred (2012): <i>Deutsches Ortsnamenbuch</i> . Berlin-Boston, Walter de Gruyter,
Pallas	<i>A Pallas nagy lexikona</i> . III. kötet. Online: https://mek.oszk.hu/00000/00060/
PdLw	Czołowski, Alexander – Jaworski, Franciszek (1921): <i>Księga lawnicza mi-ejska 1441–1448</i> . IV. kötet, Lwów, W. A. Szykowski
Pechány	Pechány Adolf (1906): <i>Tót és magyar szótár, Magyar és tót szótár</i> . Budapest, Révai Testvérek

SzSNO	Taszycki, Witold (1971–1973): <i>Słownik staropolskich nazw osobowych</i> , Tom III. Wrocław etc., Wydawnictwo Polskiej Akademii NAUK
Szótár-index	H. Tóth Imre (szerk.): <i>Szótár-index – Az óbolgár nyelv XI–XII. századi orosz másolatú emlékeihez</i> . I–III/2. kötet, Szeged
Településtár	Hajdú-Moharos József (2000): <i>Magyar településtár</i> . Budapest, Kárpát-Pannon Kiadó,

Könyvek, folyóiratok

Backmund	Backmund, Norbert O. Praem. (1949–1956): <i>Monasticon Praemnatense</i> , I–III., Elérhető: https://digitalcommons.snc.edu/premonstratensian_research/
Balogh	Balogh Gábor (2022): <i>Mende története dokumentumokban: Apáti – Mende</i> , (Szkennelt oklevelek latinul és magyarul), Mende: Mende Község Önkormányzata
Baski	Baski Imre (2010): A kazak <i>madijar</i> nemzetségnév és a magyar népnév állítólagos közös eredetéről, In <i>Nyelvtudományi Közlemények</i> , (107) 2010: 95–130
Bán	Bán Péter (1989): <i>Magyar történelmi fogalomtár</i> I–II. Budapest: Gondolat
BB	<i>Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája</i> . I–II. kötet, Kiadta Bács-Bodrogh vármegye közönsége, Zombor, Bittermann Nándor és Fia
BB évk	<i>Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve 1887</i> . Grosschmid Gábor (szerk.), Zombor, Bittermann Nándor Könyv- és Könyomdája
Chobot	Chobot Ferenc: <i>A váci egyházmegye történeti névtára I. Az intézmények története</i> . (1915); <i>II. A papság életadatai</i> . (1917), Vác, Pestvidéki Nyomda
Csánki	Csánki Dezső (1890–1897): <i>Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában</i> . I–III. kötet, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Fekete Nagy Antal (1941): <i>Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. Trencsén vármegye</i> . Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Csánki Dezső (1913): <i>Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában</i> . V. kötet, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia
Delamarre 2009	Delamarre Xavier (2009): Pannonia Celtica. In: <i>Nouvelle revue d'onomastique</i> , (51) 2009: pp. 89–99.
Delamarre 2010–2012	Delamarre, Xavier (2010–2012): Notes d'onomastique vieille-celtique, In: <i>Keltische Forschungen</i> , Sonderdruck, Band 5 2010–2012: pp. 99–138.
Detschev	Detschev, Dimiter (1957): <i>Die thrakischen Sprachreste</i> . Wien, Österreichischer Akademie der Wissenschaften,
Fehértói	Fehértói Katalin (1969): <i>A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek</i> . Budapest, Akadémiai Kiadó
Fraknói	Fraknói Vilmos (1888): Bakocs Tamás primás birtokszerzeményei, In: <i>Századok</i> , (22) 1888: pp. 97–128.
Grosschmid	Grosschmid Gábor: Bácsvármegye Zsigmond király alatt. In Uő. (szerk.): <i>Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat évkönyve 1890-ik évre</i> . Zombor, Bittermann Nándor Könyv- és Könyomda, 1890: pp. 113–137.
Gyárfás	Gyárfás István (1873, 1883): <i>A jász-kúnok története</i> , II. kötet (1873), Kecskemét: Sziládi Károly; III. kötet (1883), Szolnok: Bakos István

- Győrffy 1951 Győrffy György (1951): Jegyzetek Anonymus tulajdonosaihoz, In *Magyar Nyelv* 47, 1951: pp. 46–50.
- Győrffy 1988 Győrffy György (1988): *Anonymus – Rejtély, avagy történeti forrás? Válogatott tanulmányok*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Győrffy 2014 Győrffy György (2014): *A magyarság keleti elemei*, Budapest: Kairosz Kiadó
- Harasztiné Harasztiné Antalicz Piroska (2009): *Szülőfalunk Úri 1252–2009*. Úri: Úri Község Önkormányzata
- Kristó et alii Kristó Gyula – Makk Ferenc – Szegfű László: *Adatok „korai” helyeink ismeretéhez I-II.*, In *Acta Historica Szeged*, XLIV. 1973; XLVIII. 1977
- Kürti Kürti György (2019): *Határjárás Cegléd 1368-ban*, Cegléd: Kossuth Múzeum
- Mező Mező András (1996): *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század)*. Budapest, METEM
- Nagy G Nagy Géza: Árpád-kori személyneveink (Második és befejező közlemény). In: *Turul* IX. 1891: pp. 112–130
- Neumann Neumann Tibor (2006): Éleskő várának felújítása 1536-ban. In: *Castrum*, (3) 2006: pp. 73–80
- Németh Németh Gyula (1942): A kunok neve és eredete, In: *Századok*, LXXVI (1-3) 1942: pp. 166–178.
- Petróci Petróci Sándor (1961): *Cegléd település- és népességtörténete*, Budapest: Múzeumok Központi Propaganda Irodája
- Reszegi Reszegi Katalin (2011): *Hegynevek a középkori Magyarországon*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó
- Szarka Szarka Gyula (2008): *A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában 1526–1686*, Vác: Vác Város Levéltára
- Tari 1995 Tari Edit (1995): *Árpád-kori falusi templomok Cegléd környékén*, Cegléd Kossuth Múzeum
- Tari 2000 Tari Edit (2000): *Pest megye középkori templomai*. Szentendre
- Fekete Galantai Fekete Béla (1927): *Magyar városok monográfiája – Nagykőrös*, Budapest: Magyar Városok Monográfia Kiadóhivatala
- Fekete 1864 Fekete Lajos (1864): *A jászkunok története*, Debreczen
- Gauthier Gauthier, Henri (1931): *Le personnel du dieu Min*, Le Caire: Imprimerie de l’Institut Français d’Archéologie Orientale
- Iványi I. Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*. I–II. kötet (1909), Szabadka, Horváth István Könyvnyomdája; III–V. kötet (1906–1907), Szabadka, Szabados Sándor Könyvnyomdája, 1991 reprint
- Kisokos 1 Balogh Gábor (2023): *Mendei kisokos I. Mende Község településrészei és közterületei*, Mende: Mende Község Önkormányzata
- Kisokos 2 Balogh Gábor (2023): *Mendei kisokos II. Mendei névtár – Hely- és személynevek a kezdetektől 1700-ig*, Mende: Mende Község Önkormányzata
- Kovácsné – Bicskei Kovácsné Csonki Katalin – Bicskei Krisztina (2004): *Nyársapát története – A középkortól napjainkig*, Nyársapát: Nyársapát Község Önkormányzata
- Lipszky Lipszky János (1808): *Repertorium locorum obiectorumque in XII. tabulis Mappae Regnorum Hungariae, Slavoniae et Croatiae, et confinium militarium magni item principatus Transylvaniae occurrentium. Pars prima continens regna Hungariae, Croatiae, et Slavoniae cum confiniis militaribus*. Budae, typis Regiae Universitatis Pestanae
- Masson Masson, Oliver (1988): Les noms théophores de Bendis en Grèce et en Thrace, In: *Museum Helveticum*, 45 1988 (1): pp. 5–12.
- Nagy I. Nagy Iván (1860, reprint): *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–IX. kötet, Pest, Ráth Mór,
- Nagy L Nagy Lajos (1828): *Notitiae politico-geographico-statisticae incliti regni Hungariae, Partiumque eidem adnexarum*. I. kötet, Budae
- N. Fodor N. Fodor János (2010): *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban – A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1526)* (Magyar Névtani Értekezések 2.), Budapest
- PRT *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. A pannonhalmi főapátság története*. I-II. kötet. Kiadja A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend. Szerkeszti Erdélyi László (I. kötet 996–1243.) Budapest, 1902; Szerkesztette Sörös Pongrácz (II. kötet 1243–1404) Budapest, 1903. Online: <https://www.szak-tars.hu/szentistvantarsulat>
- Slíz Slíz Mariann (2021): *Szentkultusz és személynévadás Magyarországon*. Budapest, Szent István Társulat
- Tringli Tringli István (2022): *Hatalmaskodások a középkori Magyarországon*. Budapest, ELKH-BTKK TTI
- Varga Varga Lajos (1997): *A váci egyházmegye történeti földrajza*, Vác: Váci Egyházmegyei Hatóság
- Vályi Vályi András (1799): *Magyar országnak leírása*. I–III. kötet, Buda

Egyéb irodalom

- Bél Bél Mátyás (1977): *Pest megyéről*, Szentendre
- Borovszky Borovszky Samu (főszerk): *Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. Bács-Bodrog vármegye I–II.*, Budapest, Országos Monográfia Társaság, é. n.
- Delroy et al. Deroy, Louis – Mulon, Marianne (1992): *Dictionnaire de noms de lieux*, Paris: Dictionnaires Le Robert
- Drávucz né Drávucz né Répási Ilona (2010): *Jánoshida története*, Jánoshida: Jánoshida Községért Oktatási, Kulturális és Sport Közalapítvány
- Eschenburg Eschenburg, Bernd (1976): *Linguistische Analyse der Ortsnamen der ehemaligen Komitate Bács und Bodrog von der ungarischen Landnahme (896) bis zur Schlacht von Mohács (1526)*, München: Verlag Otto Sagner

Internet-hozzáférések

<https://adt.arcanum.com/hu/>

<https://arachne.dainst.org/entity/3618600>

<https://www.arcanum.com/hu/>

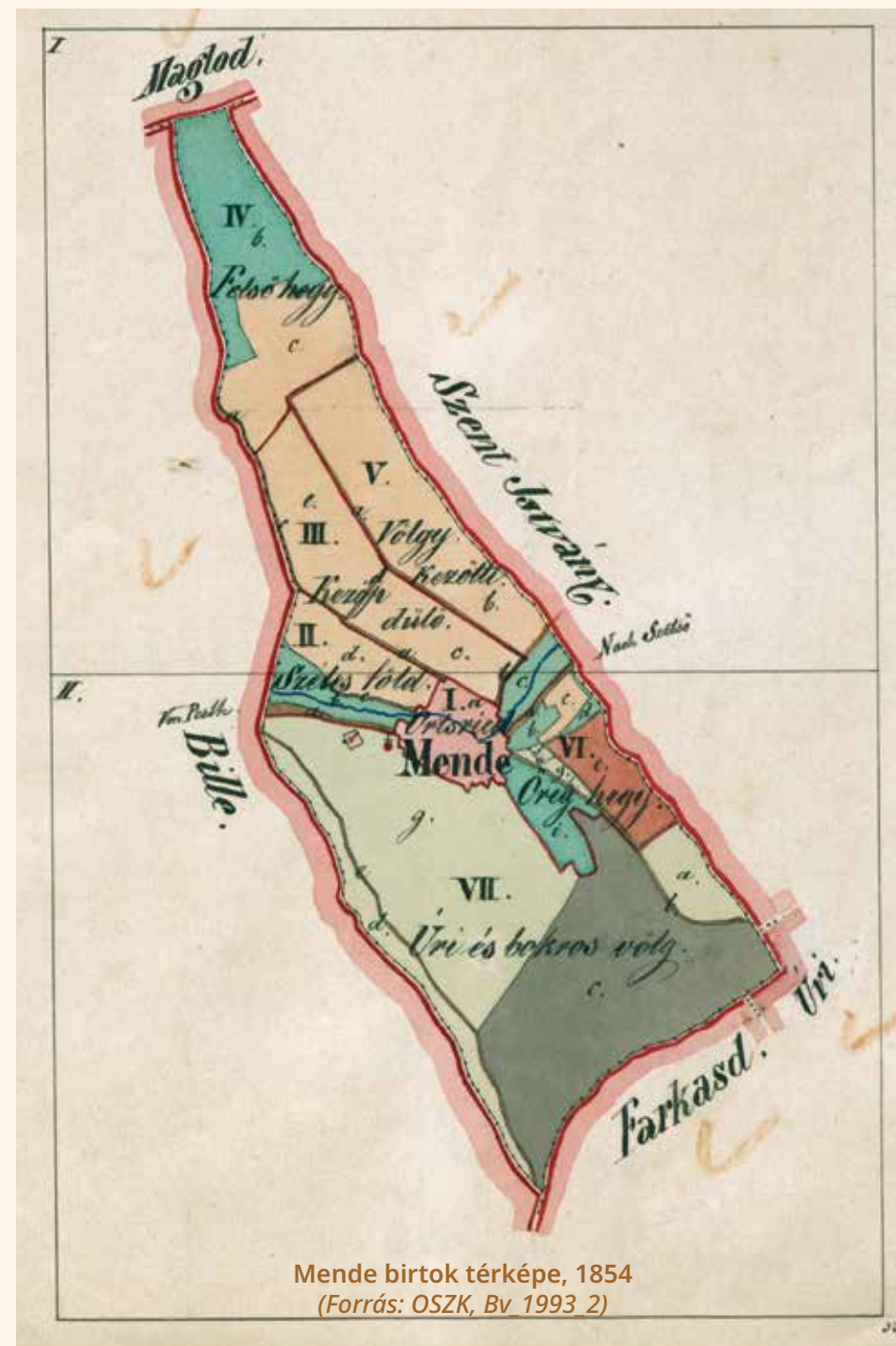
<https://archive.org/>

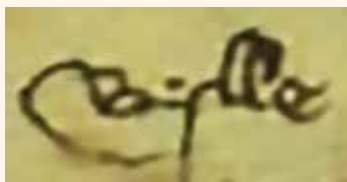
<https://www.hungaricana.hu/hu/>

<https://libgen.is/>

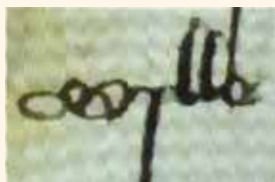
<https://library.ethz.ch/>

<https://www.szaktars.hu/>

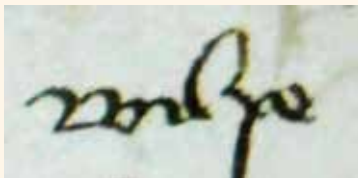
1306 / DF 207118

1318 / DL 40381

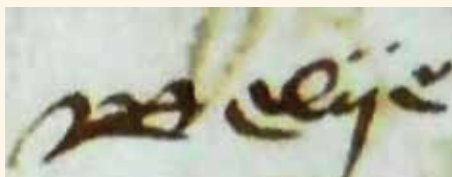
1330 / DL 56719

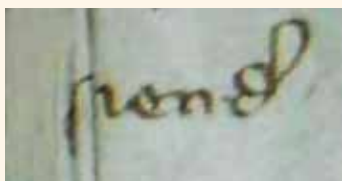
1356 / DL 4629

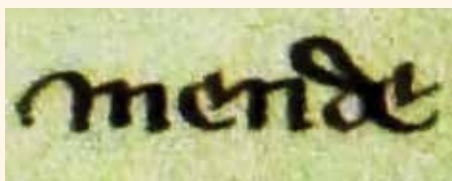
1373 / DL 75374

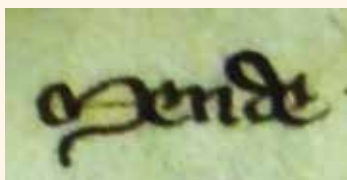
1401 / DL 50577

1324 / DL 61173

1324 / DL 73080

1324 / DL 73080

1411 / DL 70787

Bille és Mende helynevek a korai oklevelekben